

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Nusayrîler

Tarih, İnanç, Edebiyat ve Kaynakça

Hazırlayanlar
Selahattin Tozlu - Naim Ürkmez

Nusayriler

Tarih, İnanç, Edebiyat ve Kaynakça

Hazırlayanlar

Selahattin Tozlu

Naim Ürkmez

Kapak Tasarım

Onur Sönmez

Dizgi/İlç Düzen

Onur Sönmez

Baskı - Cilt

Çalış Ofset

Davutpaşa Caddesi No:8

Topkapı - İstanbul

Sertifika No: 12107

1. Baskı 700 Adet

İstanbul, 2017

ISBN 978-605-9506-41-0

T.C.

Kültür ve Turizm Bakanlığı

Sertifika No: 16450

Online Satış

www.kitabeviyayinlari.com

© Bütün yayın hakları "**KİTABEVİ Yayınları**"na aittir. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Nusayrîler

Tarih, İnanç, Edebiyat ve Kaynakça

Hazırlayanlar

SELAHATTİN TOZLU

NAİM ÜRKMEZ

KİTABEVİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Selâhattin Tozlu:

Gümüşhane’de doğdu. 1983 yılında Gümüşhane Lisesi, 1987 yılında Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü bitirdi. 1989 yılında Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Tarih Bölümüne Araştırma Görevlisi olarak atandı. 1991 yılında Yüksek Lisansını, 1997 yılında Doktorasını bitirdi ve aynı bölüme Yardımcı Doçent Doktor olarak atandı. Bu görevini hâlâ sürdürmektedir. 2011 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Makale Dalında “Bilimsel Teşvik Ödülü Birinciliği” alan yazar, araştırmalarını çoğunlukla Doğu Anadolu, Doğu Karadeniz, Antakya havalisi üzerine yoğunlaştırmıştır. Bu konularda çok sayıda makalesi bulunan yazarın yayınlanmış kitapları şunlardır:

- **XIX. Yüzyılda Gümüşhane**, Akademik Araştırmalar Yay., Erzurum 1997.
- **Potin ve Şiir (Emin Hâkî’nin Hayatı ve Eserleri)**, Konya 2005. (Erdoğan Erbay ve Tacettin Şimşek ile).
- **Antakya (Hatay) Tarihi Bibliyografyası**, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yay., no. 14, Elazığ 2009, X+194 s.
- **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kızıldeli (Seyyid Ali Sultan) Zaviyesi-I (1401-1852)**, Gazi Üniv. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2010, 248 sayfa. (Ali Sinan Bilgili ile),
- **Osmanlı Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920)**, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2010. (Ali Sinan Bilgili-Uğur Akbulut-Naim Ürkmez ile),
- **Şâdi Meddâh, Maktel-i Hüseyin**, Kültür Bakanlığı Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2015. (Erdoğan Erbay ile).

Naim Ürkmez:

Malatya’nın Doğanşehir ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini aynı ilçede tamamladıktan sonra 1997 yılında Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Tarih Bölümüne yerleşti. Yüksek Lisans ve Doktora derecelerini aynı üniversiteden aldı. Evli ve iki çocuk babası olan Ürkmez, 2013 yılından bu yana Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümünde çalışmalarını sürdürmektedir. Yazarın yayınlanmış çalışmaları şunlardır:

- **Osmanlı Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920)**, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2010. (Ali Sinan Bilgili-Selahattin Tozlu-Uğur Akbulut ile).
- **Hataylı Osmanlılar**, Çizgi Yayınevi, Konya, 2015 (Aydın Efe ile).
- **Tarsuslu Osmanlılar**, Çizgi Yayınevi, Konya 2016 (Aydın Efe ile).
- **Doğu Akdeniz’de Bir Liman Kenti: İskenderun (1914-1919)**, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2016.

İçindekiler

İlk Söz	1
---------------	---

Giriş

1. Yabancıların Nusayriler ve Nusayrilik Çalışmalarına Genel Bir Bakış	3
2. Bu Çalışmanın Ana Metnini Kaleme Alan Yazarların Özgeçmişleri	23
2.1. Mehmed Refik Bey (Refik et-Temimi).....	23
2.2. Mehmed Behcet Bey	24
3. Yazarların Görevlendirilmesi	26

I. BÖLÜM I. KISIM NUSAYRÎ TARİHİ VE DİNİ

Nusayriler.....	27
1. Nusayriler Tarihine Mukaddime	27
1.1. Kitâbü'l-Bâkûretü's-Süleymaniyye fî Keşf-i Esrarü'd-Diyanetü'n-Nusayriyye	28
1.2. Kitâbü'l-Mecmû'	28
1.3. Kitâb-ı Mecmû' Fihü'l-İ'yâd Ve'd-Delâlât	29
1.4. Kitâbü'l-Usûs	29
2. Mıntıka ve Nüfus	29
3. Nusayrilerin Menşei	30
4. Nusayrilerin Tarihçesi: Roma Zamanından Asrımıza Kadar	32
5. Nusayrî Dini	34
6. Nusayrilerin Aksamı	40

6.1. Haydariye Fırkası	40
6.2. Şimaliye veya Şemsiye Fırkası	40
6.3. Kilâziye veya Kameriye Fırkası	42
6.4. Gaybiye veya "Abidû el-havâ" Fırkası	43
7. Nusayrîliğe Duhul Merasimi	44
8. Nusayrî Bayramları	47
9. Nusayrîlere Edilen Hücumlar	49
10. Kitabü'l-Mecmû'	52
10.1. Suretül'-Evvel	52
10.2. Sûre-i Takdise-i İbnü'l-Veli	54
10.3. Sûre-i Takdise-i Ebî Sa'id	55
10.4. Suretü'n-Nisbe	56
10.5. Sûretül'-Feth	58
10.6. Sûretü's-Sücut	60
10.7. Sûretü's-Selam	62
10.8. Sûretül'-İşâre	63
10.9. Sûretül'-Aynü'l-Aleviyye	64
10.10. Sûretül'-Akd	64
10.11. Sûretü'ş-Şehade ve'l-'Âmme Tesmihâü'l-Cebel	65
10.12. Sûretül'-İmâmiye	67
10.13. Sûretül'-Müsâfire	68
10.14. Sûretül'-Beytü'l-Ma'mûr	68
10.15. Suretül-Hicabiye	69
10.16. Sûretü'n-Nakibiyye	70

I. BÖLÜM II. KISIM NUSAYRÎ EDEBİYATI

1. Nusayrîlerin Halet-i Ruhiyyesi	71
2. Nusayrîlerin Halet-i Edebiyyesi	75
3. Nusayrîlerin Tarih-i Edebisi	79
4. Nusayrîlerin Dîni Şiirleri	83
4.1. Üç Neşide	83
4.1.1. Et-Ternîmetil-Ula (الترنيمۃ الاولى)	83
4.1.2. Et-Ternîmetis-Saniye	83
4.1.3. Et-Ternîmetis-Salîse	84

4.2. Manzume-i Hübut.....	84
4.3. Arâisü'd-Divan.....	86
5. Kilâzilere Aid Dîni Şiirler	87
6. Şimalilere Aid Dîni Şiirler.....	90
7. Kilemen Huar'ın Nakl Etdiği Şiirler.....	92

II. BÖLÜM

BEYRUT VİLAYETİNDE NUSAYRÎLERİN YAŞADIKLARI YERLER

1. Safita Kazası	95
1.1. Meşrubat-ı Küliyye	101
1.2. İtiyadat-ı İctimaiyye.....	101
1.3. Yemin Meselesi	101
1.4. Veraset	101
1.5. Levhalar	102
1.6. Bayramlar.....	102
1.7. Nusayrî İsimleri	102
1.8. Kur'ân-ı Kerim.....	102
1.9. Nusayrîlerde Kible	102
1.10. Meşrubat-ı Küliyye	103
1.11. Büyük Şeyhler	103
1.12. Nusayrî Cenazeleri	103
1.13. Usul-i İzdivac.....	103
1.14. Nusayrîlerde Zevceler	104
1.15. Nusayrîlerde Sünnet.....	104
1.16. Nusayrîlerin Şeyhleri.....	104
1.17. İctimai Rakamlar	104
1.18. Nusayrî Muhacirleri.....	104
1.19. Müessesat ve Rüesa-yı Ruhaniyye	105
1.20. Kaza Merkezindeki Muhtaçlar	105
1.21. Nüfusa Dair	105
1.22. Sunuf-ı İctimaiyye.....	105
1.23. Kazanç Mikdarına Dair.....	105
1.24. Ailelerin Efradı.....	106
1.25. İzdivaçların ve Talakların Mikdarı.....	106

1.26. Hapishaneler.....	106
1.27. Katiller	106
1.28. Cünhalara Dair	106
1.29. Halet-i Ruhiye ve Seviye-i Fikriyye	106
2. Tartus Nahiyesi.....	108
2.1. Tartus'da Halet-i İctimaiyye.....	108
2.2. Nahiyede Ahval-i İctimaiyye	109
3. Lazkiye Livası.....	109
3.1. Livanın Mevki ve Hududu.....	109
3.2. Livanın Nüfusu	110
4. Markab.....	110
4.1. Kazanın Mevki ve Hududu.....	110
4.2. Markab Kazasının Ahval-i İctimaiyyesi.....	110
5. Cebele Kazası	114
5.1. Kazanın Mevki ve Hududu.....	114
5.2. Kazanın Ahval-i Umumiyesi	115
5.3. Cebele'nin Ahval-i İctimaiyesi	116
5.4. Cebele Kazasının Ahval-i İctimaiyesi	117
6. Sahyun Kazası.....	123
6.1. Kazanın Mevki ve Hududu.....	123
6.2. Kazanın Mesahası, Nüfus ve Ahval-i İdariyesi.....	123
6.3. Nüfusu.....	124
6.4. Sahyun'da Halet-i İctimaiye	124
6.5. Tafsilat-ı Mütemmime	128
7. Lazkiye Merkez Kazası.....	129
7.1. Lazkiye Kazasının Merkez Nüfusu	130
7.2. Umur-ı Maarif	130
7.3. Lazkiye'nin Ahval-i İctimaiyesi	131

III. BÖLÜM

NUSAYRÎLER VE NUSAYRÎLİK BİBLİYOGRAFYASI	133
---	------------

İlk Söz

Bu çalışmanın esasını oluşturan “metinler”, 1918 yılında tamamlanmış ve basılmış bir esere dayanmaktadır. Birinci Büyük Harp devam ederken, Beyrut Valisi Azmi Bey tarafından görevlendirilen Mehmet Behçet (Yazar) ve Mehmet Refik et-Temimi, vilayetin güney ve kuzey kısımlarına ait iki ciltten oluşan bir eser kaleme almışlardı. Bu eserin “*şimal (kuzey)*” kısmında, Nusayriler ve onların yaşadığı yerleşmeler hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiş kitaba eklenmiş idi.

2010 yılında, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırmaları Merkezi yayını olarak yayımladığımız “*Osmanlı Dönemi Nusayri Belgeleri*” ile çıkardığımız “*Nusayriler ve Nusayrilik Özel Sayısı*” zamanında, bu metinlerden haberdar değil idik. Sonradan ulaşılan söz konusu son derece kıymetli bilgileri şimdi yayımlamak mümkün oldu.

Öte yandan eserin başına, özellikle “*yabancıların Nusayriler hakkında yaptıkları çalışmalara ilişkin*” bazı notlar eklendi. Bunun nedeni ise, yabancıların bu türlü “*merkez ile pek de anlaşılmayan unsurları*” nasıl her daim öne çıkardığına işaret etmektir.

Ayrıca kitabın sonuna eklenen “*Nusayriler ve Nusayrilik Bibliyografyası*”, tam da bu kitabın konusudur. Yine 2010 yılında yayımlanan bu kaynakça, doğal olarak güncellendi. Şüphesiz görülmemiş yayınlar olabilir, bunlar da bu konuyu ayrıntılı araştıraraklar tarafından ikmal edilecektir.

Adı geçen iki yazarın metinleri yayına hazırlanır iken, özellikle “*din ve inançlar*” hususundaki hemen hiçbir kelimeye dokunulmadı. Çünkü bu türden bir müdahale, okuyucuda “*acaba bu böyle mi idi aslında*” gibi bir

istifhama yol açabilir. Bu şüpheyi ortadan kaldırmak için, yok denilecek kadar az sözcük elden geçirildi. Diğer yandan, Nusayrîlerin “*kutsal kitabı olduğu söylenip, sûreler ve aktarılan kısımdaki sûrelerin çevirisi hiç değiştirilmedi*” ve olduğu gibi aktarıldı.

Metnin ikinci kısmını oluşturan nüfus, sosyal hayat, günlük yaşantı, Nusayrî halk sınıfları, halkın dini ve idari önderleri, edebiyatı gibi kısımda da son derece az değişiklik yapıldı.

Hiçbir kişinin noksansız eser yazamayacağını biliyor ve bunu hem kendimiz hem de başkaları için ilke olarak benimsiyoruz. Bu eser de kusursuz değildir ve kusurları bize aittir. Ancak, kendi dilimizde ilk kez yazılan bu araştırma ve derlemeler, Nusayrî tarihi, kültürü ve toplum hayatı bakımından son derece kıymet taşımaktadır.

Erzurum, Aralık 2017

Selahattin Tozlu-Naim Ürkmez

Giriş

1. Yabancıların Nusayriler ve Nusayrilik Çalışmalarına Genel Bir Bakış

İslam toplulukları arasında kendine has inanç, sosyal yapı ve sınıflılık ile ayrı bir yere sahip olan Nusayriler, Türkiye’de ciddi çalışmalara konu edilmemişti. Haklarında yapılan bazı sosyoloji ve ilahiyat çalışmalarında, özellikle tarihleri, aslı olmayan rivayetlere dayandırılmıştı. Ancak son yıllarda Osmanlı belgelerinin yayımlanması, Nusayrilerin tarihi bakımından epeyce önemli bir boşluğu doldurmuştur¹. Öte yandan Nusayrilerin inançları ve bu inançlara ilişkin ayrıntılar da kendi kaynaklarından yeterince ele alınmamıştır. Nusayri Şeyhleri ve diğer bazı Aleviler tarafından yazılan eserler de bu türdendir.

Birinci Büyük Savaş sonunda Fransız Manda İdaresine verilen Suriye ve burada yaşayan Nusayriler, Fransızlar tarafından “*Alevi*” diye adlandırıldı. Ancak onlar, doğru olarak kendilerine “*Nusayri (=Nuseyri)*” veya “*Hasibi*” derler. Son yıllarda “*Alevi*” nitelemesini de benimseyen Nusayrilerin, inançları bakımından Anadolu Kızılbaşları (Alevileri) ile hiçbir bağlarının olmadığı açıktır.

Batılı şarkiyatçı, misyon üyeleri, araştırmacı ve seyyahlar ile ve bilhassa Amerikan Misyonerleri, İslam Dünyasını her yönüyle inceleyip, birçoğunu da

¹ Ali Sinan Bilgili, Selahattin Tozlu, Uğur Akbulut ve Naim Ürkmez, **Osmanlı Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920)**, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yay. Ankara 2010.

eserler olarak yayımlamışlardı. Bu bakımdan ilkin Osmanlı gayrimüslimleri araştırılmıştı. İkinci olarak da Müslüman unsurların birbirleri arasındaki farklılıkları tahkik etmiş ve her bir unsur üzerinde ayrıntılı çalışmalar yapılarak yayımlanmıştır.

İslam Dünyasının lideri olan Osmanlı Devletinin her türlü toplum parçası ele alındığında, devamlı gündeme Batılılar getirilmiştir. Oysa 1810 yılında kurulup 1820 yılında faaliyete geçen *Amerikan Misyoner Örgütü* "*American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM)*" veya *ABC* veya kısaca *BOARD*, en az Batılılar kadar ve hatta onlardan fazla etkili olmuştu. 1870 yılına kadar tek başına çalışan *ABC (BOARD) Misyonerleri*, bu yıldan itibaren *Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church (BFMPC)* adlı diğer Purotestan misyoner örgütüyle birlikte çalışmaya başladı².

İlk Amerikan misyonerleri olarak bölgeyi keşfeden Pliny Fisk³ ve Levi Parsons⁴, ilgi alanları arasında Nusayrilerin yaşadıkları yerleşim sahalarını bilhassa seçmişlerdi⁵. Amerikan misyonerleri, "*station*" adını verdikleri "*ana merkezler (ana durak)*" ile "*out-station*" dedikleri "*ara merkezler (ara duraklar)*" vasıtasıyla çalışıyorlardı. Hem merkezlerde hem de merkezlerle bağlı olan ara merkezlerde her türlü dini ve bilimsel eğitim verdikleri gibi, özellikle gayrimüslimleri kışkırtmak gibi bir temel amaca da emek har-

² Uygur Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika: Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğundaki Amerikan Misyoner Okulları*, 3. baskı, İmge Yay., Ankara 2000, s. 14-16.

³ Pliny Fisk, *Memoir of the Rev. Pliny Fisk (Late Missionary to Palestine)*, Boston 1828.

⁴ Levi Parsons, *Memoir of the Rev. Levi Parsons (First Missionary to Palestine from The United States)*, Boston 1830.

⁵ Fisk ve Parson'un seyahat notları dışında bk. Joseph Tracy, *History of the American Board of Commissioners for Foreign Missions*, New-York, 1842; Rufus Anderson, *Memorial Volume of the First Fifty Years of the American Board of Commissioners for Foreign Missions*, Boston 1861; Rufus Anderson, *History of the Missions of the American Board of Commissioners for Foreign Missions of the Oriental Churches*, I, Boston 1872; Rufus Anderson, *History of the Missions of the American Board of Commissioners for Foreign Missions of the Oriental Churches*, II Boston 1872; William E. Strong, *The Story of the American Board: An Account of the First Hundred Years of the American Board of Commissioners for Foreign Missions*, Boston-New York-Chicago 1910; James L. Barton, *Türkiye'de Günümüzü (Amerikan Misyoner Heyeti Sekreterinin Anıları)*, çev. Zekeriya Başkal, Yeditepe Yay., İstanbul 2016.

cıyorlardı. Diğer taraftan Osmanlı Devletinin “*merkezî dini yorumunun dışında kalan*”, örneğin Nusayriler gibi topluluklar üzerinde de özel çaba harcıyorlardı. 1840 yılında Anadolu’da tam olarak teşkilatlanmış Amerikan misyonerleri, her hususta raporlar hazırlıyor ve bunların bir kısmı da yayınlanıyordu. Bu raporlarda halkın tarih, inanç, mezhep, etnik köken, kültür ve günlük hayatı da yer alıyordu. Nitekim Nusayrilere ilişkin ilk ciddi bilgiler, sözkonusu örgütün aylık yayını olan “*The Missionary Herald*” mecmuasının 1841 yılı sayısında çıkmıştı. “*Suriye ve Kutsal Toprak Misyonu*” üyesi W. M. Thomson, ilk defa uzun uzadıya Nusayriler hakkında topladığı bilgileri yayımladı⁶. Buradaki yazısı şu şekildeydi:

Bir Misyoner İstasyonu İçin Lazkiye’nin Elverişliliği

Limandan geniş bir sahaya yayılmış harika zeytin bahçelerinin içinden şehre doğru ilerledik. Lazkiye şüphesiz bir misyon için önemli bir istasyondur. Şehirde yaşayan Hristiyanların yanı sıra –ki bu Hristiyanların arasında Misyonerlik faaliyetleri süratli ve çok uygun şartlar altında başlatılacak- bunların etrafında nüfusu oldukça kalabalık olan çok sayıda Nusayri köyü vardı. Aslında bu köylerin sayısı oldukça fazlaydı. Lazkiye valisinin yetki alanı şehrin etrafındaki bir günlük mesafeye kadar uzanıyordu. Banyas, Lazkiye’nin en güney sınırındır. Lazkiye’nin 14 kazası var bunların her birine Lazkiye yönetimi tarafından küçük birer yönetici atanmıştır. Vergi için hükümete bırakılan köylerin sayısı 790’dır. Vali memurundan; kazaların isimleri, bu kazalarda vergiye tâbi kişilerin sayısı ve köylerde yerleşmiş farklı mezhepler hakkında bilgi aldım. Aldığım bu evraktan vergiye tâbi tutulan kişi sayısının tam olarak 20.000 olduğunu öğrendim. Buradan yola çıkacak olursak Lazkiye’nin nüfusu en az 80.000 veya daha fazla addedilebilir. Buradaki köylerin yaklaşık 550’si Nusayri olup Nusayri köylerinin nüfusu 50.000 kişiden ibarettir. Bu köylerin tamamına Lazkiye’den ulaşılabilir. Nusayri nüfusunun büyük bir kısmı dağlarda ikamet eder. Ben Lazkiye’deki yerli Hristiyanlardan ve oradaki insanlardan emin oldum ki bu dağ köy-

⁶ W. M. Thomson’un üç yazıdan oluşan bu bilgi raporlarına bk. “Syria and The Holy Land”, *The Missionary Herald*, January 1841, s. 27-36; “Syria and The Holy Land”, *The Missionary Herald*, February 1841, s. 60-65; March 1841, s. 97-107 (104. sayfada “*Number, Origin and Religion of the Ansairaea*” başlıklı kısım); “Syria and The Holy Land”, *The Missionary Herald*, May 1841, s. 202-209 (Burada Antakya, Defne ve Beyrül-Ma kısmı).

leri arasında güzel yazlık mekânlar bulunabilir. Nusayrilerin arasında bir misyonun başarısı oldukça önemli bir meseledir.

Nusayrilerin nüfusu, kökeni ve dini.

Şimdi bir misyon konusu yaptığım bu tuhaf ve farklı insanlar ile ilgili toplayabildiğim bütün bilgileri de bir araya getireceğim.

Nusayrilerin isimleri farklı seyyahlar tarafından çeşitli şekillerde telaffuz edilir. Maundrell'in, Neceres ismini nasıl düşünüp belirttiğini anlamakta zorlandım. Pococke'nin Nocires ve Noceres'i hâlâ gerçeklikten uzaktır. Volney'in Ansaraie'si Burkhardt'ın Anzeyrys'inden daha yakındır. Onu Ansaireea diye telaffuz edebilirim. Bunun nedeni Arapça yazım kurallarına göre kolay telaffuz edilmesi değil, aşağı yukarı doğru telaffuzu genel okuyucuya vermektir.

Lazkiye, Nusayriler için merkez ve liman olarak kabul edilebilir. Buna karşın onlar Akkar'ın düzlüklerinden Anadolu'daki Adana şehrine kadarki kıyı şeridinden dağların bitimine kadar uzanan geniş bir bölgeye yayılmışlardır. Mr. Barker bana, Tarsus'daki ahalinin üçte biri civarında kısmının Nusayri olduğunu beyan etti. Nusayriler sadece İskenderun'un üzerindeki Belen dağlarında değil Anadolu'nun dağlarında çokça bulunurlar. Bu bilgi halkın kendi kendinin değişmez tanıklığına karşılık gelmektedir; onlar kendi sahalarının Cebel-i Sincar'a ve hatta İran'a kadar yayıldığını söylerler. Onların nüfusları Dürzilerden birkaç kat daha fazladır, fakat Dürziler daha geniş bir alana yayılmışlardır. Nusayrilerin nüfusu 200.000'den aşağı olamaz ve en zeki yerliler daha yükseğe yerleştiler. Bunların en büyük kısmı Lazkiye dağların ve ovasını işgal etmektedir bu yüzden burası Cebel-i Nusayriye olarak isimlendirilmiştir. Onlar Safita, Tortosa'nın üst kısımları, Hosen'in içi ve Akkar olarak bilinen bölgede çok sayıdadır. Nusayriler ayrıca Antakya sakinlerinin üçte birini oluşturur ve oranın dağlarında çok sayıda bulunur.

Nusayrilerin kökenlerine gelince, seyyahlar tarafından verilen tüm bilgiler, itimat etmek için çok belirsiz ve çelişkilidir. Onların kökeni hakkındaki gerçek şu ki uzak antikitenin karanlığında kaybolmuştur. Davranışlarındaki bazı tuhaflıklar ve belirsiz batıl inanç sistemlerindeki aşırılıkları, Joshua ve Solomon dönemlerindeki ülkelerdeki konutları, halk tarafından kabul görmüş başarılı din sistemleri, karanlık efsaneler içine gömülü batıl inançlarını korumanın yollarını bulmaları, onların asıl yerleşiklerin kalıntıları olup olmadığı hususunu zihnimde sorgulamama neden oldu. Belli ki, geçmişten

günümüze kadar tarihleri bilindiği kadarıyla onlar, dönemlerindeki baskın inancı kabul etmiş görünmüşlerdir. Ancak herkes bunların ikiyüzlülükle yapıldığını bilmektedir. Din konusundaki gizliliklerinin kesinlikle üstesinden gelinmez. 40 yıldır bu ülkede yaşayan ve bu gibi konulara oldukça meraklı olan eski İngiliz genel konsolosu Mr. Barker çabalarının tamamen başarısız olduğunu beyan etti. Barker hiçbir şey keşfedemedi. Onun çalışanlarının çoğu Nusayri'dir. Fakat onun çalışanları, konsolosun onlara karşı nazik, dürüst ve iletişime açık tavrına rağmen bu konularda oldukça ketumdu. Lazkiye'deki konsolosumuz bana bir önceki valinin Nusayrilerin sırlarını öğrenmek için çaba sarf ettiğini ancak hiçbir sonuca ulaşamadığını söyledi. O fakir bir adamı işe aldı, onu kademe kademe yükseltti ve onun sevgisini ve güvenini kazanmaya çalıştı; Uzunca bir süre Nusayri dini hususunda onun ağzını aramaya çalıştı. Onun bu yolda bulduğu bütün çabalar sonuçsuzdu, onu hapsedti, döğdü ve neredeyse onu öldürecekti ancak bir sonuç elde edemedi. Zavallı adam en sonunda ona, kendisini öldüresiye dövse bile bu durumun onu hiçbir sonuca ulaştıramayacağını söyledi. Fakat o, dedi ki: "senin bir kölen var; onu bana kırk günlüğüne ver: ben onu, bizim mitlerimizi öğreneceği dağlara götüreceğim ve sonra sizin köleniz olduğu için onun ile ne isterseniz yapabilirsiniz. Fakat köle döndüğü zaman diğeri gibi inatçı bir sessizliğe büründü ve sırlarıyla birlikte şehit oldu.

Fakat başarıım aynı şekilde memnuniyet vericiydi. Geleneğim tüm Nusayrilere saygılı davranmaktı. Onlarla ne zaman şehirde, köyde, işte, kendi tarlalarında çalışırken her karşılaştığımda, onların güvenlerini bütün gücümle kazanmaya çalıştım, aslında çok başarılı gibi görünüyordum; ancak asla, hiçbir olayda onlardan inançlarına dair bir bilgi alamadım. Erkekler, kadınlar, çocuklar, yüksek zümre, düşük zümre, zengin ve fakir bu noktada eşit şekilde ketumdular. Onlar her zaman; yemeklerimize, sigara içmemize, kahve yudumlamamıza iştirak ediyorlardı, buna rağmen bir şey öğrenemedik. Biz Cebel'e de iken bir şeyh geldi ve evdeki rahatlığıyla halımın üzerine oturdu. Müslümanlar varmış gibi, din konusunu açmamın işe yaramayacağını biliyordum, fakat sonra kasabadan ayrıldık, şeyh bizi öğle yemeğini yiyeceğimiz yere kadar takip etti. Güzel bir fırsat yakalayarak soru sormaya başladım. Ona, uygun bir konudan tıpkı mumun etrafındaki değirmenci gibi eş zamanlı dairelerle ürkütmeden yaklaşmayı denedim. Fakat öyle olmayacaktı. Ben bizden önce köyde yaşayan insanların bir kısmını sorarak konuya doğrudan girdim. Şeyhin cevabı "Onlar Fellahın" şeklinde oldu. Onların

Fellahin, köylü olduğunu biliyorum, ama bu cevap onların inançlarıyla ilgili olmayıp işleriyle ilgiliydi. Onlar hangi dine inanıyorlar? "Din! Fellahinin dine ne ihtiyacı var? Herkes bir dini kabul etmeli, sen neye inanıyorsun? Kimi takip ediyorsun, kimi seviyorsun" dedi. "Biz Hristiyanız, Biz Yüce İsa'yı severiz". "Ooo çok iyi" ve "biz de İsa'yı severiz" dedi. "Hayır, hayır siz Hristiyan değilsiniz". "Evet (değiliz), ama Biz İsa ve Musa'yı severiz, senin dinin ile bizimki aynıdır." O doktordan aldığı ilacı istedi, aniden ayağa kalktı, atına bindi ve bulunduğumuz yerden ayrıldı.

Hükümetin Hama ve Hosen'den gelirken yolun zorlu kısımları boyunca bize kılavuzluk etmesi için tahsis ettiği memur rehberlik etti. Bu adam bizden kaçamayacağı gibi, çok basit ve yürekli bir çiftçi olduğundan, ondan bir şeyler çıkarmak için umutsuz bir çaba göstermeye karar verdim. Bu yüzden atımı bıraktım ve onunla birlikte yürüdüm, bir pipo aldım ve tütün içmesine yardım ettim ve gerekli tüm hazırlıkları yaptıktan sonra, kendimle ve Amerika halkıyla ilgili bir şeyler söyledim. Sonra, sanki spontene gibi bir Rum, Marunî, Müslüman veya Nusayri mi olduğunu sordum. Ben Fellahım dedi. Çok iyi, ama sen Nusayri misin? Evet. Güzel, peki neye inanıyorsun. İnanmak mı? Bizim inancımız yoktur. Bu mümkün değil. Herkes bir şeye inanır. Neden neye inandığınızı söyleyemiyorsun. Müslümanların Kuran'ı var, Yahudilerin kutsal kitapları var, Hristiyanlar İncil'i, putperestler hatta putlarını gösterecekler. Bir adam herhangi bir şeyi o kadar gizli tutarsa, bu konuda kötü bir şey olduğuna korkmak gerekir. Bana dünyayı kimin yaptığını söyle? "Bu tepe efendim çok dik" "Bunu çok iyi biliyorum, ama kimin dünyayı yarattığını sordum ve tepe hakkında bir şey sormadım, Kimin yaptığını söyleyemiyor musun? "Bu beyaz binayı görüyor musun? Şeyh İbrahim'in mezarı budur. Eğer birinin gözü ağrıyorsa ve o mezarı ziyaret ederse hemen iyileşir" dedi. O mükemmel bir doktor olmalı, fakat onun hakkında bir süre sonra konuşacağız. Tanrı'ya veya bir çeşit benzer şeye inanıp inanmadığınızı bilmek istiyorum "Tanrım bu eşiğin babasını lanetlesin". Eşek çok iyi gidiyor ve zavallı hayvanı lanetlenmemelisin. Ayrıca Tanrı'nın adını kullandın. Kim o, onun hakkında neye inanıyorsun? "Öğlen yakınlarında değil mi efendim; Hama için henüz dört saatimiz var." dedi. Büyük bir ümitsizlikle, yeni gelen ve sırları keşfedilmeye çalışılan her insan gibi gergin olan kılavuza döndüm. O bu amaçla aralarında ikamet etmek bile istiyor. Birkaç saat boyunca tüm yeteneklerini tüketti, emeği karşılıksızdı. Bu tür inatla gizliliğin bir eşi olduğunu düşünmüyorum. Dağıtıcı, Arap atasözüyle söylediği gibi, "Ben ona

doğuyu sordum o bana batıyı cevap verdi” sizin sorunuz ve cevabı aslında genelde Kutuplar kadar ayrı.

Onların Dini Ritüelleri ve Yerel Kurumları

Bu insanlarda ibadetlerin bilinen formda ibadetleri yok, din adamlığı veya Dürziler gibi müritlik yok, ibadet için zaman ve yer yok, cenazelerde bile dini ritüelleri yoktur, sadece bazı şartlarda ihtiyati nedenlerde bazen Müslümanlarınkine uyarlar. Ruhun ölümsüzlüğüne ve gelecekteki bir ödüle inanmalarına ya da inanmamalarına emin olamadım; ancak genelde bedenlerini! en düşük ve en mütevazı şekilde tutuyorlar! Kötü olan her şeyde benzeri görülmemiş bir ünleri vardır. Yaygın olarak aldatma, yalancılık, sapıklık gibi genel hatalar yanında, hain, hırsız, kervan soyguncuları ve katiller olduğu bildiriliyor. Araplar su gibi kan döktüklerini söylerler. Yol boyunca birçok yerin, bu iflah olmaz Nusayriler tarafından işlenen cinayetler ve soygunlardan dolayı buralarda korkunç bir şöhretleri vardır. Konsolosumuz, İbrahim Paşa bölgeyi fethedene kadar Lazkiye ile Cebele karşı karşıya olmasına rağmen tek kişi bile seyahat etmeye teşebbüs edemediğini söyledi. Yerel olarak herhangi bir kuralın olmadığı söylenir. Bir erkeğin sefeciği ve bakabileceği kadar eşi olabilir ve bu eşler istediği zaman boşanabilir. Bölgede tanık olunduğu gibi bu eşler, bütün akrabaların en yakınından seçilebilir. Bu suçlamalarda kandırılıyormuş gibi hissettim, fakat o kadar çok saygın kişi kendilerinin gerçekleri bildiklerini ve tanık olduklarından, skandal durum için çok fazla temel var olduğundan korkuyorum. Kuşkusuz, ülkedeki her mezhep ve sınıf, Müslüman ve Hristiyan da dahil, bu açıdan onlara büyük dehşetle bakıyor ve şok edici nitelikteki bazı gerçeklerin böyle bir durumu sürdürülmesi zorunluluk görünüyor. Ancak buna karşın, bütün insanlığın ilahi insan suretinde olduğuna inanamıyorum, bunların tavırları nazik ve dost canlısı, cennetteki Âdem gibi tek işleri tarlalarda işçilik olan bu insanlar karakterlerinde bir tane bile erdeme sahip olmayabilir ve bu kadar acınacak kadar ahlaksızlığa bataabilir. Aralarında kırk yıl boyunca büyük bir deneyime sahip olan Mr. Barker, onları yerli Hristiyanlar veya Müslümanlar gibi sadık ve dürüst görevliler bulduğunu söyledi. Bu beyan, benim yolculuğum boyunca duyduğum lehdeki tek tanıklık olduğu için kaydetmeye değer ve dahasını ekleyeceğim, bize her yerde gayet kibar davrandılar ve bize hiçbir durumda bu kötü duyumları onaylayacak hiçbir tecrübemiz olmadı. Ayrıca bizi istersek dağlarına götürüp mi safir edebileceklerine dair güvence verdiler.

"Bizi başlarında taşıyacıklarını, gözlerinde misafir edeceklerini" söylediler⁷. Bu simgesel tarzları bize nazik davranışları kadar güçlü bir güvenceydi. Bu arada şu unutmamam gerekir ki, bu, bir dakikada Müslüman olduğuna yemin edecek ve sonra peygambere en katı küfürleri eden bir adamın dili, fakat bunun misyonerlik olduğunu aklımda bulunduruyorum, akıllı ve dik-katli biri güvenle bunların arasında ikamet edebilir. Okulların açılmasını ve her türlü misyonerlik faaliyetinin kışkırtıcılık veya düşmanlık uyandırmadan yapılmasını umut etmek için her türlü sebep var. Bir deney yapılmadan önce, bu garip insanlarla bağlantılı diğer mevzuları görmek için ihtiyatla ışığın düşmesini beklemek gerekir. Hiçbir insan, özellikle gerçek Hristiyan, bir insanın cehaletin ve kötülüğe battığı ve bozulduğunun sevincini yaşamaz, kiliseden önce bahse degecek kadar uzun bir geçmişe sahip olanlar hem merhamet hem de fayda hakkında çok yardım sağlamışlardır. Bilinen bir din olmadan, okulsuz ve kitapsız, gördükleri her Hristiyan tarafından şiddetle nefret edilen ve onların Müslüman efendileri tarafından ezilen kelimenin tam anlamıyla kimselerin ruhlarını önemsemediği, hatta bedenlerine merhamet etmediği bu yoksul ve perişan, nefret edilip, ezilen, cahil ve kısır bu insanlar yeryüzündeki tüm insanlar gibi kiliseyi kalp ve kulaklarında hissetmeye karşı güçlü bir istek taşırlar.

İsmaililerden Nusayriler hakkında bildiğimden daha azını biliyorum. Sayıları çok değil, günümüzde çoğu dağ köylerini şehirlere tercih ettiler. Çoğu Hama, Humus bazıları Şam ve Halep'e yerleşti. Fakat dağlarda birkaç yerde bulunurlar. Fakat Nusayrilerle aralarındaki sönmeyen düşmanlık, onlar arasında yaşamayı tehlikeli hale getirir. İsmailiye'nin çeşitli mezhepleri vardır, bunların en önemlileri Kuddamosya'dır. Bunların müstehcen ayinleri tüm yolcular tarafından bilinir. Biri, ya onların gerçeklerini kabul etmeli ya da bölgenin dinini reddetmeli! Nusayrilerin de İsmaililerin de şimdiki hükümet üzerinde etkisi yoktur. Nusayriler önceden kendi şeyhleri tarafından yönetilmiş⁸.

Amerikan Misyonunun on dokuzuncu yüzyıl sonu itibarıyla Anadolu'da kurulan "ana" ve "ara istasyonlar" arasında çok özel belirlenmiş oldukları anlaşılan yerleşmeler vardır. Bunlardan Adana, Haçin (Saimbeyli), Tarsus, Maraş, Ayıntab (Gaziantep), Urfa, Mardin, Harput, Van, Bitlis, Diyarbakir ve Erzurum şehirleri "ana merkezler" olarak faaliyettedir. "Ara merkezler" ise; Antakya, Kesep, Halep, Sis (Kozan), Misis (Yüreğir), Mersin, Osmaniye,

⁷ Türklerin "başım gözüüm başına" dedikleri özel bir müslümanlık veya kabul sözüdür.

Zeytun (Süleymanlı), Kars, Adıyaman, Midyat, Palu, İçme, Erzincan, Eğin (Kemaliye), Kemah, Divriği, Arapgir ve Malatya idi⁸.

Şüphesiz bu sayılan yerleşmeler Amerikan misyonerlik çalışmalarının “*Anadolu Misyonu*” içinde kalan yerlerdir. Ancak, Nusayrîleri alakadar eden en başlı merkezlerden biri de Lazkiye ve bu civarda yoğunlukla yaşayan Nusayrîler idi ve Lazkiye de Amerikan Misyonunun merkezlerinden biriydi.⁹ Dahası, Lazkiye’de özellikle Nusayrîler arasında çalışan Doktor David Metheny, Osmanlı Devleti tarafından buradan kovulmuştu. Daha sonra Mersin’de bir “*Purotestan Kız Okulu*” açan Metheny, burada da büyük sorunlara sebep oldu. Hatta Adana Valisi meselelerin çözümü için bizzat Mersin’e gitti, yine de onun yol açtığı sorunlar uzun yazışmalara konu oldu¹⁰.

Mersin’deki sorunların kaynağı olan Dr. Metheny, Nusayrî kızlarını okuluna alıp okutmuş ve bazılarını da Amerika’ya kaçırmıştı. Ama onu büyük işler başarmış birisi olarak sunan bir başka Amerikan Purotestan Misyon Başkanı H. H. Jessup da aynı işlerle uğraşıyordu. Nitekim 1873 yılında basılan “*Arap Kadınları*” başlıklı kitabı, onun çalışmalarının ilk ürünü olup, Nusayrîler de kitabın konularından idi¹¹. Diğer yandan Nusayrîlerin tarihi bakımından son derece önemli olan “*Süleyman el-Adeni*” ile alakalı bilgileri de Jessup’tan öğreniyoruz. Takriben 1834 (hicri 1250) yılında Antakya’da doğup sonradan Adana’ya yerleşen ve bu sebeple de “*el-Adeni (Adanalı)*” diye anılan Süleyman¹², bir Nusayrî’dir ve Nusayrîlerin “*sır gibi sakladıkları inançlarını*” bilmektedir. Hatta Süleyman, Nusayrîlerin “*Kutsal Kitabını*” yazmış ve Beyrut’a giderek bu kitabı Purotestanlara vermişti. Nihayet “*Nusayrîlerin Kutsal Kitabı*” olan “*Kitâbü’l-Mecmû*”, Beyrut Amerikan Purotestanların yardımıyla basıldı. Ancak kitap, Edward E. Salisbury tarafından arapça aslı ve ingilizce tercümesiyle birlikte

⁸ Strong, *The Story of the American Board*, bk. ekteki renkli harita.

⁹ Barton, *Türkiye’de Gündoğumu*, s. 97-99.

¹⁰ Henry Harris Jessup, *Fifty-Three Years in Syria*, c. II, New York 1910, s. 627-630. Dr. Metheny’nin özellikle Mersin’de neler yaptığı, küstahlıkları, Nusayrî kızlarını Amerika’ya götürmesi vs. hususlardaki Osmanlı belgelerine bk. A. S. Bilgili, S. Tozlu, U. Akbulut ve N. Ürkmez, *Osmanlı Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik (1745-1920)*, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2010.

¹¹ Henry Harris Jessup, *The Women of The Arabs*, New York 1873.

¹² Jessup, *Fifty-Three Years in Syria*, c. I, s. 255; Edward E. Salisbury, “The Book of Sulaimân’s First Ripe Fruit, Disclosing the Mysteries of the Nusairian Religion”, *Journal of the American Oriental Society*, 8, 1866, s. 227-308.

yayımlandı¹³. Bu kitabın yayımlanması hem Amerikan Misyonerleri hem de Nusayriler açısından çok etkili oldu.

Ancak, belirtmek gerekir ki; Amerikan Misyonerleri, Nusayriler üzerinde ya hiç etkide bulunamamış veya çok az etkili olmuşlardı. Mesela, bölgedeki Amerikan misyoner örgütünün sekreteri olan Barton; “*Türkler, Nusayrileri ısrarla korur, onlara Hristiyanlığı anlatan herkes cezalandırılır*” diyerek bu olguya işaret etmektedir¹⁴.

Diğer taraftan Batılılar, Osmanlı Devletinin özellikle Arap coğrafyasında çok önemli iktisadi faaliyetlerde bulunuyorlardı ki, bunların başında İngilizler geliyordu. Coğrafi Keşifler sırası ve sonrasında bölgeyle alakalı en başlı ekonomik faaliyet, İngilizlerin kurduğu “*Hindistan Şirketi (East India Company)*” acentelikleri ile açtığı konsolosluklar idi. Bu bakımdan Halep şehri önemli bir merkezdi. 1799 yılından itibaren hem İngiltere’nin Halep Konsolosluğu hem de *East India Company*’nin acenteliğini yapan John Barker, Antakya’nın Süveydiye Kazası yakınındaki Bityas Köyünde arazi alarak kendine bir villa yaptırmış, ailesiyle uzun yıllar burada yaşamış ve 20 Ekim 1850 tarihinde 79 yaşında iken Süveydiye’de ölmüştü. Aslında Barker’ın aldığı arazi biraz da hileli olmasına rağmen, Osmanlı vatandaşı olan karısının üstüneydi. Barker’ın karısı ise, Halepli bir Levant Tüccarı olan Thomas Vernon’un kızı linguist Hays idi ve beş dil biliyordu. Barker’dan sonra oğulları Edvard ve Karlo, bu araziyi genişleterek ipek böcekçiliğine başlamış ve bir de ipek işleme atölyesi kurmuşlardı¹⁵.

19. yüzyıl boyunca bölgeden gelip geçen hemen her seyyah, araştırmacı, misyoner ve resmi Batılı heyet temsilcileri bir münasebetle Barker ailesine ya misafir olmuş veya onlardan bahsetmiştir. Hem Barker ailesi hem de diğer bölgede yaşayan veya bölgeye seyahat edenler, esas olarak bölgenin her nevi etüdünü yapıyor ve edindikleri çok özel bilgileri Batının bilinen dergi ve gazetelerinde yayımlıyorlardı. İngilizlerin bu faaliyetlerinin değerlendirilmesi için 1830 yılında kurulan “*Kıraliyet Coğrafya Cemiyeti*” ve bu cemiyetin yayını olan “*Journal of the Royal Geographical Society of London*” adlı dergi çok önemlidir.

¹³ Jessup, *Fifty-Three Years in Syria*, c. I, s. 255-263; Edward E. Salisbury, “The Book of Sulaimân’s First Ripe Fruit, Disclosing the Mysteries of the Nusairian Religion”, *Journal of the American Oriental Society*, 8, 1866, s. 227-308.

¹⁴ Barton, *Türkiye’de Gündoğumu*, s. 39.

¹⁵ Selahattin Tozlu, *Antakya (Hatay) Tarihi Bibliyografyası*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yay. Elazığ 2009, 137-139.

İngiltere Kırâliyet Coğrafya Cemiyeti üyelerinin Türkiye’de ilk keşifte bulundukları yerler arasında Ayas, Payas, İskenderun limanı ve alt bölgeleri, Süveydiye (Samandağ) limanı, Amıkova, Antakya şehri ve çevresi ile Urfa, Halep ve Bağdat arasındaki saha da vardır. Bu çalışmalar bakımından, Fırat Nehrinde ilk defa vapur işletme imtiyazı da alan İngiliz asker coğrafyacı “*Lieutenant-Colonel Francis Rawdon Chesney (1789-1872)*” ile Kırâliyet Coğrafya Cemiyeti Azası ve Fiziki Coğrafyacı “*William Francis Ainsworth*” son derece önemlidir. “*Fırat Nehri Keşifleri (Euphrates Expedition)*” adlı özel keşifler için bölgeye yollanan Chesney başkanlığındaki heyet çok özel kimselerden oluşmaktaydı. Chesney, bölgede uzun zaman kaldığı gibi, İskenderun-Antakya üzerinden Bağdat’a kadar bir demiryolu inşa etme imtiyazı bile almış, fakat bu proje gerçekleşmemişti. Hem Chesney hem de Ainsworth, özellikle Antakya ve çevresinden başlayarak Bağdat’a kadarki bölge ve buralarda yaşayan topluluklar hakkında geniş malumat toplamış, bunları yayımlamış ve bir bakıma İngiltere’nin bölgedeki planlarını çizmişlerdi. Sözü geçen topluluklar arasında şüphesiz Nusayriler de vardı¹⁶.

Daha çok ekonomik sebeplerle bölgeyi araştıran İngilizlerin tersine, arkeolog ve tarihçiler de buraya özel önem veriyorlardı. Bu sonkilerin gözde mekânı ise, bölgenin en eski ve büyük şehri olan Antakya idi. Nitekim Alman Karl Otfried Müller, Batıdaki ilk Antakya biyografisini yazmış ve 1839 yılında latince olarak yayımlamıştı. O da kendinden evvelki Batılılar gibi Antakya’yı “*Hristiyanlığın Kutsal Şehri*” diye tanıtıyordu¹⁷. Aslında bu tür yazılar hem aydınların hem de halkın dikkatini bölgeye çekiyor ve diğer sahalarda da araştırmaların yolunu açıyordu. Bu meyanda Nusayrilerle ciddi şekilde ilk ilgilenen ve notlarını Almanca yayımlayan kişi, Carsten Niebuhr idi. Nusayriler hakkındaki bu çalışmalarını daha evvel kısaca yayımlayan Niebuhr, 1778 yılında kitap halinde bir araya getirdi¹⁸. Nusayriler hakkında yazan Almanlar arasında Anton Theodor Hartmann¹⁹ ve bir Papaz olan Philipp Wolff’u da saymak gerekir²⁰.

¹⁶ Tozlu, *Antakya (Hatay) Tarihi Bibliyografyası*, s. 10-12; Uğur Akbulut, *Hindistan Yolu ve İngilizler: Fırat Nehrinde İlk İngiliz Vapurları*, Çizgi Yay., Konya 2016.

¹⁷ Tozlu, *Antakya (Hatay) Tarihi Bibliyografyası*, s. 12, 145.

¹⁸ Carsten Niebuhr, *Reisebeschreibung nach Arabien und Andern Umliegenden Landern*, Kopenhag 1778; İkinci baskısı, Hamburg 1837.

¹⁹ Anton Theodor Hartmann, *Oluf Gerhard Tychen oder Wanderungen durch die mannigfaltigsten Gebiete der biblisch-asischen Literatur*, Bremen 1818.

²⁰ Philipp Wolff, “Auszüge aus dem Katechismus der Nosairier,” *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 3, 1849, s. 302-309. Almanların Nu-

Almanların bölge ile ekonomik bakımdan ilgilenmeleri Fransız ve İngilizlerden çok sonra başlamıştı. Osmanlı Demiryolları Umum Müdür-lüğüne getirilen Alman Wilhelm von Pressel, Osmanlı ülkesinin tamamı için demiryolu projeleri hazırlarken, şüphesiz bu bölgeyi de eklemişti. 19. yüzyılın son otuz yılı Almanların bölgedeki çalışmalarına sahne oldu ve bu daha çok demiryolu üzerineydi. Osmanlı Devleti demiryolu için 1850 yılından beri uğraştığı halde hem Anadolu'ya hem de Arap coğrafyasına demiryolu yapamamıştı. Bundan anlaşılan, Osmanlı Devletinin demir-yolları yapamayacağı ve bunları diğer devletlere yaptıracığı idi. Aslında hem Almanlar hem de diğer devletlerin bildiği ve üzerinde çalıştığı iki husus vardı: Bunlardan ilki, demiryolu imtiyazları alarak Osmanlı Devleti içinde nüfuz sahaları oluşturmak; ikincisi de imtiyazı alınan demiryollarını yapmayarak Osmanlı Devletini muhtemel bir savaşta lojistik bakımdan yıkmaktı. Nihayet Birinci Büyük Savaş sırasında Osmanlı Devleti tam olarak bu ikinci durumda kalmış ve dağılmıştı. Almanya da bu faaliyetler içinde kendisi için nüfuz alanları oluşturmak peşindeydi. Bu amaçla da bölgede en derin fiziki coğrafya etütlerini yaptırdılar. Bu arada bölgedeki topluluklara dair de önemli çalışmaları oldu. Almanların bu tür çalışmaları çok olmakla birlikte, özellikle Çukurova'dan itibaren Halep'e kadarki sahayı teferruatıyla inceleyip haritalı olarak yayımlayan Josef Černík'in etütleri başta gelir. 1872-1873 yıllarında yapılan bu etütler, Osmanlı Demiryol-ları Umum Müdürü Pressel'in isteği üzerine gerçekleştirilmişti²¹. Aynı amaçlarla bölgeyi ve bütün Anadolu'yu etüt eden Dr. Edmund Naumann da, keza Pressel'in projeleri çerçevesinde çalışmıştı²². Ancak Almanların Nusayrilerin yaşadığı bölgeler bakımından en önemli çalışması, Martin Hartmann'ın 1882 ve 1894 yıllarında yayımlanan iki ayrı çok değerli ve özel gözlem notlarıdır. Halep, Lazkiye, Antakya, İskenderun ve Kozan'ın

sayrilere ilişkin çalışmalarına bk. Necmettin Alkan, "Alman Kaynaklarına Göre Os-manlı Nusayrileri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 54 (2010), s. 135-148.

²¹ Josef Černík, *Ingenieur Josef Černík's Technische Studien-Expedition Durch die Gebiete des Euphrat und Tigris Nebst Ein -und Ausgangs-Routen Durch Nord-Syrien*, Gotha; *Ingenieur Josef Černík's Technische Studien-Expedition Durch die Gebiete des Euphrat und Tigris Nebst Ein -und Ausgangs-Routen Durch Nord-Syrien*, 1876.

²² Edmund Naumann, *Vom Goldnen Horn zu den Quellen des Euphrat*, München ve Leipzig 1893. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

dahil olduğu sahadaki bütün köylerin yer aldığı bu çalışmalarda, hangi köylerin Nusayri olduğu bile kaydedilmiştir²³.

Bu çalışmaların hepsinin oluşturmak istediği ortak tepki, Batılı aydın, sermayedar ve halkın bölgeyle ilgilenmesi idi. Nitekim bu hususta Fransızların bölge ve bölgedeki topluluklar ile alakalı faaliyetleri, İngiliz ve hele Almanlara göre çok daha eski ve etkiliydi. Fransa ve Fransızların bölgeyle alakalı çalışmaları, Napolyon'un Mısır ve Suriye Seferleri dolaşısıyla oluşan ilişki ile yakından bağlantılıydı. Fransızların 1821 yılında kurdukları "*Société de Géographie (Coğrafya Cemiyeti)*" ve bunun yayın vasıtası olan "*Bulletin de la Société de Géographie*" dergisi ile yine aynı yıllarda çıkarılan "*Journal Asiatique*" mecmuasında son derece önemli ve kıymetli yazılar yayımlanmıştı.

Sözü edilen dergilerde İslam, İran, Çin, Hindistan, Moğol, Osmanlı Tarihi gibi hemen her sahada kaynak eser yayımları yapılırken, birçok da makale neşredildi. Diğer taraftan bölge topluluklarına dair yazılar da yayımlandı ki, bunlardan biri de Nusayriler idi. İlk defa "*Journal Asiatique*" dergisinin 1819 yıllı sayılarında değinilen Nusayriler, bu bakımdan ünlü "*Dürzî Tarihi ve Dürzî İnançları Tarihçisi*" "*Silvestre de Sacy*" tarafından bu dergilerde yayımlandı. 1824 yılında da kısaca değindiği Nusayriler, S. Sacy'nin iki ciltlik Dürzilerle alakalı kitabının ikinci cildinde bir bölüm olarak işlendi. Fakat Sacy, burada doğrudan Nusayrileri değil, Dürzilerin Nusayrileri niçin kabul etmedikleri ve Dürzilerle Nusayriler arasındaki temel farkları anlatmaktaydı²⁴.

Fransa'nın Lazkiye Viskonsüllüğü Tercümanı Félix Dupont'un Nusayriler hakkındaki bazı notları, 1824 yılında yine "*Journal Asiatique*" dergisinde yayımlandı. Ancak bu notları derleyip toparlayarak yayıma veren de yine S. Sacy idi²⁵. Bu notları da kullanarak bazı yeni bilgiler aktaran Lazkiye Viskonsülü M. Guys ise, Nusayrileri anlatırken, onlarla alakalı bazı de-

²³ Martin Hartmann, "Das Liwa el-Ladkiye und die Nahiye Urdu", *Zeitschrift des Deutschen Palaestina-Vereins*, XIV, 1882, s. 151-255; Martin Hartmann, "Das Liwa Haleb (Aleppo) und ein Teil des Liwa Dschebel Bereket", *Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft*, XXIX, 1894, s. 142-188 ve 475-550.

²⁴ Silvestre de Sacy, *Expose de la Religion des Druzes, tiré des livres religieux de cette secte II*, Paris 1838, s. 559-586.

²⁵ Félix Dupont, "Mémoire sur les moeurs et les cérémonies religieuses des Nesserié, connus en Europe sous le nom d'Ansari", *Journal Asiatique*, Septembre 1824, s. 129-139.

yimlerin arapçalarını da makalesinde göstermişti. Bu yazı ise tercüman F. Dupont tarafından dergiye yollanmıştı²⁶.

Batılı Nusayrî araştırmacıları arasında özel bir yer tutan ise, ünlü müsteşrik ve doğu dilleri lügatçisi Joseph Catafago'dur. J. Catafago, Nusayrîlerin bazı inanışları, kutsal bayram günleri ve duaları hakkında arapça kaynağından önemli notlar yayımlamıştı. İlkın "*Journal Asiatique*" dergisinde yayımlanan bu notlar, bilahire almanca olarak tekrar yayımlandı²⁷. Joseph Catafago, uzun yıllar bölgede çalışmış çok iyi arapça bilen birisidir. Mısır Osmanlı Paşası Süleyman Paşa'nın kâtipliğinde bulunmasının (1839-1840) dışında; Purusya'nın Beyrut Konsolosluğu (1842-1851), Rusya'nın Beyrut Konsolosluğu (1851-1853), Paris ve Leipzig Coğrafya Cemiyetleri Muhabirliği, Londra Suriye-Mısır Cemiyeti adlarına çalışmış arapça belge uzmanıydı. Nihayet 1858 yılında Londra'da basılan iki ciltlik İngilizce-Arapça, Arapça-İngilizce Sözlük çok değerli sözlüklerden biridir²⁸. Diğer taraftan ünlü Ermeni Tarihçisi Victor Langlois'nın bölge hakkındaki çalışmalarında bölgenin halk yapısı ve bu sırada Nusayrîlere dair de epey bilgi vardır.

19. yüzyıl boyunca yapılan çalışmalar hayli olmakla birlikte, tam 20. yüzyılın başında "*Nusayrîleri Dini ve Tarihi*"ni yazan René Dussaud, dünyanın en tanınmış Nusayrî eserlerinden birini ortaya koydu. Çok da iyi bir Nusayrî kaynakçası ihtiva eden eserin en kıymetli tarafı; atıfta bulunulan İslam kaynaklarındaki bilgilerin orijinal olarak verilmesidir. Diğer taraftan Süleyman el-Adenî'nin "*Kitâbü'l-Mecmû*" adlı "*Nusayrî Kutsal Kitabı*"nın arapça metni de bu esere eklenmiştir²⁹.

Birinci Büyük Savaş, Fransızların Suriye ile olan bağları açısından önemliydi, nihayet Suriye ve Anadolu'da yaşayan Nusayrîlerin toprakları Fransız Manda İşgaline verildi. Bu sırada Fransızların merkezi Beyrut'ta bulunan Manda İdaresi, bölgedeki topluluklar ve bilhassa Nusayrîler üzerine çok sayıda yayın yaptılar. Bu yayınların başlıca amacı; bölgedeki her türlü ayrılığı ve en küçük farklılığı bile kökleştirerek yaymaktı. Fransızlar, eğitim adı altında yaptıkları bu faaliyetler sonucu, Nusayrîleri diğer Müslüman

²⁶ M. Guys, "*Observations sur un Mémoire relatif aux mœurs et aux cérémonies religieuses des Nesserîe*", *Journal Asiatique*, tom. IX, Paris 1826, s. 306-315.

²⁷ Joseph Catafago, "Notice sur les Ansériens," *Journal Asiatique*, 4th series, 11, Paris 1848, s. 149-156; Joseph Catafago, "Die drei Messen der Nussairier," *Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft*, 2, 1848, s. 388-394.

²⁸ Joseph Catafago, *An English and Arabic Dictionary*, I-II, London 1858.

²⁹ René Dussaud, *Histoire et religion des Nosairis*, Paris 1900.

topluluklardan ayırmak hususunda epey mesafe de aldılar. Hatta 1920 yılında Lazkiye’de kurulan “*Alevî Özerk Devleti*”, Fransızların Müslümanları denemeye tabi tuttuğu ve fakat çok da başarılı olamadığı bir faaliyet idi. Bu Manda İşgali döneminde Antakya ve İskenderun hakkında önemli yayınlar yapan Fransızlar, Paul Jaquot eliyle üç büyük cilt halinde bir “*Antakya Kitabı*”nı 1931 yılında Antakya’da yayımladılar. Kitabın hazırlanmasına Antakyalı Dr. Abdurrahman ile Süreyya Beyler de yardım etmişti. Bu kitapta her bir köy, nahiye ve kaza tek tek ele alındığı gibi; Nusayriler de her yerde çok farklı biçimlerde anlatılmış ve sunulmuştu³⁰. Bu sebeple söz konusu kitap, dönemin Türk istihbarat raporlarına bile konu olmuştur.

Yine Fransız Manda İşgali zamanında özellikle eğitim işleriyle ilgilenen ve bir müddet Antakya’da da çalışan Pierre Bazantay’ın “*Alevî*” adı altında tanıttığı Nusayrilere ve onların Antakya ve çevresindeki sosyal ve ekonomik yapılarına dair yaptığı etütlerin yayınları da ayrı bir yere sahiptir.

Şüphesiz bu kısa girişin amacı Nusayriler hakkında yapılmış bütün yabancı yayınları anlatmak değildir. Sadece Nusayrilerin, özellikle Batılılar tarafından, sürekli izlenip işlendiğine işaret edilmek istendi. Aksi takdirde çok daha hacimli ve özel bir çalışma yapılması gerekirdi.

Nusayriler hakkında İslam Dünyasında ve bu meyanda Türkiye’de yapılmış çalışmalar oldukça geç kalınmış, az, ciddi kaynaklardan mahrum ve yetersizdir. Bu bakımdan Türkiye’deki ilk ciddi etüt, 20. yüzyılın başlarında Baha Said Bey tarafından yapılmıştır³¹. Hatta denilebilir ki bu çalışmanın ciddiyet ve muhtevasında bir başka çalışma bugüne kadar olmamıştır.

Baha Said ile yaklaşık aynı tarihlerde “*Alevîlerin Tarihi (Târîhi'l-'Aliviyyîn)*” adlı bir eser kaleme alan ve kendisi de bir Nusayrî olan Muhammed Emin Gâlib et-Tavîl, bu bakımdan ilklere dendir³². Bu eserdeki “*Yavuz Selim’in Nusayrileri kılıçtan geçirdiği ve bunların 40.000 kişi oldukları*” gibi ifadeler, tipik bir “*Yavuz uydurması*” olup, gerçekte alakası yoktur. Birçok Nusayrî gibi kafası karışık olan Tavîl, her şeye rağmen Müslümanlardan ayrı olmayı düşünmemektedir. Özel olarak belirtilmelidir ki, Tavîl’in eserinin yazma

³⁰ Paul Jaquot, *Antioche, Centre de Tourisme*, I-II-III, Comité de Tourisme, Antakya 1931.

³¹ Baha Said, *Türkiye’de Alevî-Bektaşî, Ahi ve Nusayrî Zümreleri*, (yay. haz. İsmail Gökem), Kültür Bak. Yay., Ankara 2000.

³² Muhammed Emin Gâlib et-Tavîl, *Târîhi'l-'Aliviyyîn*, Beyrut 1924; Türkçesine bk. *Nusayriler, Arap Alevîlerin Tarihi*, çev. İsmail Özdemir, Çiviyazıları Yay., İstanbul 2000.

aslı türkçe olup, adı da “*Nusayrilerin Tarihi*” dir. Ancak eseri arapçaya çevirenler, “*Arap Aleviliği Tarihi*” diye, uydurma bir ad koymuşlardır.

Türkiye’deki Nusayrî çalışmaları, hemen her sahada olduğu gibi, son otuz yılda yoğunlaşmakta ve günümüze geldikçe artmaktadır. Özellikle 1970’li yıllardan sonra başlayan ideolojik kavgalar Nusayrilere de bulaştırılmıştır. Türkiye’deki hemen her topluluk gibi Nusayriler de sürekli “*ideolojik obje*” olarak görülmüş ve görülmektedir. Bu bağlamda Nusayrilere dair yapılan çoğu etüt, “*ideolojik önyargılarla*” doludur. Bu “*ideolojik önyargı sahipleri*”, Türkiye’deki diğer farklı unsurlar gibi Nusayrileri de sarmalamış ve onları kendilerini ifade edemez duruma getirmiştir. Belirtmekte yarar var ki, bu kimseler eskiden “*devrimci*” denilen kişilerdi ve onların uzantılarının bugün yaptıkları da aynıdır. Fakat bu tür yorum ve peşin hükümlerin Nusayrilere hiçbir faydası olmadığı gibi, tarih ve kültürlerinin aydınlanmasını da sağlayamamış ve sağlayamayacaktır. Bu türden çalışmalar bibliyografyaya alınmış olmasına rağmen, giriş kısmında künyeleri bile verilmemiştir. Diğer taraftan her mesele gibi bu meselede de parmağını bile kıpırdatmayan büyük bir bilim ve aydın kesimi vardır.

O yıllarda başladığı halde Türkiye’de yapılan Nusayrî çalışmaları o kadar geçir ki, mesela; *Nusayrî Şeyhlerinin* eserlerinden yola çıkılarak Nusayrileri değerlendiren bir makale, daha 2000 yılında yayımlanmıştır³³. Oysa bu tür çalışmalar daha önceki nesiller tarafından epeyce yapıp şimdilere aktarılmalıydı.

Diğer yandan Nusayrî çalışmaları, ilkin Nusayrî Tarihinden başlayacak yerde, tersine ilahiyat ve sosyoloji gibi tarihin verilerine son derece muhtaç alanlardan başlamıştır. Tarihçilerin açıkça hatalı olduğu bu mesele, onların boş bıraktığı her saha gibi bu alanda da ideolojik bakışların hâkim olmasına sebebiyet vermiştir.

³³ İlyas Üzümlü, “Türkiye’de Alevi/Nusayrî Önderlerinin Eserlerinde İnanç Konularına Yaklaşım”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 4, İstanbul 2000, s. 173-187.

Kaynakça

- Akbulut, Uğur, **Hindistan Yolu ve İngilizler: Fırat Nehrinde İlk İngiliz Vapurları**, Çizgi Yay., Konya 2016.
- Anderson, Rufus, **History of the Missions of the American Board of Commissioners for Foreign Missions of the Oriental Churches**, Boston 1872.
- Anderson, Rufus, **History of the Missions of the American Board of Commissioners for Foreign Missions of the Oriental Churches**, II, Boston 1872.
- Anderson, Rufus, **Memorial Volume of the First Fifty Years of the American Board of Commissioners for Foreign Missions**, Boston 1861.
- Baha Said, **Türkiye’de Alevî-Bektaşî, Ahi ve Nusayrî Zümreleri**, (yay. haz. İsmail Görkem), Kültür Bak. Yay., Ankara 2000.
- Barton, James L., **Türkiye’de Gündoğumu (Amerikan Misyoner Heyeti Sekreterinin Anıları)**, çev. Zekeriya Başkal, Yeditepe Yay., İstanbul 2010.
- Catafago, Joseph, “Die drei Messen der Nussairier,” **Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft**, 2, 1848, s. 388-394.
- Catafago, Joseph, “Notice sur les Ansériens,” **Journal Asiatique**, 4th series, 11, s. 149-156, Paris 1848.
- Catafago, Joseph, **An English and Arabic Dictionary, in two parts (part I, Arabic and English Dictionary, 1-316 sayfa, London; part II, English and Arabic Dictionary, 316-1060 sayfa)**, London 1858.

Çernik, Josef, **Ingenieur Josef Çernik's Technische Studien-Expedition Durch die Gebiete des Euphrat und Tigris Nebst Ein -und Ausgangs-Routen Durch Nord-Syrien**, Gotha; Ingenieur Josef Çernik's Technische Studien-Expedition Durch die Gebiete des Euphrat und Tigris Nebst Ein -und Ausgangs-Routen Durch Nord-Syrien, 1876, Gotha.

Dupont, Félix, "Mémoire sur les moeurs et les cérémonies religieuses des Nesserié, connus en Europe sous le nom d'Ansari", **Journal Asiatique**, Paris, Septembre 1824, s. 129-139.

Dussaud, René, **Histoire et religion des Nosairis**, Paris 1900.

et-Tavil, Muhammed Emin Gâlib, **Nusayriler, Arap Alevilerin Tarihi**, çev. İsmail Özdemir, Çiviyazıları Yay., İstanbul 2000.

et-Tavil, Muhammed Emin Gâlib, **Târihi'l-'Aliviyyîn**, Beyrut 1924.

Guys, M., **Observations sur un Mémoire relatif aux mœurs et aux cérémonies religieuses des Nesserié**", **Journal Asiatique**, tom. IX, Paris 1826, s. 306-315.

Hartmann, Anton Theodor, **Oluf Gerhard Tychen oder Wanderungen durch die mannigfaltigsten Gebiete der biblisch- asitischen Literatur**, Bremen 1818.

Hartmann, Martin, "Das Liwa el-Ladkije und die Nahiye Urdu", **Zeitschrift des Deutschen Palaestina-Vereins**, XIV, 1882, s. 151-255.

Hartmann, Martin, "Das Liwa Haleb (Aleppo) und ein Teil des Liwa Dschebel Bereket", **Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft**, XXIX, 1894, s. 142-188 ve 475-550.

Jacquot, Paul, **Antioche centre de tourisme**, I-II-III, Antakya 1931.

Jessup, Henry Harris, **Fifty-Three Years in Syria**, I-II, New York 1910.

Jessup, Henry Harris, **The Women of The Arabs**, New York 1873.

Naumann, Dr. Edmund, **Vom Goldnen Horn zu den Quellen des Euphrat**, München ve Leipzig, 1893.

Necmettin Alkan, "Alman Kaynaklarına Göre Osmanlı Nusayrileri", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 54, 2010, s. 135-148.

- Niebuhr, Carsten, **Reisebeschreibung nach Arabien und andern umliegenden Ländern**, 2, Kopenhag 1778; (diğer baskısı, aynı adla Hamburg 1837).
- Paul Jacquot, **Antioche, Centre de Tourisme, I-II-III, Comité de Tourisme**, Antakya 1931.
- Sacy, Silvestre de, **Exposé de la Religion des Druzes, tiré des livres religieux de cette secte**, II, Paris 1838.
- Salisbury, Edward E, "The Book of Sulaimân's First Ripe Fruit, Disclosing the Mysteries of the Nusairian Religion", **Journal of the American Oriental Society**, 8, 1866, s. 227-308.
- Strong, William E., **The Story of the American Board: An Account of the First Hundred Years of the American Board of Commissioners for Foreign Missions**, Boston-New York-Chicago 1910.
- Tozlu, Selahattin, **Antakya (Hatay) Tarihi Bibliyografyası**, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yay., Elazığ 2009.
- Üzüm, İlyas, "Türkiye'de Alevî/Nusayrî Önderlerinin Eserlerinde İnanç Konularına Yaklaşım", **İslam Araştırmaları Dergisi**, 4, s. 173-187, İstanbul 2000.
- Wolff, Phlipp, "Auszüge aus dem Katechismus der Nossairier", **Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft**, 3, Leipzig 1849, s. 301-309.

2. Bu Çalışmanın Ana Metnini Kalem Alan Yazarların Özgeçmişleri

2.1. Mehmed Refik Bey (Refik et-Temimi)

Mehmed Refik Bey 1303 (1887) sene-i maliyesinde Nablus'da tevellüd etmiştir. Pederi cihetinden sahabe-i kiramdan Temimî ed-Dari hazretlerine mensûbdur.

Mumaileyh Nablus mekteb-i ibtidaîsi ile mekteb-i idadisinde tahsilini ikmal ettikten ve İstanbul'a azimet ederek Mercan mekteb-i idadisinde dahi iki sene kaldıktan sonra mekteb-i mezkurdan *aliyyül-ala* derecede neşetle bil-müşabaka 1322 (1906) tarihinde Mekteb-i Mülkiyeye dahil olmuştur.

Mekteb-i Mülkiyenin son sınıfında bulunduğu esnada ikmal-i tahsil zımnında Maarif Nezaret-i Celilesince Avrupa'ya talebe izamı takarrür etmesi ve mumaileyh dahi müşabakaya dahil olarak muvaffak olması üzerine Paris'e azimet etmiş ve orada üç sene kalarak Fransızca'yı tahsil etmiş ve 1327 (1911) tarihinde Paris Edebiyat Fakültesi tarih dersleri diplomasını ihraz eylemiştir.

O tarihte İstanbul'a avdeti üzerine evvela Manastır Mekteb-i Sultanisi tarih muallimliğine tayin olunmuş ise de Balkan Harbi münasebetiyle mahal-i memuriyetine azimet edemeyerek Selanik'den avdeti muztarr kalmış ve bilahire Harput Sultanisi tarih muallimliğine tahvil-i memuriyet eylemiştir.

Harput'ta yedi ay kaldıktan sonra Beyrut'da yeniden küşad edilen İkinci Sultani Mektebi tarih ve coğrafya muallimliğine tayin olunmuş ve iki sene sonra mektebin lağvı üzerine iki ay kadar memuriyetsiz kalmış ve fakat bu esnada Şam İttihad ve Terakki Kulübü müdüriyetinde bulunmuştur.

Bu zaman zarfında Maarif Nezaret-i Celilesince evvela İzmir Sultanisi tarih ve coğrafya ve bilahire Şam İkinci Sultanisi edebiyat ve felsefe mualimliğine tayin olunmuş ise de ifa-yı vazifeye mübaderetden evvel Beyrut'da 1331 (1915) tarihinde yeniden küşad edilen Ticaret Mektebi müdüriyetine tayin olunmuştur.

Refik Temimî Bey'in Fransızca *Midhat Paşa'nın Tuna Valiliği* namıyla Paris Edebiyat Fakültesi hey'et-i mümeyyizesi tarafından mazhar-ı kabul olan matbu bir eseri olduğu gibi, Beyrut İkinci Sultani Mektebinde bulunduğu müddetçe tedris ettiği tarih derslerini havi olmak üzere sekiz cildlik gayr-i matbu *Tarih-i Umumî* eseri mevcuttur.³⁴

2.2. Mehmed Behcet Bey

Mehmed Behcet Bey 1308 (1890) sene-i hicriyesine müsadif 1306 (1890) sene-i maliyesinde Haleb'de tevellüd eylemiştir. Pederi bugün Beyrut İstinaf Mahkemesi azasından Halebli Kâtibzade Mehmed Beşir Efendi'dir. Validesi ise İstanbulludur ve Üsküdarlı Rıza Efendi'nin kerimesidir.

Mumaileyh daha küçük yaşından beri ebeveyninden Arapça ve Türkçeyi öğrenmiş ve Haleb'de *Feyziye* Mekteb-i İbtidaisinde tahsil-i ibtidaisini ikmalden sonra 1315 (1899) senesinde Haleb Mekteb-i İdadisine dahil olarak orada dört sene okumuş ve o esnada pederinin Selanik'e tahvil-i memuriyet etmesi üzerine mahal-i mezkure azimetle tahsil-i talisini orada ikmal eylemiş ve 1322 (1906) tarihinde birincilikle Selanik Mekteb-i İdadisinden mezun olmuştur.

Tarih-i mezkurda ikmal-i tahsil zımında İstanbul'a azimet ederek bil-müsabaka Mekteb-i Hukuka dahil olmuştur. O esnada İstanbul muhiti, kendisinde edebiyata karşı bir meyl vücuda getirerek Türk edebiyat-ı kadime ve cedidesini tetebbu'a başladığı gibi asar-ı manzume ve menşure tahririne ve 1324 (1908) tarihinde hürriyetin ilanı üzerine eserlerini *Resimli Kitab, Servet-i Fünun* ve emsali edebî mecmualarda neşre ibtidar eylemiş ve *Tanın ve Tasvir-i Efkar* gazeteleri hey'et-i tahririyesi miyanında bulunarak bir müddet mezkur gazetelerde dahi muavenet-i tahririyesi sebkat etmiştir.

Bil-ahire Adliye Nezareti tarafından neşr edilmekte bulunan *Ceride-i Adliye* muharrirliğini deruhde eylemiş ve 1326 (1910) tarihinde İstanbul

³⁴ **Beyrut, I, Cennuh Kısım, s. 3.**
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Hukuk Fakültesinden *aliyyül-ala* derecede şâhadetname ile neş'et etmesi üzerine Adliye Nezareti İstatistik Dairesi ikinci sınıf kitabetine tayin olunmuştur.

O tarihte Mekatib-i Sultaniyenin küşadı üzerine meslek-i tedrisi tercih ve Beyrut Mekteb-i Sultanisi edebiyat-ı Osmaniye muallimliğini kabul ederek Beyrut'a gelmiştir. Beyrut'ta bulunduğu müddet zarfında bil hassa edebiyat-ı garbiye tettebbuatıyla meşgul olduğu gibi Beyrut *Yesuiye* Külliyesi Türkçe derslerini dahi deruhde eylemiş ve 1329 senesinde ise Maarif Nezaret-i Celilesince Mekteb-i Sultanî felsefe muallimliği dahi uhdesine verilmiştir.

Harb-i Umuminin ilanını müteakib, Beyrut Sultanisinin Şam'a nakli hasebiyle mumaileyh Şam'a azimet etmiş ve orada dahi *Şam Mekteb-i İdadi-i Askerisi* edebiyat derslerini ayrıca tedris eylemiştir. 1331 (1915) tarihinde ise Beyrut Sultanisi müdür-i saniliğine tayin olunmuş ve edebiyat ve felsefe dersleri dahi uhdesinde kalmıştır.

Mehmed Behcet Bey'in 1327 (1911) senesinde, İstanbul'da Tanin Matbaasında matbu' *Erganun* namında bir mecmua-i eşarî bulunduğu gibi gayr-i matbu manzumeleri ve asar-ı müderrisiye ve temaşaiyesi dahi mevcuttur.³⁵

1929 yılında İstanbul'a dönmüş olan Mehmed Behcet önce Kabataş Erkek Lisesi, ardından Haydar Paşa Lisesinde edebiyat öğretmenliği yapmıştır. Soyadı Kanunu sonrasında *YAZAR* soyadını almıştır. Haydar Paşa Lisesindeki görevinden gözlerindeki rahatsızlık yüzünden 1952 yılında emekliye ayrılmak zorunda kalmıştır. 1980 yılında Fecr-i Atinin son temsilcisi olarak İstanbul'da vefat etmiştir.

Mehmed Behcet'in eserleri şunlardır: *Erganun*, Beyrut Vilayeti, Buhurdan, Kastamonu Asar-ı Kadimesi, Genç Şairlerimiz ve Eserleri, Genç Romancılarımız ve Eserleri, Yumak, Edebiyatçılarımız ve Türk Edebiyatı. Ayrıca çocuklara yönelik tercüme ve adapte eserleri de şunlardır: Orhan'ın Deniz Eğlenceleri, Orhan ile Gümüş, Orhan'ın Hayvanlar Bahçesi, Orhan'ın Tayyareciliği. Bunların yanında Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah, Genç Dramatuglarımız ve Eserleri, Orhan'ın Kuruntusu (Tercüme), Çile (şiir), Kutu Kapakları (hiciv) adlı eserler ise Yazar'ın basılmamış eserleridir. Ay-

³⁵ **Beyrut, I, Cennub Kısmı, s. 4**
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

rica Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde 867 fişten oluşan bir çalışması daha bulunmaktadır.³⁶

3. Yazarların Görevlendirilmesi

Eserin birinci cildinin “*cenûb (güney)*” kısmının “*mukaddime*”sinde, yazarların bu göreve yollanmasına ilişkin şu bilgiler vardır: “*Vali-i Âli-i Vilayet Azmi Bey Efendi Hazretleri, bu kerre Beyrut Ticaret Mektebi Müdürü Refik Temimi ve Mekteb-i Sultani Müdür-i Sanisi Mehmed Behcet Beyleri intihab ve vilayetin kısm-ı cenubisine izam buyurmuşlardır*”.

Bu husus eserin “*şimal (kuzey)*” kısmını oluşturan ikinci cildinin girişinde de tekrar edilir ve yazarların nereleri yazdıkları şöyle açıklanır: “*Refik Bey; coğrafya, jeoloji, tarih, asar-ı atika, maarif, ziraat, ticaret, nafia ve sanayi umurunu, muhaceret meselesini ve Nusayrilerin ahval-i diniyesini ve Mehmed Behcet Bey ise; ahval-i ruhiye, ahlakiye, ictimaiye ve sıhhiyeyi, el sine ve edebiyat ve sanayi-i nefiseyi, harekât-ı ilmiyeyi ve hayat-ı tıbaati, İsmaililer ile Türkmenleri ve yollar ile kasabalardaki müşahedat ve tavsifat-ı umumiyeyi tettebbu ve tahrir*” etmişlerdir.

Eserin baskı tarihi, iki kitapta da 1333/1335 olarak gösterilmiş olmakla birlikte, ikinci cildin sonunda “*Beyrut, 23 Kânunisani 1334/23 Ocak 1918*” tarihi yazılıdır³⁷. Ancak eserin ihtiva ettiği bilgiler 1917 yılına aittir.

Beyrut Valisi Cemal Azmi (Samurkaş) Bey’in isteği üzerine Beyrut vilayetinin umum vaziyetini Ticaret Mektebi Müdürü Refik et-Temimi ile birlikte kaleme alan Mehmed Behcet Bey, bol resimli ve levhalı bu kitap-
tan dolayı, 16 Eylül 1917 tarihinde Maarif Nezareti tarafından dördüncü rütbeden Osmanlı Nişanı ile taltif edilmiştir. Bu kitap, öneminden dolayı 1970’ten sonra Beyrut’ta, tıpkı basım olarak, yeniden ciltli olarak basılmıştır. Kitabın Türkçe, Arapça, Fransızca, İngilizce ve Almanca eserlerden zengin bir bibliyografyası bulunmaktadır.³⁸

³⁶ Ayşe Yıldız, “Mehmet Behçet Yazar’ın “Câmi’u’n-Nezâ’ir Taraması” Çalışması ve Bu Çalışmadaki Türkçe Kelime Kadrosu”, TÜBAR, XVIII. Güz/2005, s. 205-206.

³⁷ Beyrut, II, Şimal Kısmı, s. 578.

³⁸ Bu husus ve yazar hakkında daha detaylı bilgi için bakınız, Ali Birinci, “Mehmet Behçet Yazar”, Edebiyatçılar Âlemi, (Haz: Mustafa Everdi), 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 11. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

I. BÖLÜM I. KISIM

NUSAYRÎ TARİHİ VE DİNİ

Nusayriler

1. Nusayriler Tarihine Mukaddime

Mezahib silsilesinin calib-i dikkat kısımlarından birini teşkil eden Nusayrilik, henüz layıkıyla tenvir edilmemiştir. Bu akide salikleri öteden beri mezheb ve ananelerini sıkı bir surette ketm ve ihfa etmekle iştihar etmiş bir kavimdir. Berr-i atikin enha-yı muhtelifesinde en çetin ve halli pek ziyade müşkil olan kitabeleri kemal-i dikkatle okuyarak tahlile muvaffak olan ve bu uğurda binlerce eser, mecmua neşr eden ulema-yı garb elbette bu sükût-ı muzlimin perde-i kesifesini yırtmağa gayret edeceklerdi. İsmailî, Mütevalî ve Dürzî fırkalarının bazen garazkârane isnadatıyla bütün bütün müşevveş bir hale ifrağ edilen Nusayriler dîni nihayet müsteşriklerin hissiyat-ı ilmiyye ve tettebbuiyyelerini tahrik etmiştir. Fasl-ı mahsusda görüleceği vech ile gerek İbn Teymiye, İbn Battuta, İbn Cübeyr ve Ebu'l-Fida gibi bazı ulema ve müverrihin-i İslâmiye ve gerek İsmailî ve Dürzilerin bazı havassı taraflarından mevzumuzu teşkil eden bu dağlıların akidesi hakkında birçok yazılar kaleme alınmıştır.

Avrupa'nın bazı müsteşrikleri, nihayet asr-ı ahirde ve ilerde tedkik edilecek olan "*el-Bâkûre*" adlı eserin intişarından sonra, Nusayriler hakkında kaleme alınan asarı tasnif ve bu hususdaki tedkik ve tettebbu dairesini mümkün olduğu kadar tevsî etmek suretiyle akide-i mezkûrenin teşrihine kıyam etmişlerdir. Fakat şurasını nazar-ı dikkatten uzak tutmamalıdır ki,

mevzu-ı bahsimiz, eldeki vesaikin nedretine ve bu hususdaki tedkikat-ı ilmiyye-i amikanın adem-i kifayetine mebni halen uzun uzadı muhtacı tenvir ve izah görölmektedir. Okuyan, yazılarımızı dikkatle okudukça bu keyfiyetin doğruluğunu daha ziyade anlayacaktır.

Eserimizi mümkün mertebe tarafsızca kaleme almak ve okuyucuya Nusayriler hakkında hakiki ve vazıh bir fikir verebilmek için, elbine-i muhtelif üzere yazılmış birçok kitab ve risaleler mütalaa etmeğe ve bunları raporun hacmiyle mütenasib bir hale ifrağ etmeğe mecbur kalmışdık. Tahrir esnasında en ziyade Fıransanın genç müsteşriklerinden “*Rene Dussaud*” nam alimin kaleme aldığı “*Nusayriler Tarihi ve Dini*” nam kıymetdar eserden istiane edilmiştir. Bununla beraber atide tadad edilen eserler lüzum göröldükçe tedkik ve mütalaa olunmuştur.

1.1. Kitábü'l-Bâkûretü's-Süleymaniyye fî Keşf-i Esrarü'd-Diyanetü'n-Nusayriyye

İş bu kitab 1250 sene-i hicriyesinde Antakya'da tevellüd eden “*Süleyman Efendi el-Adeni*” tarafından kaleme alınmıştır. Bu zat hakkında Beyrut Amerikan külliyesi fazıl muallimlerinden Doktor Vandik diyor ki: Süleymân Efendi, vaktiyle Nusayrî mezhebinde iken, akidesine hâlel tari olarak Yahudiliğe ve sonra İslâmlığa ve en nihayet Purotestanlığa intisab etmiş idi. Eserini Beyrut'da kaleme alarak kendi hesabına tab etdirmiş idi. “*Bâkûre*”nin ihtiva etdiği mevad, birçok mütehassıs ve müsteşriklerin şهادetleriyle de müsbet olduğu üzere hakikate mutabıktır. Nusayrilerin hemen hemen bütün akide-i diniyesini camidir. Dinlerinin ilk defa olarak böyle açık ve sarıh bir surette ifşa edilmesinden muğber olan Nusayriler, Süleymân Efendi'yi Tarsus kasabasında katletmişler idi. “*Bâkûre*” nüshaları gitdikçe kesb-i nedret etmektedir.

1.2. Kitábü'l-Mecmû'

Ehemmiyetine mebni tercümesiyle beraber aynen eserimize geçirdiğimiz bu eser, Nusayrilerin akaid-i diniyelerinden ve namazlarından bahseden 16 sûreden tereküb etmektedir. Hemen hemen mevzu-ı bahs etdiğimiz akidenin bütün mevad-ı esasiyesini cami gayet kıymetdar bir me haz olub, layıkıyla anlaşılabilmesi birçok tettebbuat ve tedkikat-ı diniye ve ilmiyyeye müteyakkıdır. Müellifi hakkında muhtelif rivayetler vardır.

Bazıları Nusayrîlerin en ziyade takdis ettikleri zevatdan biri olan “*Abdullah bin Hamdan el-Hasibî*”ye isnad ederler. Nusayrîler arasında yayılmış olan bir hurafeye göre, işbu kitab Hazret Muhammed tarafından tertib ve İslâmların malumatı olmaksızın Mekke civarındaki “*Vadi-i Minâ*” adlı mevkide, altıncı sûrede zikr olunan on iki nakibe ihda edilmiş imiş? Şeyhlerin, Nusayrî efradını amme tabakasından hassaya idhal ederken icra ettikleri uzun merasim esnasında işbu kitab sûrelerinin tefsiri gayet ehemmiyetli bir mevki işgal etmektedir.

1.3. Kitâb-ı Mecmû’ Fihü’l-İ’yâd Ve’d-Delâlât

Nusayrî bayramlarını tadad ve tarif eden işbu eser, ehemmiyetce Hasibî’den sonra gelen “*Ebu Said Meymun bin el-Kasım et-Taberânî*” tarafından tahrir olunmuştur. “*Bâkûre*” sahibi, işbu müellifden bahsederken diyor ki: Meymun et-Taberânî, Muhammed bin Ali el-Cebeli nam şeyhin halka-i tedrisinde tahsil-i ulum etmiş ve kaleme aldığı “*Kitabü’l-İ’yâd*”da Ebubekir, Ömer ve Osman hakkında birçok sebb ve şetmlerde bulunmuştur.

1.4. Kitâbü’l-Usûs

Nusayrîler, işbu kitabın Süleyman bin Davud aleyhisselam tarafından kaleme alındığına kaildirler. Allah Teala’dan, hilkatdan, melaikeden, sema ve arz mevcudatından bahis olub 1791-1792 senelerinde Safita Kazası dahilinde Aleyka mıntikasında bulunan Re’si Ba’liye Köyünde o vakit mevcud olan bir nüshadan kopya edilmiştir.

Burada zikr olunan eserlerden başka, Nusayrîler hakkındaki tedkikata hıdmet edecek daha yirmi otuz kadar kitab ve risale vardır ki, en mühimlerini bibliyografi faslına geçirmek niyetindeyiz.

2. Mıntıka ve Nüfus

Lübnan Dağları şimal cihetinde Asi Vadisini Bahr-i Sefid sevhiline rabt eden ve derin bir vadide cereyan etmekte olan Nehrü’l-Kebir (*Eleuthère*) ile nihayet bulmaktadır. İşbu vadiden sonra başlayan dağlar ova ve yüksek yaylalardan mahrum bir halde 900 metrelik bir irtifa-i vasati ile ta Antakya’ya kadar imtidad eder. Burada teşekkül eden derin bir vadide Asi Nehri akmaktadır. Cebelü’l-Akra (*Cassius*) bu silsile-i cebeliyye ile şimal-i garbi cihetinde ittisal peyda etmektedir.

Cenubda Nehrü'l-Kebir ile şarkda ve şimalde Nehrü'l-Asi ve garbda Bahr-i Sefid sahiliyle muhat olan işbu mıntika-i cebeliyyede Nusayriler ikamet etmektedir. Bunlardan başka pek az mikdarda Ermeni ve Kadmus ile Hâbi taraflarında İsmaililer ve müteferrik bir halde Türkmenler dahi bulunmaktadır. Nehrü'l-Kebir şimali ile Asi havzası arasındaki zaviye-i cebeliyyede Kürdler dahi mevcut olup, bu mıntıkaya Cebelü'l-Ekrad dahi ıtlak olunur.

Nusayriler hususiyle Suriye kıtasının şimalinde kâin Cebelü'l-Kusayr'da epeyce kalabalıktır. Tarsus, Mersin ve Adana taraflarındaki hemmezhebleri; faaliyetleri ve servetleriyle asıl Nusayriye Dağlarının fakir ve tenbel sükkânından tefrik olunabilirler. Cenubdaki Nehrü'l-Kebir'den itibaren imtidadeden menatik-ı cenubiyede eskiden birçok Nusayrî'ye tesadüf olunur idi. Son senelerde Marunî ve bahusus Ortodoksların tazyik-i gayr-i mahsusiyile Nusayriler şimale doğru hicret etmektedirler. Ziraat münasebetiyle Beka Ovasının şimalinde ve Humus Gölünün garbında dahi Nusayrî köylerine tesadüf olunur. Irak taraflarındaki Nusayrilerin adedi ağıb ihtimal bir kaç yüzü tecavüz etmiyor. Acemlerin iki humsunun Nusayrî olduğuna dair Mösyö de Gobino (*De Gobineaur*) tarafından dermiyan edilen iddia uzun uzadıya muhtac-ı tedkik olduğundan, tabii kayd-ı ihtiyat ile telakki olunmalıdır.

Röne Düsso'ya (*Dussaud*) göre Lazkiye ve Tarablus livalarıyla Haleb Vilayetinde 130.000 Nusayrî mevcut olduğu hakikate karib bir suretde iddia olunabilir. Adana ve Mersin taraflarındakiler ise 20.000'den aşağı olmasalar gerektir.

3. Nusayrilerin Menşei

Bu hususda şimdiye kadar ittifak-ı ârâ hasıl olmadığını söylersek mübalağa etmiş olmayız. Bazı müelliflere göre Nusayriler, Fırankların yerlilerle olan tesalübünden zuhur etmişlerdir. Bu dağ sakinleri arasında birçok kumral saçlı ve mavi gözlü eşhasın bulunduğunu ve Firenkçeden müştak olduğuna ihtimal verdikleri bir takım aile isminin mevcudiyetini ileri sürerek, bâlâdaki fikri müdafaa edenler her halde yanlış bir ictihada salik oluyorlar. Fırankların Suriye'de geçirdikleri iki buçuk asır zarfında böyle kesretli bir neslin zuhuruna sebebiyet verdiklerini iddia etmek safderunluktur. Böyle millet hayatında nisbaten az olan müddet zarfında Salibiyyûn bir iki mevki-i

tarihiden başka hiç bir eser-i maddi bile terk edemediler. *Mösyö Hartman* isminde bir Alman müellifi, Suriye’de Firankların ahfadından olan büyük aileler hakkında tedkikat icra edeceğini ilan ederek işbu tedkikatın bir kısmını neşretmişti.³⁹ Eserinde “*Beytü’ş-Şambûr*” isminin “*Chambord*” kelimesinden müştak olup olmadığına izhar-ı tereddüd ediyor.

Ernest Renan ve *Per Lamns* gibi alimler, Nusayrîlerin, vaktiyle Hristiyanlıkla müteddeyyin olduklarını iddia ediyor. Bu fikri kabul eden diğer zevat delil kabilinden diyorlar ki: Esasen Nusayrî kelimesi Nasrânî kelimesinin ism-i musaggarıdır. Buna binaen Nusayrîlere “*küçük Hristiyan*” (*petites Chrétieus*) demek dahi mümkündür. Ve bu yeni tevcih birçok kitablara bile geçirilmiştir. Fakat arapçanın en basit kavaidine vâkıf olanlar, bu iştikakın adem-i isabetini derhal teslim ederler. “*Nasrânî*” kelimesinin musaggarı, iddia olduğu vechle “*Nusayrî*” değil “*Nusayrânî*”dir. Bundan başka 11. Miladi asır müverrihlerinden Haleb Metropolitide *Ebu’l-Ferec*, Nusayrîlerin menşelerini epeyce karışdırmak istemiş ve fakat Hristiyanlıklarına dair hiç bir iddiada bulunmamış idi. Firenk müellifleri arasında böyle garib iddiada bulunan zevat nadir değildir. Nitekim İtalyalı Mariti, mezheb-i dinileri isimlerinden bile anlaşılabilen Yezidilerin Cizvitlere mensub olduklarını; bir diğeri Dürziler için Salibiyyûndan *Dreux* nam Kovanstev kontunun ahfadından bulunduklarını iddia etmişlerdi.

Tedkikat-ı ciddiyye-i ilmiyyeden anlaşıldığına göre Nusayrîler, miladi dokuzuncu asır ricalinden ve Şiîlerin on birinci imamı *Hasan el-Askerî* etbaından *Muhammed bin Nusayr*’a izafeten isimlendirilmişlerdir. Mezhepleri İsmailîlerinkine benzemekle birlikte, her iki fırka salikleri arasında derin husumetler vardır.

Bütün rical-i diniye bir hale-i hurafiyeye büründüğü gibi, Muhammed bin Nusayr dahi bu anane için bir istisna teşkil edememiştir. Nusayrîlerin iddiasına göre Muhammed, Hazret Muaviye vüzerasından olup, hafi bir surette Nusayrî mezhebine salik olan “*Nusayr*” ismindeki zatın oğlu imiş. Emeviye Devletinin müessisi zamanında Ahmed el-Bennâ isminde bir ademin Nusayrî mezhebine salik olduğu haber alınarak ihrakı için ateş hazırlanmış, herif üç defa ateşe arz olduğu halde her defasında Yezîd bin Muaviye suretine münkalib oluyor ve tabii halife oğlunu yakmağa kı-

³⁹ İşaret edilen makalenin tam künyesi şudur: Martin Hartmann, “Das Liwa el-Ladkiye und die Nahiye Urdu”, *Zeitschrift des Deutschen Palaestina-Vereins*, XIV, 1882, s. 151-255.

yamıyormuş. Bundan müteessir olan Nusayrî vezir Ahmed'i kurtarmak için yegâne evladını Muaviye'ye takdim ederek yakılmasına müsaadesini istihsal ve mazlum Nusayrîyi ihrak edilen çocuğu yerine tebennî etmişdi. İhrakdan sonra Hazret Cebrail 115 yaşından sonra bir Nusayrîyi ihrakdan kurtardığından dolayı ikinci bir çocukla mükâfat edileceğine dair vezire müjde getirmiş ve bir müddet sonra ihtiyar karısı bir çocuk daha doğurmuş imiş ki işbu atıyye-i ilahiyye Muhammed bin Nusayr oluyor.

Kitabü'l-Mecmû'un birinci ve dördüncü sûrelerinde zikr olunan "*Ebi Şuayb Muhammed bin Nusayr el-Abdi el-Bekri en-Nümeyrî*", Şiîlerin onuncu imamı "*Hasan Âhir el-Askerî*"nin "*bâb*"ı idi. Demek oluyor ki Nusayrîlerin reisi dokuzuncu asr-ı miladinin nısf-ı ahirinde zuhur etmiştir (hicri 260). Büyük ihtimal kendisi Kûfeli ve fakat aslen ve neseben Acem olup, "*Abdi*" kelimesinden de anlaşılacağı üzere kabail-i arabıyyeden birine mevali sıfatıyla iltihak etmişdi.

Bazıları Nusayrîlerin Hazret Ali'nin azad ettiği kölelerden "*Nusayr*"a mensub ve binaenaleyh Iraklı olduklarını ve diğerleri Ensar-ı Hazret Peygamberiden ve Hicaz kıtası muhacirlerinden bulunduklarını iddia ederler. Bir kısmı esassız olan bu iddialar hala bir hakikat-i ilmiyye-i mahza halini iktisab edememiştir. Atideki fasıl bu noktayı layıkıyla tenvir edebilecektir.

4. Nusayrîlerin Tarihçesi: Roma Zamanından Asrımıza Kadar

Nusayrîler Romalılar zamanında dahi mevcut idi. Yunan müverrihlerinden İstrabon, miladi birinci asırda Nusayrîlerin Fenikelilere karşı adeta müstakil bir halde mevcudiyetlerini muhafaza ettiklerini haber veriyor. Hıristiyanlık her ne kadar büyük bir şiddetle Suriye Pütüristleri arasında tamim ve neşr edildi ise de, dağları iskân eden Nusayrîler bu purpogandan haric kalmışlardı. Suriye'nin ötesinde berisinde harab bir halde keşf edilen 5. ve 6. Miladi asır üslubundaki kiliselerden Nusayriye memalikinde bir nişaneye tesadüf edilmemesi müddeamızı teyid eder.

Ağleb ihtimale göre miladi yedinci asırda İslâmlar bile bu yüksek dağların her tarafını zabtedememişlerdi. Nusayrî ismine tarih kitaplarında ancak 11. asırdan itibaren tesadüf olunuyor. Ehl-i Salib orduları Nusayriye dağlarını muhtelif yerlerden katettikleri gibi, Selahaddin Eyyubi dahi bütün Nusayrîleri taht-ı irtaza alması müvaffak olmuştu.

Miladi 12. asır ibtidasında İsmailîler, Fırânkıların Suriye’de ika ettikleri adem-i intizam ve teşevvüş-i idariden istifade etmeğe kıyam ile evvela Şam kurbundaki Banyas Kasabasını zabt etdiler ise de, müdafaa ve muhafazasına muvaffak olmayarak mağlub olmuşlar ve Nusayriyye dağlarına iltica etmeğe mecbur kalmışlardı. Reisleri “Şeyhü’l-Cebel”, bu havalideki Kadmus, Kehf, Masyad, Kâhir, Mânika, Hâbi ve hatta Markab şehir ve kasabalarını zabt ve Nusayrîlerin bir kısmını taht-ı itaatına almış idi.

Bu sıralarda Şeyhü’l-Cebel bulunan Reşideddin Sinan, İsmailîler ile Nusayrîler arasındaki nefret ve muhasamata rağmen birçok dağlıları kendi fırka-i diniyesine idhale muvaffak olmuşdu.

On dokuzuncu asır ibtidasında Nusayrîlerin münkasem bulundukları büyük aşiretlerden “*Beyt-i Reslân*”, kuvvet ve nüfuzca bütün hem-mezheblerine tefevvuk etmişdi. Düşmanları bulunan İsmailîlerle epeyce mücadele ettikten sonra Masyad Kasabasına hücum ile bütün ahaliyi kılıçdan geçirmişler idi. O sıralarda Şam eyaleti bunlar üzerine beş bin kişilik bir kuvvet ızam eylemiş ise de, asker bir kaç köy yağma etmekten başka bir iş göremedi.

Mısırlı İbrahim Paşa ordusuyla Suriye kıtasını zabtetmeğe geldiği vakit, (1832-33) Safita mıntıkasında hakim olan Şemsin Aşireti karşı durmağa teşebbüs etmekle, şakaya gelmeyen Mısırlı Paşa, bu aile rüesasını katl ve mevaki-i müstahkemelerini tahrib etmiş idi.

Miladi 1854 senesindeki Osmanlı-Rus ihtilafından bil-istifade Hama Kasabasına yakın Levkiye Karyeli ve Mütâvire Aşiretine mensub İsmail Bey isminde bir Nusayrî reisi izhar-ı isyanla, az müddet zarfında birçok Nusayrî aşairini itaatine almağa muvaffak olmuşdu. İsyanının bu derece suhulete yayıldığını gören İsmail, Safita Kazasına gelerek ve kendisine “*Cebel Müşîri*” unvanını vererek, yarı müstakil bir surette idare-i umur etmeğe başladı. O sırada pek mühim mesail-i hariciyye ile iştigal eden hükûmet-i merkeziyye idare-i maslahatı daha muvafık görerek İsmail Hayri Bey’i Derekeşd’e vali tayin ve nasbetti.

Yeni vali adeta küçük kıtada bir saray hayatı tesis etdi. Vaktiyle dağlıları titreten Reslanlar, Şemsinler ve Hayyatınler, yeni efendilerini memnun etmek için ellerinden geleni yapmakda kusur etmiyor ve herkes korkudan zulüm ve itisafdan bu suretle kendilerini muhafaza ediyorlardı.

Nusayrî mıntıkasındaki 120.000 kişilik bir kitleye hakim-i mutlak kesilen ve her türlü arzusunu tereddüdsüz kuvveden fiile çıkarabilecek bir dereceye vasil olan İsmail Bey, nihayet satvet ve kudretiyle mütenasib bir suretde vüsat peyda eden tamaina mağlub olarak, hükûmet-i merkeziyyeden Hısnü'l-Ekrad Kalesinin dahi kendi mıntikasına ilhak edilmesini talep etti. Talebinde muvaffak olmuşken, Suriye Sünnîleri Suriye'de emsalsiz olan böyle bir kalenin Nusayrîlere teslim edilmesine karşı ilan-ı isyan eylediler. Tarafeyn arasında muharebeler vukua geldi. Hükûmet, tabii olarak Sünnîler tarafını iltizam ederek kendilerine beş bin kişilik bir kuvvet izam eyledi. Kumandan Tahir Paşa, birçok yerde İsmail Bey'i tazyik ederek nihayet Maskat-ı re'si olan Lukbe Karyesine kadar kovaladı. İsmail, burada yine bir Nusayrî tarafından katledildi.

İsmail Bey'in katlinden sonra hükûmet, Nusayrîleri doğrudan doğruya idare etmeğe başlayarak, bir takım teşkilat-i idariyyeyi dahi kuvveden fiile ihraca muvaffak oldu. Fakat şurasını inkâr etmeyelim ki, Nusayrîler yine zulüm ve itisafdan kurtulamadılar. 1837 ve 1870 senelerindeki Nusayrî ihtilalleri bu kötü idareden neşet etmiştir.

İsmailîlerin 11. asır başlarındaki muhaceretinden evvel Nusayrîler arasında Süryanice müteammim idi. Şimdiki Nusayrî lisanında bu eski lisandan epeyce kelimeler baki kalmıştır. Dağlarda epeyce kesretli olan Yunan kitabât-ı kadimelerinden vaktiyle Süryaniceden evvel Yunancanın dahi münteşir olduğu istidlal olunmaktadır.

5. Nusayrî Dini

Ahval-i umumiyyelerini tedkike memur edildiğimiz Nusayrîlerin umur-ı diniyesi, akaid ile namaz ve dua merasiminden ve gayet cüzi bir takım ahlakîyatdan tereküb etmektedir.

Akidelerinin birincisi üç şahs-ı ilahîden tereküb eden "*teslis*" dir. İşbu eşhas-ı selasenin birincisine "*ma'nâ*" ikincisine "*isim*" ve üçüncüsüne "*bâb*" derler. "*Ma'nâ*" dan gayb-ı mutlaka kasederler; "*isim*", "*ma'nâ*" nın bir tezahür-i haricisi ve "*bâb*" ise o gayb-ı mutlaka doğru isal eden bir tarikdir. Eskiden Nusayrî alimleri, işbu vahid ve lâ-yetecezza teslisi, Hıristiyanların dermiyan ettikleri edillenin bir kısmından istiane etmek suretiyle izah ve tefsire gayret ederlerdi. Kıssadan hisse çıkarmak isteyen Beyrut mülga Yesüiye Mektebi muallimlerinden müstesrik *Per. Lamns*, Nusayrîlerin

İslâmiyetten evvel nasraniyete salik olduklarını iddia ediyor. Ve işbu iddiasını isbat etmek için, Nusayriye Dağlarının müteaddid yerinde harab bir halde kilise asarına tesadüf ettiğini ileri sürüyor. Okuyucu, işbu iddia karşısında müteyakkız bulunması lazımdır. Müsteşrik-i mezkûrun mensub olduğu Cizvit cemiyeti efradı, ellerinden gelse bütün kâinatı Hıristiyan yapar. Per Şeyhu, “*Şuarâu'n-Nasrâniyye*” nam kitabında hatıra gelmeyen birçok garibeler dermiyan etmemiş mi idi? Zaman-ı cahiliyetde yetişen birçok Arab şuarasını Hıristiyan yapmıyor mu idi?

Nusayrîler, merasim-i diniyyelerinde epeyce Hıristiyanlığın taht-ı tesirinde kalmışlardır. Bu ciheti mümkün olduğu kadar ileride tavzih edeceğiz. Müsteşrik Dusso (*Dussaud*), Nasraniyetin Nusayrîler tarafından vaktiyle kabul ve muahharan terk edildiği iddiasını reddediyor ve müddeasını isbat etmek için birçok delaill serdediyor. Bu iki müsteşrikin asarını okuyanlar müzic bir tereddüd arasında kalıyor. İşte henüz vazih bir suretde halledilemeyen nikat-ı mühimmeden birisi de budur.

Diyanet-i Nusayriyyeye salik olan bütün efrad, ber vech-i ati dört şubeye inkısam etmektedir: “*Haydariye*”, “*Şimaliye*” veya “*Şemsiye*”, “*Kilâziye*” veya “*Kameriye*”, “*Gaybiye*”. İşbu inkısamın yalnız teferruata aid olduğunu unutmamalıdır. Nusayrîlerin mukaddes “*Kütübü'l-Mecmû*”ları bütün efradı bir vahdet-i diniye etrafında cem etmektedir.

Nusayrîler, zamanı, her bir uluhiyyetin timsali olmak üzere, yedi devre taksim ediyorlar. İşbu taksim, eskiden haftanın yedi gününe inkısamından neşet eyliyor. İsmaililere göre zamanın münkasem bulunduğu yedi devrin her birinde bir peygamber-i natık zuhur eder. Bu zat yalnız bir diyanetin esasatını neşr ve talime memurdur. Bir de her bir nebiden sonra şeriatini itmam etmesi için, ikinci derecede yedi imam daha vardır ki, bu yedi zatın birincisi, natıkın bir “*esâs*”ı mesabesinde telakki olunuyor. Adem, Nuh, İbrahim, Musa; Yesû ve Muhammed (a.s.), Muhammed bin İsmail bin Cafer, bu şerait tahtında peygamberliklerini neşr ve ilan etmişlerdir.

Yine mezkûr fırka-i diniyyeye göre, Hazret Peygambere kuvvetü’z-zahr olan eimme-i seba şunlardır: Hazret Ali (Muhammed en-Nâtık’ın esası) Hasan, Hüseyin, Ali ibn Hüseyin, Muhammed bin Ali, Cafer bin Muhammed, İsmail bin Cafer’dır.

İsmailîler, Hazret Muhammed’in şeriatini neşr ve talim eder enbiya-yı sittenin dahi gelmiş ve geçmiş olduğuna ve binaenaleyh başka bir mehdinin

vürudunu beklemek icab ettiğine itikad ediyorlar. Nusayrîler bu iddiayı redd ile diyorlar ki; zamanın yedinci devri uluhiyyetin yedinci defa olarak Ali bin Ebi Talib'in şahsında tecelli etmesiyle kesb-i şeref eylemiştir.

Bâtıniler, ancak İsmail bin Cafer'in vefatından sonra inkısama uğramışlardır. Bunların bir kısmı müşarünileyhin vefatından sonra yine imameti baki kaldığına ve günün birinde "*mehdi*" sıfatında tekrar zuhur edeceğine itikad eder. Diğer fırkalar imamlığın İsmail'in biraderi Musa'ya intikal ettiğine kaildir.⁴⁰ Nusayrîlerce muteber olan kütüb-i mühimmeden "*Mecmû'ü'l-İ'yâd*" risalesi imamları sayarken Cafer'den sonra İsmail'i değil belki Musa'yı zikir ediyor. Muhammed bin Nusayr'ın Şiîlerin on birinci imamları bulunan Hasan el-Askerî'ye tarafdarlık göstermesi yüzünden, etbai bulunan Nusayrîlerin, imam-ı mezkûrun ceddi olan Musa'yı tanıyarak, İsmailîlerce imameti muteber olan İsmail bin Cafer'i reddetmeleri lazım gelir. Bununla beraber Nusayrîler, yine imamların adedini yedi olarak gösteriyorlar. *Kitabü'l-Mecmû'*un yedinci sûresinde buna dair sarahat vardır.

Nusayrîler, mabud-ı mukaddes için gayb nokta-i nazarından vahid olduğuna ve fakat tezahûrat hususunda tadad ederek ecdamda dahi hulul ettiğine ve işbu ecdam ise alemleri idare eden kevakib-i sebadan başka bir şey olmadığını kaildirler.

Hatta İsmailîlerin bir fırkasına göre, Hazret Muhammed'in esası bulunan Ali bin Ebi Talib, bütün sırrını nebi-i zışana faş etmekle beraber, "*ma'nâ*"yı ita etmekten istinkâf etmişti. Tabir-i aherle "*ma'nâ*", kendi şahsında kalarak bu suretle ikinci bir dînin zuhuruna müsaid bir zemin hazırlamış oluyor. Nusayrîler ise, Hazret Ali'yi uluhiyet derecesine isad ve "*ma'nâ*" unvanını haiz bütün esaslara yine birer uluhiyet isnad eylemişlerdir.

İşbu iki fırka arasında gayet bariz farklar vardır:

İsmailîler, akl-ı küllün *tecessüd* etmiş bir şekli olan natıkların tezahûrat-ı ilahiyenin ilk mümessilleri mesabesinde telakki ederler. Hatta Hâkim Biemrillah ve Reşideddin Sinan, uluhiyeti iddia ederken, kendilerinin yedinci natık olduklarını ileri sürerler.

İsmailîlere Nusayrîlerden ziyade yakın olan Dürzîlerce "*esâs*"lar, "*natık*"ların madunundadır. İsmailîlerin hafi olan akidelerine göre, Hazret

⁴⁰ Rene Dussaud, *Nusayrîler Tarih-i 42*,
Üçüncü Baskı, Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Ali, peygamber-i İslâm'dan dahi büyüktür.⁴¹ Nusayrî dininde “*Aliyyullah*” kelimesine müradif tutulan “*ma'nâ*”ya bir kıymet-i hususiye verilmektedir. Hristiyanlarca “*Yesû*”, “*kelimetullah*” olduğu gibi, Nusayrîler nezdinde dahi “*Ali*”, “*ma'nâ*”dan başka bir şey değildir. Buna binaen işbu akideye “*ma'nâviyye*” dahi derler.

Dürzîler, bu hususda Nusayrîlerden tamamıyla ayrılıyorlar. Hamza bin Ali, bunları şiddetle tenkid ederek diyor ki: Nusayrîlerin itikad ettikleri gibi “*ma'nâ*”yı Ali bin Ebi Talib'de temsil edenler ve Ali'ye tapanlar, dünya ve âhirette rahmet-i Rabbanîyyeden mahrum olacaklardır.⁴²

Ulema-yı İslâmiyyeden İbn Teymiye, feteva-yı meşhuresinde, işbu itikaddan dolayı Nusayrîlere daha şiddetli ve ateşin bir suretde hücum etmektedir.

Hazret Ali ve evladının Emeviye pirenslерinden gördükleri zulüm ve itisaf, birçok fırak-ı İslâmiyyede Hazret Ali'nin ailesine karşı fazla muhabbet ve merbutiyetin husulüne sebep olmuştur. İşbu halet-i ruhiye, Acemistan'da daha bariz bir şekil iktisab ederek, süratle intişar etmiş olan İslâmiyet için adeta tehlikeli bir renk almış idi.

Şia ve Hariciye ile bunlardan teşaub eden sair İslâm fırkaları, bazen nass-ı Kur'ân'a münafî bir takım akideler beslemeğe kadar varmışlar; hulefa-yı İslâmiyye ve sair Sünnî hükûmetler, bunları savaba irca etmek maksadıyla şiddet ve hatta zulüm ve cevr istimal etmişlerdi. Fakat Şiîlik yine süratle intişar etdi. İslâmın meşhur alimlerinden İbn Hezm bu fırkalara hücum ederken diyor ki:

Fırak-ı Şiîyyeden bazıları o kadar ileri gidiyorlar ki, Hazret Ali'de dahi kendisinden sonra gelen imamlarda bir uluhiyetin mevcudiyetine kail oluyorlar. Diğerleri Kur'ân-ı Kerim'in mana-yı zahirisini tahrife bile kalkışıyorlar. Mesela, “*semâ*” kelimesinden “*Muhammed*” ve “*arz*” kelimesinden “*ashâb-ı kirâm*” maksud imiş. Kur'ân'daki “*amel-i sâlih*” ve “*adl*” kelimelerinden “*Hazret Ali*” anlaşılmalı ve “*el-cibt ve et-tâgût*” kelimeleri altında “*Ebubekir*” ve “*Ömer*” müstetir imiş. “*Salât*”dan “*imâm*”, “*zekât*”dan “*mumaileyhe verilen emval*”; “*sahâbe*”den yine “*mumaileyhe edilen ziyaret*”

⁴¹ Rene Düso, “*Nusayrîler Tarihi*”nin 45. sahifesinde, bunu bir istisna olmak üzere kayd ediyor. İsmaillerce umumiyetle “esaslar, natıkların madunundadır” suretindeki akideleri kitabımızın 118. sahifesinde bildirilmiştir.

⁴² Hamza bin Ali, bu hücumu yaparken, Dürzîlerin umumî akidesini unutupor.

maksud imiş. Nusayrîlerin dîni, hicri beşinci asrın ilk senelerinde intişar etmiş ve hala eski şiddetini muhafaza eylemekte bulunmuşdur. Salikleri Allah'ın vahdaniyetine kail iseler de, işbu uluhiyeti Hazret Ali'nin şahsında temsil etmekte ittifak ve *"Ali Allah"* ibaresinin yanı başında *"aliyyü'l-a'lâ"* kelimesini dahi kabul eyliyorlar.

Fatımîlerden Hâkim Biemrillah, Hazret Ali'ye isnad olunan işbu şahsiyet-i ilahiyeyi tevsi eyleyerek, kendini Allah'ın bir timsal-i müşahhası olduğunu ilan ve bu suretle vezir-ı hassı bulunan Hamza'nın muavenet-i fiiliyesiyle Dürzüliği tesis ederken, Nusayrîlerin bâlâda zikr olunan akidelerinden istiane eylediğinde şübhe etmemelidir. Reşideddin Sinan dahi aynı hareketde bulunmuşdu. Nusayrîler, İslâmların iddia ve itikadları hilafına olarak derler ki:

"Ali bin Ebi Talib, "vâhid" ve "lâ-yefnâ" olduğu gibi, "her zaman hazır ve her yere nazır" dır. Kendisi, ziyaretin ziyası olup, bütün kevakib ve seyyarat, nurlarını işbu fevvere-i la-yefnadan iktibas etmektedir. Kayaların tecezzisi, denizlerin ve hatta bilcümle mesainin tekevvünü, onun iradesine tabidir. Bütün memleketleri yok eden Ali, maddi bir örtü ile mestur değil, belki zerrat-ı ilahiyeye ve fakat suret-i hafiyrede Allah'dır. Ebubekir, Ömer ve Osman, şeytanın birer timsalidir. Cihad-ı mukaddes, Ali ile sair peygamberlerin insanlar gibi yediklerine ve içtiklerine ve kadından doğduklarına kail olan fırkalara karşı dahi tevcih edilmelidir.⁴³ Aynı ceza, akideyi faş etmek suretiyle Nusayrîliğe hıyanet edenlere karşı tatbik olunmalıdır".⁴⁴

Demek oluyor ki Nusayrîler, uluhiyetin Hazret Ali'de hulul ettiğine kaildir. *"Kitabü'l-Mecmû"*un on birinci sûresindeki *"اشهد بان ليس آله الا على بن ابي طالب الا صلح المعهود"* ibaresi, akide-i esasîyyeleri hakkında sarîh bir fikir ita etmektedir. *"İmamlar"*, yeryüzünde Ali'yi temsil ediyorlar. Şimdiki halde imamlar mevcut olmadığından, efradın bütün hayat-ı diniye ve dünyevîyesine hakim tutulan *"Şeyhler"*, imamların makamını işgal etmektedirler. Nusayrî, ne cinsden olursa olsun, en ufak bir işe mübaşeret etmezden evvel, şeyhin ol babbaki reyini almağa mecburdur. *"Kitabü'l-Mecmû"*un beşinci sûresinde Nusayrî diyor ki: *"ve eşhedü bienne's-seyyid Muhammed"*

⁴³ *Kitabü'l-Mecmû* sûreleri.

⁴⁴ *Kitabü'l-Bakûre*. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

halkü's-seyyid Selmân min nur nura vecce'alehu bâbihi ve hâmil kitabuhu". "و اشهد بان السيد محمد خلق السيد سلمان من نور نوره وجعله بابا و حامل كتابه"

"Bâkûre" sahibi Süleyman Efendi'nin verdiği izahat daha sarihdir:

Nusayrîler, Hazret Ali'nin "*âb*" ve Hazret Muhammed'in "*ibn*" ve Selmân-ı Farisî'nin de "*rûhü'l-kuds*" olduklarına ve Selmân-ı Farisî'nin bütün kâinatı idare ile müvekkel olan "*beş yetimi*" halk etdiğine itikad ederler. İşbu yetimilerden Mikdad bin el-Esved el-Kindî gök gürlemesini, zelzele ve saikayı halk etmiş; Ebu'z-Zerü'l-Gıfarî kevakib-i seyyare ve sabitenin harekâtını tanzime ve Abdullah bin Revaha el-Ensarî rüzgârları idareye ve ervah-ı beşeri kabza memur tutulmuştur. Osman bin Maz'ûn en-Necaşî ecsamın hararetine ve emraz-ı beşeriyeye bakar, Kanber bin Keldân ed-Dûsî ise ervahı tekrar ecsama irca ve idhal eder.

İşbu teslis "*ayn-mim-sin sırrı*" namını alan mukaddes bir remz ile ifade olunmaktadır ki, bu ifadenin Nusayrî merasim-i diniyesinde pek büyük bir rolü vardır. "*Ayin*"dan Ali, "*mim*"den Muhammed ve "*sin*"den Selmân-ı Farisî maksuddur. "*Kitâbü'l-Mecmû*"un dördüncü sûresi, işbu remzin kudsiyet ve ehemmiyetini uzun uzadıya tarif ediyor:

احسن توفيقى بالله و طريقى لله و احسن سمعى و استماعى من شى خى و مرشدى
المنعم على كما انعم الله عليه بمعرفة ع م س و هى بشهادة ان لا اله الا على بن ابي
طالب الاصلع الاتزع المعبود ولا حجاب الا السيد محمد المحمود ولا باب الا السيد
سلمان الفارسى المقصود..

Tercümesi

Allah sayesinde edindiğim imdad ve müzaheretle, Allah'a kadar beni isal eden yol ve yine Allah'ın kendisine bahş etdiği nimetle beni minnetdar eden seyyidim ve üstadım ve müdürüm olan şeyhimden işitdiklerim ve edindiklerim ne güzel! Kendisi atideki ayın, mim, sin sırrının marifetine mazhar oldu: Alnı ve şakakları seyrek saçlı Ali bin Ebi Talib el-Mabud'dan başka bir Allah'ın ve Seyyid Muhammed el-Mahmud'dan başka bir hicabın ve Hazret Selmân-ı Farisî el-Maksud'dan başka bir babın adem-i mevcudiyetine şehadet etmektir."

Şu ibarelerle beraber daha evvel zikr edilen cümleleri ber-vech-i ati hülâsa eylemek kabildir:

Ayın (*Ali, Ma'nâ*); Mim (*Muhammed, İsim*); Sin (*Selmân, Bâb*).

Nusayrîler, “Bâba doğru ilerlerim ve isim önünde rükû ederim ve ma'nâya taparım” derler ki, bundan dahi Hazret Ali'nin herkesden akdes olduğuna itikad ettikleri istidlal olunur. Bundan başka, evkat-ı hamse, kendilerince eşhas-ı mukaddese-i hamseden kinayedir. Salat-ı zuhr Muhammed, salat-ı asr Fâtîma veyahud galat tabiriyle “*Fâtır*”, salat-ı mağrib Hasan, salat-ı işa Hüseyin ve salat-ı subh Muhsin namlarına eda olunur. Ve buna ilaveten derler ki, esasen bu eşhas-ı hamsede Hazret Ali'nin uluhiyetine kıyasen bir Allah temessül etmiştir. Garabetin müntehasını anlatmış olmak için diyelim ki, Nusayrîler, Allah Teala'nın vahdaniyetinde ihtilaf etmezler ve kendilerini “*ehli't-tevhid*” lakabıyla tevsim bile ederler!

6. Nusayrîlerin Aksamı

6.1. Haydariye Fırkası

İsimleri “*arşlan*” manasına gelen “*haydar*” dan müştakdır. Bunlar eski akide-i diniyelere temessük etmeyerek mutekadat-ı ecnebiyyeyi suhulete kabul etmekle şöhret-şîardır. “*Şems*”in “*Hazret Muhammed*” ve “*kamer*”in “*Selmân el-Farisi*” olduğuna itikad etmeği sair fırak-ı Nusayriyeye terk ederler. Fenikeliler zamanında Nusayrîlerin ecdadı Ervad Ceziresi dininin taht-ı tesirinde kalmışlardı. Dağlarında Askalon (*Ascalon*) ve Astarte ilahelerine mahsus mabedler bile inşa olunmuşdu. Şimdiki halde bir takım ahalinin şemse, kamere veya semaya tapdıklarını görmek, Fenikya akide-i kadime-i diniyesinin henüz canlı olduğuna vukuf kesb etmek demektir. Nusayriye Dağlarında vaktiyle ilahe-i mahalliyeden birinin namına inşa edilen büyük Botoses (Boestocé) mabedinin yerinde el-yevm harab ve mühmel bir halde Hısn-ı Süleyman mevcuddur. Fakat yanı başındaki makam Nusayrîler tarafından ziyadesiyle hürmet görmektedir. Ve hatta Fenike adat-ı diniyesinden kalmış olması pek muhtemel olan genç kızlarla erkek hayvanların vakf ve tahsisi hala müteammimdir.

6.2. Şimaliye veya Şemsiye Fırkası

Bu fırkaya mensub olan Nusayrîler, semadan başka bir şey olmayan ve mabud-ı azam olan Ali bin Ebi Talib'in Hazret Muhammed'i temsil eden güneşde ikamet ettiğine kâildirler. *Kitabü'l-Mecmû'*un 11 ve 12. Sûrelerinde, Ali'nin kurs-ı semde recelli ettiğine işaret vardır. Şimalile-

rin akidesi, Hazret Ali'ye karşı yabancılar tarafından Nusayrîler arasında neşr ve tamim olunan hürmet ve muhabbetin eski bir din-i mahalli ile imtizacından tekevvün etmiştir. Suriye'nin eski akvamı, şemsde (*helios*) temessül eden "*Ba'li Sâmîn*" isminde bir mabuda tapdıkları gibi, şimaliler dahi Ba'li Sâmîn'in yeni bir şekli olan Ali bin Ebi Talib'i şemsde iskân etdirirler. Şimaliler kelimesi, şimalden müştak olsa gerekdir. Fakat Nusayriye Dağlarının kısm-ı şimalisinde sakin olanların kısm-ı azamı Haydarî olduğuna göre, işbu vech-i tesmiye layıkıyla tavzih olunamıyor.

Hazret Muhammed, Şimalilerin nazarında Hazret Ali'nin isim ve makarrı ve bütün kudret ve kuvvetini haizdir. İkisi geceleri birbirine karışıyor ve gündüzleri ayrılıyorlar. Muhammed, şemsden başka bir şey değildir. Bundan dolayıdır ki, Şimalilerin bazıları şafağa dahi ibadet ediyorlar.

3 Eylül, 17 Mart ve 16 Teşrinievvel ile Nisan aylarında Nusayrîler bayram yaparak buhur yakarlar ve şarab istimal ederler. Bu adet kendilerine Hıristiyanlardan değil, belki akvam-ı kadime-i şarkiyyeden intikal ettiğine inanmalıdır. Malum olduğu üzere Nusayrîler, bir kısım hayvanatın eklinden imtina ederler. İşbu memnuiyeti kendilerine İslâmiyet tahmil etmiş değildir. İddialarına göre "*ma'nâ (Ali)*" deveyi, tavşanı ve yılan balığını; "*isim (Muhammed)*" hınzırı, kanı, erkek hayvanatı⁴⁵; "*bâb (Selmân)*" dahi Antakya Gölünde ve Asi Nehrinde bulunan "*sallûr*" nam balığı men etmişler imiş. Hakikat-i halde işbu memnuiyet, İslâmiyetden evvelki diyanetlerde mevcut idi. Her halde Tevrât ve Kur'ân-ı Kerim'den evvel Suriyeliler, kendilerini bâlâda zikr olunan kuyud ile takyid etmişlerdi. Elhasıl Şimaliler akide-i hazıralarıyla birçok mesailde Harran belde-i kadimesinin adat ve ananat-ı diniyesine pek ziyade takarrüb ediyorlar.

Bâlâda vazifeleri birer birer tadad olunan ve ekseriya Mikâil, İsrail, Azrail, Derdail, Salsiyail ile tefsir olunan eytam-ı hamse, eskilerin tapdıkları Zuhal, Müşteri, Merih, Zühre ve Utarid nam kevakib-i hamseden başka bir şey değildir. Harran'ın pütirist ahali-i kadimesi, vaktiyle işbu kevakibden her birisinin ayrıca bir uluhiyet makarrı olduğuna ve bu ilahelerin vezaifi yukarıda eytam-ı hamseye tevzi olunan amal dairesinde muayyen olduğuna

⁴⁵ Kaynakta böyle dense bile, Nusayrîler, tam tersine "erkek hayvan eti" yerler. Dişi hayvan yemezler ve bu kasaplarda da böyledir. Nusayrîlere "et satmak isteyen kasaplar", Nusayrîler görsün ve alsun diye hayvanın husyelerini dükkânın camına dayarlar (YN).

itikad ederlerdi. Görüldüğü gibi oradaki müşabehet pek bariz ve nazar-ı dikkati calibdir.

6.3. Kilâziye veya Kameriye Fırkası

Bu fırka müntesibleri Şimalilerle ihtilaf ediyorlar. Şimaliler güneşi takdis etdikleri halde, Kameriler veya Kilâziler bilakis kamere ehemmiyet veriyorlar. Bunlara göre vahdaniyet-i samedaniyye kamerde hulul ve “*Kitabü'l-Mecmû*” sûrelerinde yüceltilen kudsiyet-i ilahiye güneşde değil belki kamerde tecelli etmiştir. Hazret Ali, bir müddet arzda yaşadıkdan sonra kamere urucla orasını iskân etmiş ve bu suretle kamerin muzlim olan kısmını teşkil eylemiştir. Kendisi el-yevm gayr-i mer’idir. Fakat Nusayriler, cismaniyetden tecerrüd ederek, ileride ecsam-ı nuraniye halinde semada ahz-ı mevki edecekleri vakit, Hazret Ali kendilerine gök yakut parlaklığıyla görünecek imiş.

Kilâziler, kamere ibadetlerinden dolayı sair Nusayrilerin tenkidlerine düçar oldukları gibi, kendileri dahi Şimalileri “*Muhammed’in uluhiyetine itikadım vardır*” cümlesini tekrar etdiklerinden ve bu suretle nebi-i İslâm’ı Hazret Ali’ye tercih etdiklerinden dolayı muaheze eyliyorlar.

Mevzu-ı bahs ettiğimiz fırka müntesibleri arasında kamerin ve Şimalilerce güneşin bir atiyye müstesnası ve ayın ihtişamlı bir mümessili olan şarab veyahud tabir-i Nusayrisiyle “*Abdü’n-Nur*” hakkında birçok şiir ve şarkılar tedavül etmektedir.

İşbu izahatdan müsteban oluyor ki, Nusayriler vaktiyle Süryanî ve Fenikelilerin yaptıkları gibi Ali, Muhammed ve Selman isimleri altında semayı, şemsi ve kameri takdis ediyorlar. Tedmür ahalisi “*Ba’li Sâmîn*” ismi altında bir ilah-ı azama ve “*Mâlâbek*” namı tahtında şems ilahesine ve “*Ağlibul*” unvanı altında kamer ilahesine tapıyorlardı.

Hülâsa Şimalilerle Kilâziler arasındaki ihtilaf, “*bâb*” ve “*ma’nâ*”nın tefsiri etrafında dolaşmaktadır. Evvelkiler “*ma’nâ*”nın sema ve “*bâb*”ın kamer olduğuna ve Kilâziler ise aksine olarak Hazret Ali demek olan “*ma’nâ*”nın kamer ve Selman-ı Farisî’den başka bir şey olmayan “*bâb*”ın dahi sema olduğuna itikad ederler. Her iki fırka güneşin Hazret Muhammed olduğunda ittifak ediyorlar.

6.4. Gaybiye veya “Abidû el-havâ” Fırkası

Bunlar, Allah’ın vaktiyle yeryüzünde mütecelli iken, muahharan ihtifa ettiğine ve ezman-ı haziranın gayb devrinden başka bir şey olmadığına ve Allah’ın gayr-i mer’i olarak her yerde hazır ve nazır olduğuna ve bunun ise havadan ibaret olduğuna kaildirler. Buna binaen, “*Bâkûre*” sahibi Süleyman Efendi, bunları “*havaya tapanlar*” diye tesmiye ediyor.

Nusayrîler, batını ve binaenaleyh ketum olduklarından dolayı, ledel-icab İslâm ve Hıristiyan ve hatta Yahudi olduklarını iddia etmekten çekinmezler. İslâmlarla yaşadıkları için namaz kılar ve bütün feraizi ifa eder gibi görünmek isterler. Hatta camilere giderek Sünnîlerle beraber rükû ve sücud dahi ederler. Fakat namaz cehri olmadığı için, onlar “*Kitabü’l-Mecmû*”daki sûreleri tilavet ederler.

Hodbinlik Nusayrîliğin en mühim esaslarından birini teşkil eder. Bu mezheb salikleri, kendilerinin kâinat yaratılırken birer münevver yıldız halinde halk olunduklarını ve fakat maası irtikâb etmeleri üzerine, Cenab-ı Hakk tarafından sath-ı arza nefy ve icla olunduklarını ileri sürerler. Muhayyileleri pek geniş olması lazım gelen müessesler derler ki, dindar olan Nusayrîlerin ervahı, ölümden sonra cisimden cisme intikal ede ede nihayet bütün zünubdan ari bir hale gelecek ve o sıralarda “*ba’sü ba’d’el-mevt vaki olacak*”, Nusayrîler eski hallerine rücu edecek, yani cismaniyetden tecerrüd ederek birer yıldız halinde kehkeşan (mecre, *Voie Lactée*) alem-i semaisinde eski mevkilerini işgal edeceklerdir. Asilerin ruhu ise yine birçok ecdamdan geçdikden sonra tekrar bir Yahudi, bir Müslim veya bir Hıristiyan suretinde temessül edecek ve böylece bir müddet tazib edildikten sonra, bütün zünubdan gümüş gibi tahir bir hale geldiklerinde, tekrar birer necm halinde semadaki milletdaşlarına iltihak eyleyeceklerdir. Hazret Ali’ye ibadet etmeyen İslâmlar merkeb ve Hıristiyanlar domuz ve Yahudiler maymun suretlerine munkalib olacaklar imiş. Measi-i beşeriyeden şeytanlar halk olduğu gibi, şeytanların irtikâb ettikleri hatayadan dahi kadınlar meydana gelmiştir. Bundan dolayıdır ki Nusayrîler, kadınlara gayet hakir bir nazarla bakarlar. Kendilerine esrardan ve akidelerden hiç birşey öğretmezler.

Maddilikden tecridle yıldız haline munkalib olabilmek için ruhun yedi türlü istihaleye maruz kalacağına dair “*Kitabü’l-Mecmû*”un ikinci sûresinde sarahat vardır. İşbu istihaleler nazariyesinin ruhun semavat-ı sebaya suud edeceğinden bahis olan ve Babilliler tarafından vaz olunub

muahharan eski Acemlere ve hatta Romalılara intikal eden akidenin bir şekl-i aheri olması pek muhtemeldir.

Nusayrîler, yekdiğerini de tanımak için, atideki işaretlere müracaat ederler: Nusayrî köyüne giden bir yabancı, köy ahalisine sorar:

-İçinizde benim amcamı tanıyan var mıdır?

Köylüler ise:

-İsmi nedir?

-Hüseyin

Köylüler cümleyi ikmal ederek:

-İbn Hamdan

Yabancı:

-el-Hasibi

Veyahud köylüler yabancıya hitaben:

-Amcanın bezi ne kadardır?

-On altı

-Amcan nerede ateşini teskin etdi?

-“Aynü'l-Aleviyye”de.

Bunlardan başka Nusayrîler arasında müteammim bir iki işaret daha vardır.

Şimaliye fırkasının havas tabakasınca tıraş olmak, asma kabak, bamya, biber ve domates yemek ve sigara içmek caiz değildir. İşbu memnuiyeti Kilâziler kabul etmiyorlar.

7. Nusayrîliğe Duhul Merasimi

Nusayrîler, mesail-i diniyeye olan vukuf derecesine göre bir takım tabakat ve meratibe ayrılırlar. *Kitabü'l-Mecmû'*un 11. ve 13. sûrelerinde işbu mertebeler zikr ve tadad olunmuşdur. Biz burada müsteşrik-i maruf Kileman Huar'ın (*Clément Huart*) yaptığı gibi bu mertebeleri ikiye irca edebiliriz: Dürzilerin “*ukkâl*” ve “*cühhâl*” mertebelerine mukabil, Nusayrîler dahi “*hâssa*” yani dine dahil olan ve “*âmm*e” yani dînden henüz hissemend olamayanlara taksim olunur. Amme tabakasına mensub bir Nusayrînin, hassa efradı miyanına dahil olması bir çok kuyudata tabidir. O, ancak üs-

tad marifetiyle tedrici bir suretde Nusayriliğe kesb-ı itıla etmek suretiyle mertebesini terk edebilir.

Nusayriler tarafından ziyadesiyle hürmet gören üstadlar üç mertebe üzeredir. Birinci rütbedekiler “*imâm*”, ikincilere “*nakib*” ve üçüncülere “*necib*” tabir ederler. Bunların üçünün de amme üzerinde pek büyük nüfuzları vardır. Kendilerinden sadır olan her hangi bir hüküm mutlaka mer’iyül-icradır.

Amme tabakası efradının ancak tedrici bir suretde hassadan olabileceğini söylemişdik. Buna namzed olan Nusayrî, evvela “*meşveret*” tabir olunan yevm-i mahsusda imamın huzuruna idhal olunur. Burada üstadın ayakkabılarını başına koyarak tezlil-i nefis ettiğini bilfiil isbat ettikten sonra, imamın sırrı şerefine bir kadeh şarab içer, kırk gün sonra “*melik*” tabir ettikleri günde imam huzurunda “*ayın, mim, sin sırrı şerefine*” ikinci bir kadeh şarab içer ve her gün bu üç harfi beş yüz defa tilavet etmesi için kendisine emir verilir. Yedi ay sonra yine namzed, sağında nakib ve solunda necib olduğu halde üçüncü bir kadeh şarab içer ve hazirundan biri tarafından “*mürşid*” unvanını haiz olan üstada takdim olunur. Mürşid dahi ayağa kalkar ve imama hitaben *Kitabü'l-Mecmû'*daki sûrelerden bir ikisini okur ve imam ile mürşid arasında tafsili mucib-i kelal olan bir takım sualler ve cevaplar teati olunduktan sonra, mürşid nihayet namzedin tedibini talep eder.

İmam, namzedin kimler tarafından irşad olduğunu sorar. Mürşid: “*Ma'nâ-yı kadim ve ism-i azim ve bâb-ı kerim (ayın, mim, sin kasd olunuyor) tarafından delalet edildiğini*” cevap verir. Bu sırada namzed imama bir kaç defa takarrüb ve tebaüd eder, mezkûrun ellerini ve ayaklarını ıslatır durur. Nihayet imam tehdidimiz bir nazarla hayat bahasına esrar-ı mukaddeseyi muhafaza edib edemeyeceğini sorar. Namzed, “*evet*” cevabını verir. Bunun üzerine imam, kendisinden, evvela yüz kefil talep eder; hazirunun tavassutuyla bu mikdar on ikiye tenezzül eder. Bunlar getirtilerek imam huzurunda kefaletlerini dermiyan ederler ve derler ki: “*şayed kefalet ettiğimiz dindaş, vazife-i mukaddesini ifa etmeyerek sırrı faş ederse, bizim kendisini öldüreceğimizi taahhüd eyleriz*”. İşbu on iki kefile diğer iki Nusayrî kefil olduktan sonra, imam gazzub çehresini hemen tebdil ile cemaati terhib ve güler bir çehre ile istikbal eyler. Ve fakat sırrın tamamıyla mahfuz kalmasını temin etmek için, namzedi *Kitabü'l-Mecmû'* üzerine yemin ettirdikten ve bir sürü vaad ve vaidlerde bulunduktan sonra bir müddet tevakkuf eder.

Ve nihayet bütün kefiller ellerini namzedin başına koyarak kitab-ı mukaddeslerinden bir kaç fasıl tilavet etdikden sonra, namzede bir kadeh şarab içirirler ve kendisine: “Bismillah ve Billah ve Sırrü’s-seyyid Ebi Abdullah (Hüseyin bin Hamdan el-Hasibî) el-Arifu bimarifetullah sırr-ı tezkâretü’s-sâlih sırrıhu Es’aduhullah”

بِسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ وَبِالسَّيِّدِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ [حَسَنُ بْنُ حَمْدَانَ الْخَصِي] الْعَارِفُ بِمَعْرِ
”فَ اللَّهُ سِرِّ تَذَكَارِهِ الصَّالِحِ سِرِّهِ اسْعِدْهُ اللَّهُ“

cümlesini ezberletirler.

Merasim-i mezkûrenin hitamında mürşid,⁴⁶ yeni dindaşı hanesine davet eder ve orada kavaid-i diniyesini gösterdikden sonra, evvela “*eddad-ı selase*” tesmiye etdikleri hulefa-yı selase (Ebubekir, Ömer, Osman) hakkında şetm-i galizayı havi sûre-i şetaimi ve sonra *Kitabü’l-Mecmû*’daki on altı sûreyi talim eyler.

İşbu tahammül-fersa imtihanlara, takat-şiken merasime uzun müddet maruz bırakılan namzed, işte bu suretle havas tabakasına dahil olabilir. Namzedin, aba an-cedd Nusayrî taifesine mensub olınası, yaşının en aşağı on sekizi tecavüz etmesi ve taife-i nisadan olmaması meşrutdur. Sûre-i şetaimde Ebubekir, Ömer, Osman, Talha, Sa’d, Said, Halid bin el-Velid, Muaviye ve oğlu Yezid, Haccac, Abdülmelik bin Mervan, Harun er-Reşid ve mezahib-i erbaa-i Sünniyyeye salık bütün İslâmlar; Yahudiler ve Nasranîler ile Ahmed el-Bedevî, Şeyh Ahmed er-Rıfâî, Şeyh İbrahim ed-Dessûkî (دموقى), Şeyh Muhammed ler-Mağribî, Şeyh Abdülkdir el-Geylânî gibi zevat-ı marufe ve Ali el-Cülend bin Gerger (كركر) ve İshak el-Ahmer ve Kaydar ve Habib el-Attar ve daha birçok eşhas-ı garibe hakkında şütum-i galize vardır.⁴⁷

Yukarıda ber-tafsil arz olunan mevaddan anlaşıldığı üzere, Nusayrî mezhebi yalnız havas tabakası arasında malum ve maruf olub, amme ve bâhusus “*iblisin irtikâb ettiği günahlardan halk olunan kadınlar*”, işbu malumatdan uzak tutulur. Ve yalnız ammenin erkek kısmı gayet basit bir takım malumat-ı diniyeden haberdar edilir.

⁴⁶ Buna “*el-Ammûs-Seyyid*” derler. Namzedin babası sayılır. Hatta yeni Nusayrî, mürşidinin kızıyla bile evlenemez.

⁴⁷ “*Kitâbü’l-Bakûre*”, s. 44.

8. Nusayrî Bayramları

Okuyucu, atide tafsil edilecek bayramların kıratından, daha ziyade akideye kesbi-i ittıla edeceğini ümid eder. Fakat şurasını peşin söyleyelim ki, Hazret Ali'yi takdis eden bu fırka müntesibleri, bayramlarının ekserisinde hiç bir anane-i diniye nazar-ı dikkate almamışlardır.

İslâmiyetin intişarından evvel Suriye'nin şimal dağlarını iskân eden tavaif, Hristiyanlığın tesir-i mahsusu altında yaşadıklarından, tavaif-i Me-sihiyenin tatil günleri, işbu tavaif tarafından dahi aynen kabul olunur idi. Malum olduğu üzere iyad-ı Nasraniyenin bir kısm-ı mühimi, daha evvelki pütirist akvam nezdinde dahi maruf idi⁴⁸. Kadmus taraflarına hicret eden İsmailîler dahi, komşuları bulunan Nusayriler arasında birçok Arab ve Acem bayramlarının tamim ve neşrine sebep olmuşlardır. Meymun bin el-Kasım nam Nusayrî şeyhi, vaktiyle bütün bu bayramları "*Kitâbü'l-l'îyâd*" nam kitabda cem etmişdi.

Nusayriler, bayramlarını İslâm veya Hristiyanlar gibi cami ve kiliselerde değil, belki "*sâhibü'l-ıyd*" olacak dindaşın hususi evinde tesid ederler. Bu evlerde şeyhler tarafından *Bâkûre*'de aynen derc olunan dualar tilavet olunduktan sonra, hazırlanan ziyafete bütün hazırun iştirak eder.

En mühim bayram, Zilhicce ayının 18. gününe müsadif olan "*Iydü'l-Gadîr*" dir.

325 sene-i hicriyesinde Irak'da ve 362 senesinde Mısır kıtasında teessüs eden işbu Iydü'l-Gadîr, Nusayrilere Şiilerden intikal etmiştir.

Şiilere göre, vaktiyle Hazret Muhammed, hacc merasiminden avdet ederken, kendilerine esna-yı tarikde vahiy ile tebligat-ı ilahiye nazil olmağla, işbu evamir-i ilahiyenin cemaat-ı müslimin arasında neşr ve ilanı zımnında, mevkib-i peygamberisini "*Gadîr-i Hum*" nam mevkide tevkif ve hazıruna hitaben; "ya eyyühe'r-resûlü bellîğ mâ ünzile ileyke mir rabbik ve in lem tef'al fema bellağte risaletühü vallahu yasımuکه mine'n-nâs"⁴⁹ ayet-i kerimesini tilavet etdikden sonra, şu suretle idare-i kelam etmiş idi:

⁴⁸ Mesela; eskiden kabul edilen "*Dies natalis solis invicti*" bayramı yerine, Hristiyanlar milad-ı İsa ve tahavvül-i sayfi bayramı yerine "Sen Can Baptist (Saint John Baptist) iyadını ikame etmişlerdir. İşbu bayramlar Nusayrilere olduğu gibi, şemsi ve kameri seneler arasında mukassemidir. Bir kısmı sabit ve diğeri mevsimlere göre değişmektedir.

⁴⁹ Maide Suresi, 67 Ayet (YN).

“min küntü mevlahü fe’ala mevlahü Allahümme valahu ve ade min adahu ve ensara min nasrihi ve ahzele min hazlehü⁵⁰”

“من كنت مولاه فعلي مولاه اللهم وال من والاه وعاد من عاداه وانصر من نصره واخذل من خذله.”

“Kendilerine efendilik ettiğim nas için Ali dahi mevladır. Ya Rabb! Sen Ali’ye dostluk edenin dostu ve düşmanlık edenin düşmanı ol. Kendisine zahir olanlara sen de zahir ol ve onu terk edenlere sen bakma!”

İşbu vaka-i nebeviyyenin sıhhatine kail olan Şiiler, tabiidir ki vaka tarihi olan 18 Zilhicceyi tesid edeceklerdir. Sünnî alimleri arasında işbu hadis-i şerifin ibaresinde ihtilaf vardır.

Nusayriler, işbu büyük bayram gününde birçok dualar kıraat ve hutbeler tilavet ederler. *Kitâbü'l-İ’yâd*’da buna dair tafsilat mevcut olup, tatvilden ihtirazen burada derce lüzum görülmemiştir.

Nusayrilerce her bayram ve hatta her ay birer sima-yı diniyi temsil etmektedir. Nitekim Sünnîlerin *“Fıtr bayramları”*, bunlara göre *“İyd-i Muhammed”* ve *“kurban bayramı”*, *“İyd-i İsmâil bin Hacer”* ve Zilhicce-nin 21. günü *“İydü’l-Mübâhele”* tesmiye olunur. Bu son tarihte, Hazret Peygamber ile Necran Hristiyanları arasında ufak bir niza tahaddüs etmiş idi. Bu esnada nebi-i zişanın maiyetinde Fatıma, Ali, Hasan ve Hüseyin hazeratı mevcut idi.

Zilhiccenin 29. günü, hicret-i nebeviyye esnasında Hazret Ali’nin peygamber efendimizi eşirra-yı Kureyş’in taaddiyatından kurtarmak maksadıyla, firaş-ı mübarekelerine girerek, ol zat-ı akdesin kurtulmasına sebebiyet verdiği *“İydü’l-Firaş”* gününe tesadüf ediyor.

Şiiler arasında pek büyük bir ehemmiyet-i mahsusa ve merasim-i diniye ile ihya edilen aşure gününde (10 Muharrem), Nusayriler, teessüre delalet edecek uzun uzadıya merasimde bulunmuyorlar. Bunun sebebi, kendilerince Hazret Hüseyin maktul düşmeyüb, belki gaybubet etmiştir. Hazret Yesû hakkında dahi aynı fikri ileri sürerler. Rebiülevvelin 9. ve Şaban ayının 15. günleri dahi birer bayramdır. Birincisinde Hazret Peygamber, Hasan ve Hüseyin hazeratına dua ve düşmanlarını telin etmişti. İkincisi ise Hazret Hüseyin namınadır. Bu yevm-i mahsus gecesinde Nusayriler bir araya top-

⁵⁰ Kitabü'l-İ’yâd.

lanarak sürur ve cubur içinde Hazret Ali'nin remzi makamında tutulan ve "Abdu'n-Nûr" tesmiye olunan şarab ile Allah Tealanın esma-yı kudsiyesini, derecelerini, kapılarını yâd-ı hayr ile zikr ederler.

İşbu bayramlardan başka, Nusayrîlerin bir de 24-25 Kânûnievvel gecesine müsadif olan "İydü'l-Milâd"ları ve eski Acemlerden kendilerine intikal eden ve itidal-ı rebii ve harifiye tesadüf eden "Nevruz" ve "Mihricân" ve bir de 17 Martta bayramları daha vardır.

İydü'l-Milad gecesinde Hazret Yesû, tahir ve afif Hazret Meryem binti Umran'dan Allah'ın izniyle tevellüd etmiştir. Bazı müellifler, bu bayramın Nusayrîlere Hıristiyanlardan intikal ettiğine kaildir. Röne Düsso, bu fikri reddederek diyor ki: "Nusayrîler arasında vaktiyle pek büyük bir nüfuz-ı diniye malik olan İsmailîler, akidelerinde ekseriya ananat-ı diniye-i mahalliyyeyi nazar-ı dikkate alır ve bunlara bir takım meani-i remziye isnad ederlerdi. Esasen İydü'l-Milad, eskilerin mistera (*Misthra*) ve milkar (*Milquart*) bayramlarından sonra, Romalılar arasında en ziyade müteammim olan eyyam-ı mahsusadan biri idi. Hıristiyanlar bu bayramla beraber işbu eyyam-ı mahsusa-i veseniyyenin bir kısm-ı mühimmini aynen kabul ettikleri gibi, Harran ahali-i kadimesi dahi Arab istilasına kadar bu yevm-i mahsusu takdis edib dururlardı. Harranilerin dini adetlerinden epeyce şeyler iktibas eden Nusayrîlerin, tahavvül-i şitevide "*şemsin miladını*" tesid ettiklerini kabul etmek pek de gayr-ı makul değildir."⁵¹

"*Kitabü'l-l'yâd*", yalnız bâlâda zikr olunan bayramları kayd ediyor. Fakat Nusayrîlerin bunlardan başka ehemmiyetleri ikinci derecede kalan bir takım eyyam-ı diniyeleri daha vardır. Suriye Hıristiyanları arasında ziyadesiyle müteammim olan "*İydü'l-Barbara*" (*Ste Barbe*) (16 Teşrinievvel) ve "*Kâmuş Bayramı*" na "*Dimanche des Rameaux*") müsadif olan "*İydü'l-Kuddâs*" bu kabildendir.

9. Nusayrîlere Edilen Hücumlar

Nusayrîlerin işbu tarihçe-i diniyesine hatime vermezden evvel, biraz da bu fırkaya öteden beri gerek İslâm ve gerek Hıristiyanlar tarafından yapılmakta olan hücumlardan ve isnad edilen şühbedar itiyadatdan bahsetmek istiyorum. Tarih-i edyan ile iştigal edenlerce müsellemdir ki, mensubini az

⁵¹ *Histoire des Nosairis*, s. 148.

olan ve etraf-ı erbaadan muhaliflerle kuşadılan bir akide-i diniye daima düçar-ı ta'n ve teşni olmuş durmuştur. Zaman-ı tufuliyetinde Hıristiyanlık Romalılar tarafından birçok hücumlara, iftiralara maruz kalmış idi. Kuvvetli ve satvetli bir surette hükümetler tesisine muvaffak olan kurun-ı vusta ve cedide Hıristiyanları, bu sefer eski intikamlarını alarak köşede bucakda kendi akideleriyle uyuşmayan ne kadar mezheb varsa hepsine silahlarıyla, engiziyonlarıyla ve müstebid hükümdarlarıyla hücum etmişlerdi.

Suriye Sünnî ve Şiileri arasında bir ekalliyet halinde temin-i mevcudiyet edebilen Nusayriye fırkası, ta beşinci asr-ı hicriden beri düçar-ı ta'n ve teşni olmuş müntesiblerine az çok nakisalar isnad edilmiştir. Acaba işbu isnadat muvafık-ı hakikat midir? Burada meseleyi sırf ilim ve hakikat nokta-i nazarından tarafsızca tedkik edelim.

Öteden beri Filistin ve hatta Suriye için mehd-i edyan derler. Kurun-ı kadimeden beri bu mıntika ahalisinin ruzname-i amal ve efkârı, edyan ve mezahib mesailiyle tetvic edilmiştir. Nasraniyet, vakıa ilk evvela Antakya'da temerküz etmiş ve muahharan berr-i atikin etraf-ı erbaasına yapılmış idi. İslâmiyet, bir sürat-i berkıyye ile intişar etmiş idi. Fakat şurasını nazar-ı dikkatden uzak tutmamalı ki, hiç bir tarihte Suriye kıtasında vahdet-i edyan hüküm sürmemiştir. Asr-ı hazırda yekûnu üç milyonu bile tecavüz etmeyen Suriyelilerin, yirmi otuz din ve mezhebe münkasem bulunması, müddeamızı isbata vazıh bir delil teşkil eder.

Nusayrilere ilk evvela Fatımîlerden Hâkim Biemrillah'ın vezir-i hassı meşhur Hamza bin Ali hücum etmiştir.⁵² Bu gaye maksadıyla kaleme aldığı risale, vaktiyle epeyce bir ehemmiyet iktisab etmişti. Çünkü risale Avrupa alimleri arasında intişar ettiği sıralarda Nusayrilere müteallık olan me hazlar pek nadir idi.

Hamza diyor ki: Nusayrilerce katl, sirkat, kizb, iftira, hatta zina ve hatta livata haram değildir. Hakiki Nusayrilere, kadınlarını ve kızlarını yekdiğerinden saklamadıkdan başka, kadınlarla erkekler arasında tahaddüs etmesi imkân dahilinde bulunan bütün vukuata lakayd bir nazarla bakacaktır. Ve illa imanı tamam değildir!"

"*el-Bâkûretü's-Süleymâniyye*" sahibi Süleyman Efendi dahi 58. sahifede diyor ki: "... Kilâziler zinanın farz-ı lazım olduğuna kaildirler, bir imam aynı

⁵² *er-Risâletü'd-Dâmiğa el-Mefâsikü'r-Redd 'Alâ en-Nusayri.*

rûtbeyi haiz diğer bir dindaşın hanesine misafir olursa, ev sahibi karısını imam-ı mezkûra takdim etmeğe mecburdur. Çünkü bu takdim kendisi için bir farz-ı lazım ve bir hakk-ı vacibdir. Bunu yapmayan cennete giremez. Ammeye mensub olan Kilâziler bu umurdan haberdar değildir.”

İşbu isnadat mugayir-ı hakikat olsa gerekdir. Çünkü Nusayrîlerin hiç bir kitab-ı mukaddesinde ve hatta hiç bir şarkısında buna dair harf-i vahide rast gelinmediği gibi, bu fırka salikleriyle sıkı bir surette temas eden bir çok zevat, işbu mugayir-ı ahlak itiyadatın adem-i vücudunu musıraran iddia ediyorlar. “*er-Risaletü’ d-Dâmiğa*” muharriri, ihtimal ki Nusayrîlerdeki adem-i tesettürü pek müstehcen bularak, nihayet muhayyilesine bu kadar vüsat vermekle kendi nefsinde bir haz duymuşdur. Çok ileri gitmeyelim: Adem-i tesettüre bilerek bilmeyerek hücum eden bir çok safderunlar, şu yirminci asrımızda kadınları açık gezen medeni ve müterakki akvama aynı iftirayı pervasızca salıvermiyorlar mı?

Esasen bu gibi isnadatda yalnız Nusayrîler medhaldar tutulmamıştır. Kur’ân-ı Kerim’in sarîh bir surette emrettiği feraizin, velev ki kısmen olmasın, adem-i lüzumuna kail olan bütün fırkalar, az çok bu şübheli vaziyetden kendini kurtaramamıştır. İslâm ve hatta Hıristiyanlar tarafından haklı haksız iftiralara, isnadata maruz kalan Nusayrîler, bu günkü günde akide-i hakikiyyelerini izhar etmekden tamamıyla çekiniyorlar. Süleyman Efendi diyor ki: “Nusayrîler, İslâmlarla karşı karşıya geldikleri vakit İslâmiyetlerini müdafaa ile kendilerinin dahi oruç tuttuklarını ve namaz kıldıklarını iddia ederler. Halbuki oruç tutmazlar. İslâmlarla beraber kazaen camiye girerlerse, zahiri bir surette namaza durarak rûkû ve sücud dahi ederler. Fakat bu kıyam ve kuudlarında Ebubekir, Ömer ve Osman ve sair sahabeyi telin eylerler.”⁵³

Hal-i hazırda kesif bir cehalet içinde yuvarlanıp duran Nusayrîler, bu gibi hücumlara karşı asam kesilmişlerdir. Mıntıkalarında seyahat edenler, haklarında sağdan soldan birçok garibeler, akıl ve mantığın ve hatta hakikatin kabul edemeyeceği bir takım efsaneler işidirler. Akidelerinde vahdaniyet-i hakikiyye prensipler ile gayr-i kabil-i telif noktalar mevcut oladursun, her halde nüfusu kesir ve ta kurun-ı kadimeden beri payidar olan bu kitle-i cahilenin ahlakıyatıyla geliş güzel oynamamalıdır. Tedkik, hem de pek çok tedkik ve tettebbu lazım.

⁵³ *el-Bâkûre*, s. 82.

10.Kitabü'l-Mecmû'

Kitabü'l-Mecmu''da münderic bulunan Nusayrî sûrelerini ber-vech-i ati zikr ediyorum.

10.1. Suretü'l-Evvel

۱ . سورة الاول

قد افلح من اصبح بولايه الاجلح استفتح باني عبد استفتح باول اجابتي بحب قلنس معنوية امير النحل على بن ابي طالب المكنى بحيدرة ابي تراب فيه استفتح وفيه استجحت و بذكره الفوز وفيه انجو واليهالجا وفيه تباركت وفيه استعت وفيه بدات وفيه ختمت بصحة الدين واثبت اليقين.

قال السيد ابو شعيب محمد بن نصير ليحي بن معين السامري يا يحي اذا نزلت بك نزلة بالحياة و دعت بك داهية بالممات فادع دعوة عالية خالصة، مخلصه، تقية تقية بيضاء علوية، طاهرة، زكية، مشعشعة نورانية تخلصك من هذه القمصان البشرية الحمية وية، و تلحقك بالهياكل لنورانية فقل، فيك تباركت يادليلاً بلكته، يا ظاهراً بقدرته طناً بحكمتي يا مجيباً ذاته بذاته يا مخاطباً اسمه بصفاته يا هو يا كل يا قديم يا ازل لم تزل يا معلل العلل يا مفني حركات النول يا غاية الغايات يا منهي النهايات يا عالم يا سرار الخفيات يا حاضر يا موجود يا ظاهر يا مقصود يا باطناً بغير غموض يا من انوارك منك تشرق وفيك تغرب و منك بدت واليك تغوذ يا من جعل لكن نور ظهوراً ولگل ظهور اسماً و لكل اسم مكاناً و لكل مكان مقاماً و لكل مقام باباً يرشد الباب منه اليه و يذخل الباب منه اليه و انت يا امير النحل يا علي بن ابي طالب الدليل عليه و الكل انت هو يا هو يا هو يا من لا يعلم ما هو الا هو و اسلك بمائل السين سلكون سلكاً سلك سالك سلك بما سالك به السائلون و بمرشد المرشدين و بعلي زين الدين والعابدين ان تولف ما بين قلوب بنا و قلوب اخواننا المومنين علي البر و التقوي و التقويم و العلم و الدين نذكر حضرتك الطاهرة و قدرتك الباهرة و رحمتك الشاملة و الغرض اللازم و الحق الواجب هي اسرار و تذكار و جلال و افتخار و عز و انتصار و طلعت الزاهرة و قبابك الفاخرة و قبة العلي و تاج الهدي و الدين القيم و الصراط المستقيم و من عرف باطنه و ظاهره و فاز و نجا و الذي قد عرفنا به سيدنا سلسل سلمان يتلي و قد دلنا اليه و ارشدنا اليه شيخنا سيدنا تاج روسنا و قلوة ديننا رقره اعيننا السيد ابو عبدالله الحسين بن حمدان الخصيبي قدس العلي روحه لان مقامه مقام الصفا و محله محل الصدق و الرفا بسم الله و بالله و سر السيد ابي عبدالله العارف معرفة الله سر تذكاره الصالح سره اسعده الله انتهت .

Tercümesi

Şakakları seyrek saçlı zatı⁵⁴ görmekle karirü'l-ayn olan her halde felah bulacaktır. Allah'ın bir kulu olduğumu ilan eder ve başlarım: Cevabımda ilk evvela haydare-i⁵⁵ Ebi Turab tabiriyle maruf olan Arılar Emiri⁵⁶ Ali bin Ebi Talib maneviyesinin⁵⁷ kudsiyetine olan aşkımla başlıyorum. Onunla başladım ve eyi bir neticeye destres oldum. Zikriyle muvaffakiyet ve onunla necat bulurum. Kendisine sığınır ve onunla mübarek olurum. Muaveneti ancak kendisinden istirhâm eylerim. Onunla mübâşeret etdim. Dînin sıhhati ve muhakkak olanın isbatıyla yine kendisinde nihayet buldum. Seyyid Ebu Şuayb Muhammed bin Nusayr⁵⁸ Yahya bin Muin es-Sâmirî'ye dedi ki: Ya Yahya! Sen hayatında bir kazaya ve mematında bir musibete giriftar olursan; yüksek, halis, samimi, takî, temiz, parlak, âlî, pâk, lekesiz, muşâ'şa' nurani bir dua tilavet et. Bu dua seni kanlı ve etli olan beşeriyet gömleklerinden⁵⁹ kurtarır ve ecsam-ı nuraniyeye ilhak eyler.

Söyle: Ben seninle mübarek oldum ey nevazîşlerle delalet eden, ey kudretinle zahir ve hikmetinle batın olan, ey kendi zatına kendi zatıyla cevap veren, ey kendi sıfatlarıyla kendi ismine hitab eden, ya hû, ya küll, ya kadim, ey ezeliyetde hala baki kalan ezeli, ey illetleri ta'lîl ve devletlerin hareketlerini ifnâ eden, ey gayelerin gayesi, ey nihayetleri bitiren, ey hafaya-yı esrara muttali olan, ey hazır ve mevcud, ey zahir ve maksud, ey örtüsüz bir surette mahfi, ey envarı kendisinden doğan ve kendisinde gurûb eden! Onlar senden başladı ve sana avdet edecek. Ey her nura bir nümâyîş ve her nümâyîşe bir isim ve her isme bir yer ve her yere bir makam ve her makama bir bâb halk eden, ol bâb birinden diğerine irşad ve birinden diğerine idhal eder. Ve sen ey Arılar Emiri. Ey delil ve küll olan Ali ibn Ebi Talib, sen odur, ya hû ya hû; ey kendini ancak kendi bilen!

Birbirine karışmış iplikler gibi ihtilar eden (sîn) sâiline, sana yalvaranların taleblerine irşad edenler mürşidine Ali Zeyneddin el-Abidin'e hürmeten kalblerimizdekini mümin kardeşlerimizin kalblerindekiyle takva ve takvim; ilim ve dîn dairesinde telif etmeği niyaz eylerim.

⁵⁴ Hazret Ali kâsd ediliyor.

⁵⁵ Haydarîler tarafından verilen lakab.

⁵⁶ "Arı"dan yıldız kastediliyor.

⁵⁷ Nusayrîler mezbebinin diğer bir ismi.

⁵⁸ Nusayrîlerin intisab ettikleri tarihi şahıs.

⁵⁹ Cism-i insaniden kinayedir.

Azamet-i tahireni ve kudret-i bahireni ve herkese şamil olan rahmetini zikir eyleriz. Farz-ı lazım ve hakk-ı vacib olan esrar ve tezkâr, celal ve ihtihârı, parlak talatini; fahr-bahş ve mukaddes sandığını, kubbe-i ulyanı. Doğru yol tacını, sağlam dîni ve sırat-ı müstakimi zikir eyleriz. Mana-yı zahir ve batınisini anlayan, muvaffak olmuş ve kurtulmuştur. Bize bunları Hazret silsil Selman öğretmiş ve şeyhimiz, seyyidimiz, başımızın tacı dînimizin timsali o gözümüzün bebeği es-Seyyid Ebu Abdullah el-Hüseyin bin Hamdan el-Hasibî kaddesi'l-ala/kudsel-ula (قدس العلى) ruhu bizi irşad ve tarik-i hakka delalet etmiştir. Çünkü safa onun makamı ve sıdk u vefa onun mahallidir. Bismillah ve billah, Allah'ın marifetine nail olan Seyyid Ebu Abdullah'ın sırrı diyanetkârın hatırasının sırrı! Allah sırrını mesud eyleye.

10.2. Sûre-i Takdise-i İbnü'l-Veli

٢ سورة تقدیسة ابن الولی

باحسن ما یرى النائم فى منامه وهو یسمع الحس ولم یر الشخص وهو ینادى ویقول
لیک لیک یا امیر النحل یا علی بن ابی طالب، یارغبة کل راغب، یا قدیم باللاهوت،
یامعدن الملکوت، انت الهنا باطنا وامامنا ظاهراً یامن ظهرت فیما ابطنت و ابطنت فیما
ظهرت، ظهرت بالاستار، و استرت بالظهور و ظهرت بالذاتیه، و تعالیت بالعلویة و
احتجت بالحمدیه و دعوت من نفک الی نفک بنفک انت یا امیر النحل یا علی
اشرق نورک و ابزغ سفورک و سطع ضیاک وتمظمت آلاک وجل ثاک، بان تأمنی
من شر موخیاتک لنا ولجمیع اخواننا المؤمنین من شر الفسخ والنسخ والمسخ والوسخ
و الرسخ و القش والقشاش انک علی ذلک قدیر. سر الولی بن الولی ابی الحسین
محمد بن علی الجلی علینا من ذکوره السلام، سره اسعده.

Tercümesi

Uyuyan ademin rüyasında gördükleri ne güzel! Şahsı görmeyerek yalnız kendisini çağırان sesi işidir ve der ki: Lebbeyk, lebbeyk, ey Arılar Emiri, ey Ali bin Ebi Talib ey bütün taliblerin maksudu, ey lahutda kadim ve görünmeyen dünyanın madeni! Sen batında Allah'ımız ve zahirde imamımızsın. Ey saklandığın yerde tekrar zuhur ve zahir olduğun yerde tekrar ihtifa eden! Sen örtünerek zahir oldun ve zuhur ile örtündün. "Zatınla göründün Ali şeklinde teali ve Muhammed şeklinde ihtifa etdin, kendi kendine nefsine davet etdin. Sen ey Arılar Emiri, ey Ali! Nurun şuruk ve şafağın zuhur etdi. Zıyan yayıldı, iyiliklerin çoğaldı, senan heybetli olsun. Mucib-i zillet ve hakaret istihalelerin şerrinden beni muhafaza ve bizle bütün mümin ih-

vanımızı fesh, nesh, mesh⁶⁰, ve seh, resh kaşş ve kuşâş şerrinden vikaye eyle!
 Sen her halde buna kadirsin. Veli oğlu Veli Ebi el-Hüseyin Muhammed bin
 Ali el-Cillî'nin sırrı! Zikrinden bize selam! Allah sırrını muhafaza eyleye!

10.3. Süre-i Takdise-i Ebî Sa'id

۳. سورة تقدية ابي سعيد

اسالك يا مالک الملک يا امير الحل يا علي يا وهاب, يا ازلي يا تواب, يا داحي
 الباب, اسلك بالخصة المصطفية والمة الجلية وبالسبعة الكواكب الدرية, وبالثمانية
 حمالة العرش القوية وبالسعة المحمدية وبالعشرة الدجاجات الذكية, وبالاحد عشر
 مطالع البايه و بالاثني عشر سطر الاماميه بحقهم عندك يا غاية الكليه. يا امير النحل يا
 صاحب ادولة العاليه يامن انت الاحد واسمك الواحد وبابك الوجدانيه يا من ظهرت
 في السبع القباب الذاتيه, بان تجعل قلوبنا وجوارحنا ثابتة علي معرفتك الزكية وخلصنا
 من هذا الهياكل الناسوتيه ولبنا القمصان النورانيه بين الكواكب الماويه, نذكر حضرة
 شيخنا سيدنا الاجل الاكبر الشاب التقى ابي سعيد الميمون ابن قاسم الطبراني العارف
 معرفة الله المكف عما حرم الذي اخذ حقه بيده من قفا ابي دهية لعنة الله و علي ابي
 سعيد السلام و رحمة الله سر ابي سعيد الشاب التقى الحر الميمون بن قاسم الطبراني
 سره اسعده الله.

Tercümesi

Ey kâinatın maliki, ey Arılar Emiri, ey Ali, ey Vehhab, ey ezeli, ey
 babı açan⁶¹ tevvab! Senden hamse-i Mustafiyye⁶² altı ilham⁶³ yedi parlak
 yıldız⁶⁴ arşı taşıyan kuvvetli sekizler⁶⁵ dokuz Muhammedî⁶⁶ on halis tavuk⁶⁷,

⁶⁰ "Nesh" ruhun daha murdâr bir cisimde ve "mesh" ruhun hayvanlarda ve "fesh" ise yine ruhun nebatatta hulul etmesi demektir.

⁶¹ Yani, Selman-ı Farisî'yi puropagandaya memur eden.

⁶² Yukarıda tafsilatlı anlatılan beş vakit namaz.

⁶³ Selmanü'l-Farisî ile beraber sûre-i Fetih'de zikrolunan beş yetim.

⁶⁴ Kevakib-i seb'a.

⁶⁵ Beş yetimden başka Talib, Ukayl, Caferü't-Tayyar.

⁶⁶ Muhammed, Hasan, Hüseyin, Ali Zeyneddin el-Abidin, Muhammed el-Bâkır, Cafer es-Sadık, Musa el-Kâzım, Ali er-Ruza, Muhammed el-Cevad.

⁶⁷ Beş yetim ile berâber Nevfel, Ebu'l-Haris Muhammed bin el-Hanîfe, Ebu Berze, Abdullâh bin Fadla.

babın on bir kulesi⁶⁸ imamlığın on iki rüknü⁶⁹ hürmetine ve bunların senin nezdindeki makamları namına, ey gaye-i külliye, ey Arılar Emiri ey devlet-i aliyye sahibi, ey kendisi bir ve ismi ve bâbı birlik olan, ey mukaddesi yedi sandıkda zahir olan! Senden niyaz ve tazarru' ediyorum.

Kalblerimizi ve bütün azamızı senin marifet-i zekiyende sebat etdir, bizi bu ecdam-ı beşeriyeden kurtararak semanın kevkebleri arasında bize nurani libaslar giydir. Masiyet-i irtikâb etmeyen ve Allah'ın marifetini bilen celilü'l-kadr, genç ve dindar şeyhimiz Ebu Said el-Meymun bin Kasım et-Taberanî'yi zikr edelim. Ol zatla kendisine Ebu Dehibe (دهيبه) arkasını çevirmiş iken hakkını kendi eliyle ahz eylemiş idi. Ebi Dehibe'ye Allah'ın laneti ve Ebu Said'e Hakk Tealanın rahmet ve selameti nazil olsun. Dindar ve serbest delikanlı Ebu Said el-Meymun bin Kasım et-Taberanî'nin sırrı, Allah sırrını mesud eyleye.

10.4. Suretü'n-Nisbe

٤. سورة النسب

احسن توليفي بالله و طريقي لله واحسن سمعي و استماعي من شيخي وسيدي ومرشدي المنعم علي كما انعم عليه بمعرفة عم س و هي شهادة ان لا اله الا علي بن ابي طالب الاصلح الانزع المعبود، ولا حجاب الا السيد محمد المحمود، ولا باب الا السيد سلمان الفارسي المقصود؛ وهذا ما سمعته من شيخي وسيدي، وغايتي و معتمدتي، و مهديني الي طريق النجاه، و موردني الي ينبوع الحياة و معتق رقبتني من رق العبوديه. بمعرفة كنه الذات العاليه، السيد الفاضل والطود العظيم عمي وشيخي و سيدي وتاج راسني ووالدي الحقيقي احمد. وقدالقي الي هذا السر العظيم في سنة كنا و كنا في شهر كنا ويوم كنا منه و سمع احمد من ابراهيم من قاسم و سمع قاسم من علي و سمع علي من احمد و سمع احمد من خضر و سمع خضر من سلمان و سمع سلمان من صباح و سمع صباح من يوسف و سمع يوسف من جبرائيل و سمع جبرائيل من معلي و سمع من ياسين و سمع ياسين من عيسي و سمع عيسي من محمد و سمع محمد من هذا محمد و سمع هذا محمد من رضي احمد و سمع رضي احمد من صفندي و سمع صفندي من بلاذري اسد و سمع بلاذري اسد من حسان الرشقي و سمع حسان الرشقي من محمد و سمع

⁶⁸ Revbe bin el-Merziban, Ebu'l-Alâ, Reşid el-Hecerî, Kenker bin Ebi Halid el-Kâmilî, Yahya bin Muammer, Cabir bin Yezid el-Caî, Muhammed bin Ebi Zeyneb el-Kâhilî, el-Mufaddal bin Amr, Amr bin el-Mufaddal, Muhammed bin Nusayr el-Bekrî en-Nümeyrî, Dehibe bin Halife el-Kelbî, es-Seyyide Ümm-i Seleme.

⁶⁹ Dokuz Muhammediden başka Ali el-Hadi, Hasan el-Askerî, Muhammed bin el-Hasan el-Hüccet. Bunlar Şitlerin on iki imamıdır. Yalnız burada Ali yerine Muhammed zikr olunmuştur. Bu itikad ile Nusayriler İsmaililerden ayrılıyorlar.

محمد من مرهف مصر و سمع مرهف مصر من عقد جبرائيل و سمع عقد جبرائيل من عبدالله الجوغلي و سمع عبدالله الجوغلي من اسماعيل اللقاف و سمع اسماعيل اللقاف من جعفر الوراق و سمع جعفر الوراق من احمد الطراز و سمع احمد الطراز من ابي الحين محمد ابي علي الجلي و سمع ابو الحين محمد بن علي الجلي من السيد ابي عبدالله الحين بن حمدان الخصيي و سمع ابو عبدالله من شيخه وسيد محمد عبدالله بن محمد الجنان الجنلان العابد الزاهد الذي هو من بلد فارس و سمع عبدالله الجنان الجنلان من محمد بن جندب و سمع محمد بن جندب من السيد ابي شعيب محمد بن نصير العبدى البكري النميري الذي هو باب الحسن الاخر المكري منه السلام واليه التسليم ومن محمد بن نصير اقام النب والدين وتعالى مولانا الحسن المكري عما يقول الضالون و نطق الظالمون علواً كبيراً سر الدين و سر اخواننا الجليلين اين ماكان منهم مكين بسر هم اسعد هم الله اجمعين و اشهد بان الحسن الآخر المكري هو الاول و هو الآخر وهو الباطن و الظاهر و هو علي كل شيء قدير.

Tercümesi

Allah sayesinde temin ettiğim imdad-ı müzaheret, Allah'a kadar beni isal eden yol, Allah'ın kendisine bahş-i nimetle beni de minnetdar eden seyyidim, üstadım ve müdürüm⁷⁰ olan şeyhimden işitdiklerim ve edindiklerim ne güzel! Kendisi (ayın, mim, sin)nin marifetine mazhar olmadı: Bu sır, alını ve şakakları seyrek saçlı⁷¹ olan Ali bin Ebi Talib'den başka bir Allah'ın ve Muhammedü'l-Mahmud'dan başka bir hicabın ve Hazret Selmanü'l-Farisi el-Maksud'dan başka bir babın adem-i mevcudiyetine⁷² şahadet etmektedir. Ben bunu şeyhim, seyyidim, gayem ve mutemedim olan ve beni tarik-i necata hidayet ve hayat pınarına isal eyleyen ve benim bu yönümü zat-ı aliyyenin künhünü öğretmekle kölelik boyunduruğundan azad eden Hazret Fazıl ve cebel-i azim amcam ve şeyhim ve seyyidim, başımın tacı ve benim hakiki pederim Ahmed'den işitdim, kendisi bu azim sırrı ... sene ... ay ... günde bana telkin etdi. Ahmed İbrahim'den, İbrahim Kasım'dan, Kasım Ali'den Ali Ahmed'den, Ahmed Hızır'dan, Hızır Selman'dan, Selman Subh'dan, Subh Yusuf'dan, Yusuf Cebrail'den, Cebrail Mualla'dan, Mualla Yasin'den, Yasin İsa'dan, İsa Muhammed'den, Muhammed Hüda Muhammed'den, Hüda Muhammed Razi Ahmed'den, Razi Ahmed Safendi'den, Safendi

⁷⁰ Anne tabakasından bir Nusayriyi hassaya idhal eden zata ıtlak olunur.

⁷¹ Hazret Ali ile mukayese edilen "arslan"dan kinayedir. Nusayri sırrı bu tabirden adem-i mer'iyeti kasd ediyor.

⁷² Ayın, mim, sin sırrının vazıh bir tarifi.

Belazurî Esed'den Belazurî Esed Hasan er-Reşîkî'den, Hasan er-Reşîkî Muhammed'den, Muhammed Murhef Musır'dan, Murhef Musır Akd-ı Cebrail'den, Akd-ı Cebrail Abdullah el-Cuğlî'den, Abdullah el-Cuğlî İsmiil el-Lifaf'dan, İsmail el-Lifaf Cafer el-Vârak'dan, Cafer el-Varâk Ahmed et-Tiraz'dan, Ahmed et-Tiraz Ebil-Hüseyin Muhammed bin Ali el-Cillî'den, Ebul Hüseyin Muhammed bin Ali el-Cillî Seyyid Ebi Abdullah el-Hüseyin bin Hamdan el-Hasibî'den, Seyyid Ebu Abdullah şeyhi ve efendisi Ace-mistanlı zahid ve abid Ebu Muhammed Abdullah bin Muhammed el-Cinan el-Cünbûlan'dan, Abdullah el-Cinan el-Cünbûlan Muhammed bin Cendeb'den, Muhammed bin Cendeb Hasan el-Âhir el-Askerî'nin babı olan seyyid Ebu Şuayb Muhammed bin Nusayr el-Abdî el-Bekrî el-Nümeyrî'den işitmiştir. (Nusayrilerin) ismi ve dîni buna mensubdur.⁷³ Mevlana Hasan el-Askerî, yolunu şaşıranların ve zalimlerin dediklerinden daha pek çok yüksek ve âli ola! Dînin sırrı! En meşhur ihvanımızın sırrı! Onlardan her biri nerede olsa kuvvetlidir. Kendi sırlarıyla Allah hepsini mesud eyleye! Hasan el-Âhir el-Askerî'nin evvel ve ahir, zahir ve batın ve her şeye kâdir olduğuna şehadet ederim.

10.5. Sûretü'l-Feth

٥. سورة الفتح

اذا جا نصر الله و الفتح و رأيت الناس يدخلون في دين الله افواجا فبشج بحمد ربك و استغفره انه كان ثوبا، اشهد بان مولاي امير النحل علي اخترع السيد محمد من نور ذاته و سماه اسمه و نفسه وعرشه و كرسيه رصفاته، متصل به ولا منفصل عنه ولا متصل به بحقيقة الاتصال ولا منفصل عنه في مباحدة الانفصال، متصل به بالنور، منفصل عنه بمشاهدة الظهور، فهو منه كحس النفس من النفس او كشعاع الشمس من القرص او كلوي الماء من الماء او كالفتق من الرق او كلمع البرق من البرق او كالنظرة من الناظر او كالحركة من السكون فان شأ علي بن ابي طالب بالظهور اظهره وان شأ بالمغيب غيبه تحت تالئي نوره واشهد بان السيد محمد خلق السيد سلمان من نور نوره وجعله بابو وحامل كتابه فهو سلسل سليل، وهو جابر و جبرائيل وهو الهدى واليقين، و هو بالحقيقة رب العالمين و اشهد بان السيد سلمان خلق الخمسة الايتام الكرام، فاولهم اليتيم الاكبر والكوكب الازهر و المسك الادفر والياقوت الاحمر والزمرد الاخضر، المقداد بن اسود الكندي و ابو الدر الغفاري و عبدالله بن رواحه الانصاري و عثمان بن مظعون الجاشي و قنبر بن كاذان اللوسي هم عبيد مولانا امير المؤمنين لذكره الجلال والتعظيم و هم خلقوا هذا العالم من مشرق الشمس الي مغربها و قبلتها و شمالها و برها و بحرها

⁷³ Mahall-i mahsusunda bu mesele tafsil edilmıştır.

و سهلها و جبلها ما حاطت الخضرا و حوت الغبرا، من جابلقا الي جابرصا، الي مراصد
الا حقاف، الي جبل قاف، الي ما احاطت به قبة الفلك الدوار الي مدينة السيد محمد
السامره التي اجتمع فيها المؤمنون و اتفقوا علي رأي السيد ابي عبدالله ولا يشركون. ولا
في سر علي بن ابي طالب ييحبون ولا يخرقون له حجابا ولا يدخلون اليه الا من باب؛
اجعل المؤمنين مؤمنين و مطمئنين و مؤيدين مجبورين علي اعدائهم و اعدائنا منصورين
و اجعلنا بجماعتهم مؤمنين مؤمنين و مطمئنين مستورين مجبورين علي اعدائنا و اعدائهم
منصورين بسر الفتح و من فتح الفتح و من كان الفتح علي يده اليمن بسر سيلنا محمد
و فاطر و الحسن و الحسين و محسن سر الخفي اشخاص الصلوة و عدة العارفين علينا
من ذكرهم السلام صلاة الله عليهم اجمعين.

Tercümesi

İzâ câ Nasrullah âyet-i kerimesi... Arılar Emiri Ali'nin seyyid Muhammed'i
nur-ı zatisinden halk ve ol zat-ı muhteremi ismiyle, nefsiyle, arşıyla, kürsisiyle,
sıfatıyla tesmiye eylediğine ve kendisine muttasıl olub aralarında infisal
olmadığına şehadet ederim. Muhammed'in Ali'ye ittisali ittisal-ı hakiki
halinde olmadığı gibi, kendisinden olan infisali dahi infisaldeki uzaklaşma
tarzında değildir. Nur ile muttasıl ve zuhur müşahedesıyla kendisinden
münfasıldır. Hiss-i ruhdan ve şua-i şems-i kursdan ve su gürültüsü sudan
münbais ve fatk (u) ratkın⁷⁴ ve şemsin ziyası şemsin ve bakış nazırın ve
hareket sükûnun bir netice ve istitalesi ise Muhammed dahi Ali'nin bir
mahrecidir. Ali bin Ebi Talib görünmeyi arzu ederse onu (Muhammed'i)
izhar ve saklanmayı kasd eylerse nurunun lem'aları altında ihfa eyler. Seyyid
Muhammed'in Seyyid Selman'ı nurunun nurundan halk ile kendine bâb
ve kitabının hamili ittihaz ettiğiine şehadet ederim. Kendisi selsel-i selsebil,
Cabir⁷⁵ ve Cebrail, hüda ve yakındır o hakikat-ı halde Rabbil-Alemin'dir.
Seyyid Selman'ın eytam-ı hamse-i kiramı yarattığına dahi şehadet ederim.
Bunların birincisi yetim-i ekber ve necm-i münevver, kokulu misk ve kırmızı
yakut ve yeşil zümrüd Mikdad bin Esved el-Kindî ve Ebu'z-Zer el-Gıfari
ve Abdullah bin Revaha el-Ensari. Ve Osman bin Maz'un en-Necaşi ve
Kanber bin Keldân ed-Dûsi yâd-ı şerifi celal ve tazim ile müterafık emirü'l-
müminin efendimizin köleleri olan bunlar şarkdan garba kadar bu dünyayı

⁷⁴ İsmaililer nezdinde birer kıymet-i ilmiyeleri vardır. "Rat", kâinatın Allah Teala tarafından halk olunmazdan evvelki haline ve fetk kâinatın halkından sonraki haline itlak olunur.

⁷⁵ Medine'de hicri 78 senesinde vefat eden sahabeden Cabir bin Abdullah maksud olsa gerekdir.

kiblesiyle, şimaliyle, kara ve denizleriyle, ovasıyla beraber semayı taşıyan ve arz-ı Cablık'dan Cabir Sâ⁷⁶ya ve Ahkâf⁷⁷ rasadhanelerine ve Kaf⁷⁸ Dağına ve dönen felek kubbesinin ihata ettiği cihetlere ve Seyyid Muhammed'in beldesine Samerra'ya⁷⁹ kadar arzı ihata eden dağıyla halk ettiğine şahadet ederim. Bu şehirde (Samerra) müminler akd-i ictima ederek Ebu Abdullah El-Hasibî'nin akidesi hususunda ittifak etmişlerdi. Onlar şübhe izhar etmedikleri ve işrak-ı billaha düşmedikleri gibi, Ali bin Ebi Talib'in sırrını dahi faş etmediler ve hicabını yırtmadılar. Kendisine doğru babdan başka bir vasıta ile girmediler. Müminleri mümin, mutmain, müeyyed ve a'dâlarına ve düşmanlarımıza karşı kuvvetli ve mansur kıl. Bizi de onlarla beraber mümin, emin, mutmain, mestur ve düşmanlarına karşı kuvvetli ve mansur kıl.

Muzafferiyetin ve muzafferiyeti iktisab edenin ve muzafferiyeti yed-i yeminiyle elde edenin sırrı! Muhammed Efendimizin, Fâtırın, Hasan'ın, Hüseyin'in sırr-ı hafı olan muhsinin sırrı! Muhtefî olanın, namaz ademlerinin ve arif olan kütle-i kalilenin sırrı! Salavatullahi aleyhim ecmain.

10.6. Sûretü's-Sücut

٦. سورة الجود

الله اكبر الله اكبر الله اكبر الله السجود للرب العلي الانزع المعبود، يا سيد يا محمد
يا فاطر، يا قاهر، يا نور المعني العظيم و حجابہ الكريم، بك استعت أعني بهذا الدار
و بك اسجرت. اجرني من عذاب النار يا عزيز يا جبار يا قادر يا قاهر يا خالق الليل
والنهار، الله نور السماوات والارض و هو العلي الكبير، اليه نقصد و نشر عز و جل
للباب قصدت وللإسم سجدت وللمعني عبدت، و سجد و جهي الفاني البالي لوجه عجلي
الحي الدائم الباقي يا علي يا كبير يا علي يا كبير يا علي يا كبير يا كبير يا

⁶ Muhayyel ve mevhûm iki kasabaya itlak olunur. Yakut Hamevi "*Mu'ceminde*" diyor ki; "Câbirs münthea-yı şarkda kâin bir şehirdir. Bazı Yahudiler rivayet ederler ki, Talut ve Bahtagsar (بختغسر) Muharebelerinde evlad-ı Musa kaçdıkları vakit, Allah Teala bunları her türlü taarruzdan masun bulundurmak için bu şehri iskân ettirmişdi. Diğer Yahudilere göre Câbirs ahalisi Semûd kavminden ve münthea-yı garbda vaki Cablık kasabası sükkânı Âd kavminin bakaya-yı müminesinden mürekkeb imiş (c. 2, s. 2).

⁷ Kur'an-ı Kerim'de dahi mezkûr olan ihkâf, Âd kavminin mesken-ı kadimi idi.

⁷⁸ Eski heyet-şinasan Kâf Dağının arzı dairen-madar ihata etdiğini iddia ediyordu. Güneş bu dağın arkasından tulû ve maverasına gurub edermiş.

⁷⁹ Samerra kasabasıyla Hazret Muhammed arasındaki nisbet bir türlü anlaşılamamıştır. Eski Yahudi Rafizilerinden "Müneccim Kâzib Simon" ile Samirîlerin akaid-i diniyeyi o vakitki felsefe mebahisiyle karışdırarak bu ilim ile esrar-ı hakikate muttali olmağa çalışan fırkalar arasındaki şöhretlerinden kinaye olsa gerekir.

مخترع شمس الضحى و خالق البدر المنير يا علي لك العزة، يا علي لك الوحدة، يا علي لك الملك، يا علي لك الكبرياء، يا علي لك الاشارة، يا علي لك الطاعة، يا علي لك الشفاعة، يا علي لك الفطرة، يا علي لك القدرة، يا علي انت سورة البقرة امانك يا علي امانك من سخطك و عذابك من بعد رضوانك آمنت بعجزك و معجزك و جللت يا امير النحل عن العجز ان يقع بك امنت و صدقت بباطنك و ظاهرک؛ و ظاهرک امامي و وصية و باطنك معنوي لاهوت يا هو يا هو يا معزمن اعزك و ذكرک و افردک، يا هو يا هو، يامزل من ازلک و انکرک و جحدک يا حاضر يا موجود يا غيباً لا يدرک يا امير النحل يا علي يا عظيم.

Tercümesi

Allahu Ekber, Allahu Ekber, Allahu Ekber. Allah'a, pek yüksek ve şakak saçları seyrek olan Rabb-ı mabuda secde edilir. Ey Efendim, ey Muhammed, ey Fâtır, ey Kâhîr, ey ma'nânın büyük nuru ve cömerd hicabı! Senden muavenet niyaz ederim. Bu dünyada bana muin ol, sana sığınyorum nâr⁸⁰-ı 'azabından beni vikaye et. Ya aziz, ya cebbâr, ya kâdir, ya kâhîr, ey leyl ü neharın halıkı, yer ve göklerin nuru, yüksek ve büyük olan Allah'dır. Biz onu kasd ediyoruz. Bâba doğru ilerledim ve isim önünde secde etdim, ma'nâya ibadet ve secde etdim. Aşınmış olan fani yüzüm hayy ve daim baki olan Ali'nin vechi önünde secdeye kapandı. Ya Ali ya kebir, ya Ali ya kebir, ya Ali ya kebir, ey bütün büyüklerin büyüğü, ey sabah güneşinin ve nehtabın halıkı! Ey Ali! Kuvvet, vahdet, mülk, azamet işaret⁸¹, itaat, şefaât, fîtrat, kudret senindir. Bakara Sûresi sensin,⁸² senin rızandan sonraki gazab azabından beni vikaye et ey Ali beni vikaye et. Afvına ve mucizene iman getirdim. Ey Arılar Emiri. Sana acz isnad etmekden çok münezzehsin batın ve zahirine iman etdim ve bunu tasdik ederim. Görünen şeklin benim imamım ve onun vasisidir. Batının ise manevi ve lahutîdir. Ya Hû, ya Hû, ey seni i'lâ ve ismini zikr ve vahdaniyetini tasdik edeni aziz yaşatan, ya Hû,

⁸⁰ Buradaki "nâr" cehennem demektir. Fakat Nusayrilerin Kur'ân-ı Kerim'de mezkûr olan bu nevi azablara kâil olmadıklarını unutmamalı. Bunlara göre asiler günahlarından kurtulmak için ölümden bir müddet sonra tekrar dünyaya dönecekler imiş.

⁸¹ Gadir-i Hum adlı mevkide güya Hazret Muhammed kendisinden sonraki halifeyi tayin ve parmağıyla Hazret Ali'yi işaret etmiş imiş.

⁸² Bâkûre'nin 17. sahifesinde deniyor ki; Nusayriler Hazret Ali'nin vaktiyle Musa tarafından kesilmesine emir verilen inek suretinde dahi zahir olduğuna kail imişler. Bundan dolayıdır ki bu fıkrayı bazı nüshalarda şu suretle yazarlar: "Ente suretül-bakara", yani "sen inek suretlisin".

ya Hû, ey seni redd ve inkâr ve bunda ısrar edeni zelil yapan, ey hazır ey mevcut, ey idrak edilmeyen gayb, ey Arılar Emirî, ey Ali ey azim.

10.7. Sûretü's-Selam

۷. سورة السلام

سجدت و سلمت و وجهت وجهي لفاطر السماوات و الارض خيفاً مسلماً و ما انا من
المشركين. بدء السلام من المعنى القديم، على الاسم العظيم و سلم الاسم العظيم على
البابالكريم و سلم الباب الكريم على الخمسة الايتام ار كان الدنيا والدين، السلام على الابواب
السلام على الايتام، السلام على النقباء، الاسلام على الجباء، السلام على المختصين؛ السلام
على المخلصين، السلام على المتخين، السلام على المقرين، السلام على الكرويين، السلام
على الروحانيين، السلام على المقلسين السلام على السذجين السلام على المستمعين السلام
على اللاحقين؛ فهم اهل المراتب يتقدم عالم الصفا اجمعين السلام على من اتبع الهدى و
اهتدي وخشي من عواقب الردا و اطاع الملك العلي الاعلى و اقر بر بوبية محمد المصطفى.
السلام على المايه الف نبي و اربعة و عشرين الف نبي اولهم باب و آخرهم لاحق السلام
عليكم يا عباد الله الصالحين جمع الله شملكم في جنة النعيم بين الكواكب السائرين.

Tercümesi

Secde etdim ve selam verdim. Mümin ve muti bir halde yer ve gökleri yaradana karşı yüzümü çevirdim. Ben müşriklerden değilim. İlk selam ma'nâ-yı kadimden ism-i azam bâb-ı kerime, bâb-ı kerim dîn ve dünyanın erkânı olan beş yetime selam verdi. Bâblara, yetimlere, nakiblere, neciblere, muhtaslara, muhlislere, mümtehinlere, mukarriblere, kerrubilere, ruhanilere, mukaddeslere, salihlere, müstemilere, lahıklara selam; bunlar meratib sahibleridir⁸³. Bütün alem-i safa takdis olunsun. Doğru yolu takib ve hidayeti kabul edenle fenalığın netayicinden korkan, pek büyük ve mukaddes melike itaat ve Muhammedü'l-Mustafâ'nın büyüklüğünü (yahud rübubiyetini) ikrar eden dindaşlara selam! Yüz bin nebiye ve yirmi bin nebiye selam! Bunların birincisi bâb ve sonuncusu lahıktır. Selam size

⁸³ Fasl-ı mahsusunda işbu mertebelerden bahs olunmuşdur. Nusayrilere göre ilk yedi mer-tebe büyük alim-i nuraniyi teşkil eden beş bin zatdan mürekkeb imiş. Hilkat-ı alem-den evvel dahi mevcut olan bu alem ile Kur'ân-ı Kerim'de mezkûr olan sema-vat-ı seba arasında fark yok imiş. Son yedi mer-tebe ise *ayın, mim, sin* sırrına kail olan yüz on dokuz bin yıldızdan mürekkeb olub, buna dahi küçük alem-i nurani denir ki, Kur'ân'daki yedi arz bundan ibaret imiş (*el-Bâkûre*, s. 23).

ey Allah'ın faziletli abidleri! Allah bizi ve sizi cennet-i naimde ve semai yıldızlar arasında tekrar birleştire!

10.8. Sûretü'l-İşâre

۸. سورة الاشارة

سبحان آله خضعت له الرقاب و ذلت له الامور الشداد الصعاب فقد ارتفع الصد
والاشارة من السيد محمد المصطفى في يوم عيد الغدير خم الذي شرفه و فضله عند الله
مقام عظيم انا عبد من المشرين اليك يا امير التحل يا علي يا عظيم بالتحديد والتقدير
و التنزيه و التجريد لك يا علي يا عظيم يا ازل يا قديم يا باري يا حكيم اسالك بحق
الدعوة التي دعاك بها السيد محمد و هو خارج من باب مكة و راكب المطية البيضاء
و هو ينادي و يقول الجهاد الجهاد الحراب الحراب في سبيل الله و هذه اشارتي اليك
يا نور النور يا فائق الصخور و زاجر البحور و مدبر الامور بان تسكن المؤمنين في
جنتك العليا التي رضوان خازنها ويا فوز عبد رجاهل فاذا بالذي من قبل العلا من جانب
الطور الايمن من الشجرة المباركة ينادي و يقول يا حبيبي يا محمد اي عبد دعاني بهذه
الدعوة بصفو قلبه و خالص يقينه نهار الخميس النصف من نيسان او عشية الجمعة او
ليلة النصف من شعبان او في خمس ليالي من شهر رمضان او يوم القداس اوليلة الميلاد
او يوم عيد الغدير الا جعلتكم امتي و سكتته جنتي و اسقيه بكاس رحمتي و اجعله مع
المؤمنين الذين لا خوف عليهم ولا هم يحزنون رفعت اشارتي بسر العين العلوية، بسر
الميم الحمديه، بسر المين اللليه، بسر ع م س اول دعائنا نشير لمعنانا و نقول
بسم الله الرحمن الرحيم و آخر دعائنا نشكر من هداانا و نقول الحمد لله ربالعالمين.

Tercümesi

İşâret⁸⁴ Sûresi

Zafer ol Allah'a ki karşısında boyunlar eğiliyor ve bütün müşkil ve çetin mesail siliniyor. Gadir-i Hum bayramı gününde Hazret Muhammedü'l-Mustafa tarafından maksad ve işaret sadır oldu. Bunu (bayramı) şerefli ve faziletli telakki edenler Allah nezdinde büyük makama malikdir. Ey Arılar Emiri, ey Ali, ey azim, sana tevhid, takrid, tenzih ve tecrid ile işaret eden kölelerden biriyim; ey Ali, ey azim, ey ezeli ey kadim, ey bâri, ey hakîm; Hazret Muhammed'in beyaz binekatına râkiben Mekke'den çıkarken der-

⁸⁴ Hazret Muhammed'in Ali bin Ebi Talib'i Gadir-i Hum adlı mevkide halife nasb ettiği iddiasına işarettir. Haydariler bu sûrenin kıraatı esnasında beş zatdan mürekkep vahdaniyet-i Nusayriyyeyi imaen ellerini mideleri üstüne koyarlar, parmaklarını da Hıristiyanlar gibi nedamet alameti olmak üzere toplu tutarlar. Kilâzi veya Kameriler ise, eskiden şarkın çıplak Venüslerine yapılan işaret-i diniyelere müşabih bir tarzda ellerini kamerden kinaye olarak göğüslerine korlar.

miyan etdiği talebin hürmetine senden niyaz ediyorum. Ol vakit Hazret Muhammed yüksek sesle şöyle diyordu: Allah uğurunda cihad, cihad, harb, harb! İşte benim sana karşı bir işaretim. Ey nurun nuru. Ey kayaları yaran ve denizleri zabt eden, ey bütün mesaili halleden! Bütün müminleri idaresine rıdvanın memur bulunduğu âli cennetinde iskân etdir. Onu niyaz eden kul ne bahtiyar! İşte o esnada Tûr'un canib-i yemininden, yükseklerden ve şecere-i mübarekeden bir sada yükseldi. O sada diyor ki: Ey habibim, ey Muhammed! Nisanın nısfındaki Perşembe günü veyahud Cuma gecesi veya Şabanın nısfı gecesi veya Ramazanın beşi gecesi veya kuddâs günü veyahud milad gecesi veya Gadir Bayramı günü bana bu dua ile müracaat eden her köleyi milletimden sayar ve cennetimde iskân etdiririm. Ona benim rahmet kâsem ile su veririm ve kendisini korkusu ve hüznü olmayan müminlerden yaparım. İşbu işaretimi ayn-ı Aleviyye mim-i Muhammediye ve sin-i Selseliye sırrına; *ayın, mim, sin* sırrına ilan eylerim. Duamızın ibtidasında ma'nâmıza işaret etdikten sonra deriz ki: Bismillahirrahmenirrahim; duamızın sonunda bizi tarik-i hakka davet edene takdim-i şükran eyler ve hakkı söyleriz. Bütün kâinat sahibi olan Allah'a hamd!

10.9. Sûretü'l-Aynü'l-Aleviyye

٩. سورة العين العلوية

بسم العين العلوية الذاتية الظاهرة الانزعية، بسم الميم الحمضية الهاـ الملكوتية الحجابية
القرصية النورانية، بسم السين السلية الجبرائيلية السلمانية البابية البكرية النصرية
النصرية، بسم ع م س

Tercümesi

Ulvî, zati, zahir ve inza'i aynın sırrıyla! Muhammedi, Haşimî, Melekûtî, Hicabî, Kursî, Nuranî "*mim*"in sırrıyla! Selselî, Cebrailî, Selmanî, Bâbî, Bekrî, Numeyrî, Nusayr "*sin*"in sırrıyla! *Ayin, mim, sin*'in sırrıyla!

10.10. Sûretü'l-Akd

١٠. سورة العقد

اشهد ان الله حق و قوله حق وان الحق المبين علي بن ابي طالب الانزع البطين و النار
مشوي للكافرين والجنة روضة للمؤمنين، و المأ من تحت العرش يطوق و فوق العرش
رب العالمين، و حمالة العرش الثمانية الكرام الذين هم اليه مقربون عدتي في شدتي و
عدة المؤمنين. سر عقد ع م س.

Tercümesi

Allah'ın hakk ve sözünün hakk ve şakak saçları seyrek olan esrarengiz Ali bin Ebi Talib'in aşikâr bir Hakk olduğuna şehadet ederim. Cehennemin kâfirlere makarr ve cennetin müminler için yeşil bir bağçe olduğuna, suyun arş altında taşdığına Rabbü'l-Âlemin'in arşın fevkinde bulunduğuna, kendisine (Allah'a) pek yakın tutulan ve arşı taşıyan sekiz asil zatın mihnet ve meşakkat anlarında benim ve kâffe-i müminin için istinadgâh olduklarına şehadet ederim. *Ayin, mim, sin* akdinin sırrı!

10.11. Sûretü'ş-Şhade ve'l-Âmme Tesmihâü'l-Cebel

۱۱ . سورة الشهادة و العامة تسميها الجبل
شهد الله انه لا اله الا هو والملائكة و اولو العلم قائماً بالقسط لا اله الا هو العزيز الحكيم. ان الدين عند الله الاسلام ربنا آمنا بما انزلت و اتبعنا الرسول فاكتبنا مع الشاهدين. بشهادة ع س م اشهد علي ايها الحجاب اعظم، اشهد علي ايها الباب الكريم، اشهد علي يا سيدي المقداد اليمين اشهد علي يا سيدي ابو الدر الشمال اشهد علي يا عبدالله، اشهد علي يا عثمان، اشهد علي يا قبر بن كادان، اشهد علي يا نقيب، اشهد علي يا نجيب، اشهد علي يا مختص، اشهد علي يا مخلص، اشهد علي يا متحن و يا مقرب و يا كروبي و يا روحاني و يا مقلد و يا سائح و يا مستمع و يا لاحق اشهدوا علي يا اهل المراتب و يا عالم الصفا اجمعين اني اشهد بان نيس الها لا علي بن ابي طالب الا صلح المعبود، ولا حجاب الا السيد محمد المحمود، ولا باب الا السيد سلمان الفارسي المقصود و اكبر الملائكة الخمسة الايتام ولا رأي الا رأي شيخنا وسيدنا الحسين بن حمدان الخصيي الذي شرع الاديان في سائر البلدان اشهد باب الصورة المرئية التي ظهرت في البشرية، هي الغاية الكلية و هي الظاهره بالنورانيه وليس آليه سواها و هي علي بن ابي طالب و انه لم يحاط ولم يحصر، و ام يدرك و لم يصر، اشهد بانني نصيري الدين جنديي الرأي جنبلاتي الطريقه، خصيي المنصب، جلي المقال، ميموني الفقه. و اقرفي الرجعة البيضاء و الكرة الزهراء و في كشف الغطاء و جلا العماء و اظهار ما كنتم و اعلان ما خفي و ظهور علي بن ابي طالب من عين الشمس قابض علي كل نفس، الاسد من تحته و ذو الفقار بيده، و الملائكة خلفه و السيد سلمان بين يديه و المأينع من بين قدميه. السيد محمد ينادي و يقول هذا مولاكم علي بن ابي طالب فاعرفوه و سبحوه و عظموه و كبروه هذا خالقكم و رازقكم فلا تنكروه اشهدوا علي يا اسياي ان هذا ديني و اعتقادي، و عليه اعتمادي، و به احيا و عليه اموت، و علي بن ابي طالب حي لا يموت، بيده القدرة و الجبروت، ان السمع و البصر و لفؤاد كل اولئك كان عنه مسؤولا علينا من ذكرهم السلام. تمت

Tercümesi

Şehadet ve tabir-i âmmisiyle Cebel⁸⁵ Sûresi

Şehidallahü ennehü la ilahe illa hüve vel-melaîketü ve uluvvü'l-‘ilmi kâîmen bil-kıst la ilahe illa hüve'l-azizü'l-hakim⁸⁶ inne'd-dîne 'indallahî'l-İslâm⁸⁷ ve Rabbena amenna bi ma enzelte vetteba'na'r-resûle fektübnâ mea'-şahidin⁸⁸. *Ayin, mim, sin'in* şehadetiyle bana şahid ol: Ey hicab-ı azim ey bâb-ı kerim, ey mikdâd-ı yemin, ey Hazret Ebu'd-Dürr-i Şimal, ey Abdullah, ey Osman, ey Kanber, bin Kâdân (ey nakîb, ey necîb, ey muhtass, ey muhlis, ey mümtehin, ey mukarrib, ey kerrûbî, ey ruhani, ey mukaddes, ey sâih, ey müstemi, ey lâhık, ey ehl-i meratib, ey bütün alem-i safa⁸⁹), bana şahid olunuz ki, ben asla ve mabûd olan Ali bin Ebi Talib'den başka bir ilah ve Seyyid Muhammed Mahmud'dan başka bir hicab ve Seyyid Selman-ı Farisî-i maksuddan başka bir bâb olmadığına ve melaikenin en büyüklere eytam-ı hamse olduğuna; sair şehirlerde dinleri ilan eden şeyhimiz ve seyyidimiz Hüseyin bin Hamdan el-Hasibî'nin reyinden başka bir rey mevcut olmadığına şehadet ederim. Beşeriyette zahir olan suret-i mertebenin gaye-i külliye olduğuna ve nuraniyetle zuhur ettiğine Ali bin Ebi Talib'den başka bir şey olmayan bu suretten başka bir ilah olmadığına, kendisinin ihata, hasr ve idrak olunmadığına ve görüldüğüne şehadet ederim. Dînimin Nusayrî, reyimin cendebî, tarikatimin cünbülânî, mezhebimin hasibî, makalimin cilli, fıkımın meymunî⁹⁰ olduğuna şehadeti ve ricat-i beyzayî⁹¹, kürre-i zehrayı, keşf-i gitayı müşevveşliğin tenvirini, mektum tutulmanın izharını, mahfi olanın ilanını; Ali bin Ebi Talib'in bütün ruhları zabt ettiği ve elinde zülfikâr⁹² bulunduğu halde kurs-ı şemsden zuhur edeceğini ikrar ve tasdik eylerim. (Ali zuhur ederken) melaike arkasında ve Seyyid Selman önünde bulunacak ve su ayakları arasından kaynayacak o sırada Hazret Muhammed yüksek sesle bağırarak ki: İşte efendiniz Ali bin Ebi Talib!

⁸⁵ Bu unvandan da anlaşılıyor ki, amme.tabakası tamamen umur-ı dîniyeden hariç tutulmamıştır.

⁸⁶ Al-i İmran Sûresi, 18. ayet (YN).

⁸⁷ Al-i İmran Sûresi, 19. ayetin ilk kısmı (YN).

⁸⁸ Al-i İmran Sûresi, 53. ayet (YN).

⁸⁹ İşbu silsile yedinci suredekinin aynı olduğunu unutmamalıdır.

⁹⁰ Sure-i râbianın nısf-ı ahirindeki isimlere müracaat.

⁹¹ Ricatden İslâm Sünnileri "ba'sü bade'l-mevtî" ve Nusayriler, "ölümden sonra evvelkine müşâbih olmayan bir cisimde ve ruhun tekrar hayata rücu etmesini" kâd ederler. Ricat-i beyzâ, istihâle-i ahire demek olan cism-i semaî demektir.

⁹² Zülfikâr, Bedir Vakasında ölen el-Âs bin Münebbih adlı müşrikin kılıcıdır. Hazret Muhammed o vakit kılıcı Ali bin Ebi Talib'e hediye etmişti.

Kendisini tanıyınız ve takdis, tebci ve tazim ediniz. İşte sizi halk eden ve size rızkınızı veren onu redd ve inkâr etmeyiniz.”

Ey efendilerim bana şahid olunuz: Dînim, itikadım budur ve ona itimad vardır. Onunla dirilir ve bu akide ile ölürüm. Ali bin Eb. Talib diridir, fevt olmaz. Kudret ve ceberut elindedir. İnnes-sem’ a vel besara vel fuade küllü ülaike kane anhü mes’ûla (ayet-i kerime)⁹³ yad-ı şeriflerinden bize selam!

10.12. Sûretü'l-İmâmîye

١٢ . سورة الامامية

اشهدن علي ايها النجوم الزاهرة والكواكب النائرة و الافلاك الدائرة بأن هذه الصورة
المرنية المعانية الناطرة هي علي بن ابي طالب قديم الزمان؛ سر حجابهِ السيد محمد و
بابه السيد سلمان باب الهدي والايمان، علينا من ذكرهم الرضي والسلام.

Tercümesi

Ey parlak yıldızlar, ey münevver kevkebler, ey dönen felekler! Bana şahid olunuz ki bu muayene eden ve bakan ve görünen suret kadim-i ehad, ferd, samed olan, tecezzi ve inkısam kabul etmeyen ve aksam ve fusule ayrılmayan ve hiç bir adede dahil olmayan Ali bin Ebi Talib'dir. O benim ilahım ve sizin ilahınız, sizin ilahınız ve benim ilahımdır. İmamım ve imamınız, imamınız ve imamın ve cimmennin imamıdır. Kendisi zulmetin şulesi, Haydare-i Ebi Turâb, alın saçları seyrek bir halde zahir ve şakak-dakilerine seyrek bir halde mahfi, bütün ruhlara hâkim bir halde kurs-ı şemsden zahirdir. Boyunlar kendisine ve heybetinin celal-i muhteşemine, lahutunun âli ve şule-nisar kibriyasına huzu etdirildi. Karşısında en müşkil mesail basitleşdi. Semada ilah olduğu halde arzda imâm olanın sırrı! Her imamın sırrı! Kadimü'z-zaman olan Ali bin Ebi Talib'in sırrı! Hicâbı Seyyid Muhammed'in ve bâbı ve doğru yolun bâbı Seyyid Selman'ın sırrı! Zikirlerinden bize rıza ve selamet!

⁹³ İsra Süresi, 36. ayet (YN).

10.13. Sûretü'l-Müsâfire

۳۱. سورة المأمفره

سبح الله ما في السموات وما في الارض وهو العزيز الحكيم. اصبحنا و سبحنا و
 اصبح الملك لله و سبح الملك لله، بسم الله و بالله و سر السيد ابي عبدالله، سر الشيخ
 و اولاده المختصين الشاربين من بحر ع م س، فهم واحد و خمسون. منهم سبعة عشر
 عراقى و سبعة عشر شامى و سبعة عشر مخفى و هم و اقفون على باب مدينة حران
 يأخذون بالحق و يعطون بالحق من يتدبيله بديانتهم و يعبد عبادتهم و فقه الله الي معرفته
 و من لا يتدين بديانتهم ولا يعبد عبادتهم فعليه لعنة الله، بسر الشيخ واولاده المختصين،
 بسرهم اسعدهم الله اجمعين.

Tercümesi

Sebbeha lillahi ma fis-semavati ve ma fil-ard ve hüvel azizül hakîm
 (ayet-i kerime)⁹⁴. Sabahladık ve tesbih getirdik. Mülk Allah'ın oldu ve Allah'ı
 tazim etdi. Bismillah ve billah, Seyyid Ebu Abdullah'ın sırrı, şeyhin ve
 muhtasından olub *ayın, mim, sin* denizinden içen evladının sırrı, bun-
 lar elli bir olub on yedisi Iraklı ve on yedisi Suriyeli ve mütebaki on yedi
 mahfidir.⁹⁵ Kendileri Harran şehri⁹⁶ kapısında duruyor ve hak dairesinde
 alıb veriyorlar⁹⁷, dinleriyle mütediyyin ve ibadetleriyle müteabbid olanları
 Allah marifetinde muvaffak eyleye. Dinlerine ve ibadetlerine salık olmayanı
 Allah telin etsin. Şeyhin ve muhtesinden olan evladının sırrı! Allah bütün
 bunları sırlarıyla mesud eyleye.

10.14. Sûretü'l-Beytü'l-Ma'mûr

۱۴. سورة البيت المعمور

والطور وكتاب مطور في رق منشور و البيت المعمور و السقف المرفوع و الحر
 المجور بسر طالب و عقيل و جعفر الطيار هم اخوة علي بن ابي طالب؛ نور من نور
 وجوهر من جوهر و علي بن ابي طالب منزّه عن الاخوة و الاخوات و الابأ و الامهات
 احدا ابدًا موجود باطن بغير غمود، سر البيت و سقف البيت و ارض البيت و اربع
 اركان البيت؛ اما البيت فهو السيد محمد، و سقفا لیت ابو طالب، و ارض البيت فاطما

⁹⁴ Saff Sûresi, 1. ayet (YN).

⁹⁵ İşbu elli bir zat küçük alem-i nuraniye mensub birer yıldızdır.

⁹⁶ Harran beldesinden sema kasedililiyor.

⁹⁷ Hak alıb veriyorlar demek. Kurban kesmek suretiyle kendilerinden şefa'at dileyenleri kurtarıyorlar ve kâfirlerin ruhlarını hayvanat ve cemadâta sevk ediyorlar demekdir (Bâkûre, s. 29).

بنت اسد و اربع اركان البيت هم محمد و فاطر والحسين. سر الزاويه الغامضه الخفيه التي هي في نصف البيت هي محسن سر الخفي سر صاحب البيت العلوي الشريف الهاشمي الذي هشم القرون و كسر الاصنام علينا من ذكره الرضي والسلام.

Tercümesi

Vet-tur ve kitabın mestur fî rakkın menşur vel beytil mamur ves sakfil merfu' vel bahril mescur (ayet-i kerimeleri)⁹⁸ Ali bin Ebi Talib'in biraderleri Talib, Ukayl ve Cafer et-Tayyar'ın sırrıyla, nur nurdan ve cevher cevherden; halbuki Ali bin Ebi Talib birader ve hemşirelerden, peder ve analardan münez-zehdir. Vahid olarak mevcut olduğu katidir. Kendisi örtüsüz olarak mahfidir. Mabedin mabed tavanının, mabed yerinin, mabedin erkân-ı erbaasının sırrı! Mabed Hazret Muhammed ve mabed tavanı Ebu Talib ve mabed yeri arslan kızı Fatıma ve mabedin dört rengi Muhammed, Fâtır, Hasan ve Hüseyin' dir. İçeriye girmiş ve mabedin ortasında bulunan ve muhsini temsil eden mahfi zaviyenin sırrı! Mahfi olanın sırrı! Ali'nin akrabasından olan asil ve âl-i Hâşime mensub mabed sahibinin⁹⁹ sırrı! O kurun-ı maziyeyle nihayet verdi ve esnamı tahrib etdi. Zikrinden bize rıza ve selamet!¹⁰⁰

10.15. Suretül-Hicabiye

١٥ . سورة الحجابي

سر الحجاب العظيم، سر الباب الكريم، سر سيدي المقداد اليمين، سر سيدي ابي الدر الشمال، سر الملكين الكريمين الطاهرين، هما الحسن، سر الولين هما نوفل بن حارثه و ابو برذه، سر الصفي و عالم الصفي، سر كل كوكب في السماء، سر قلس العلي و سكانه علينا من ذكرهم الضي والسلام

⁹⁸ Tur Süresi, 1-6 ayetler (YN).

⁹⁹ Hazret Muhammed maksuddur.

¹⁰⁰ İşbu sürenin okunmasından, Nusayrîlerin hac merasiminden ne kasdetdikleri anlaşılır. Bunlar; "Beytullahü'l-Harâm'dan Muhammed'i; safâ'dan Mikdâd'ı ve "kâbenin her iki eşîğinden" Hasan ve Hüseyin'i anlıyorlar. Merve Ebu ed-Derk müşiri'l-haram Selman-ı Farisi'nin marifetinden başka bir şey değilmiş, bu zevatın marifetine nail olmak, hac merasimini ifa etmek demek imiş. Esasen Muhammed bin Nusayr, Sünnilerdeki hac merasimini şiddetli bir surette tenbih ediyor ve Kitabü'l-l'yâd'ın bir faslında Hazret Peygambere hitâben diyor ki: "Senin burada medfun olduğunu zannedenler, sana mezar dahi yaptılar ve seni ziyaret etmek için koşuyorlar. Halbuki kâzibdirler". Kâzibler fırkasının intisab ettiği Şeyh Muhammed Kilazî daha ileri giderek atideki ihsaneyi pervasızca salveriyor: "Bir gün Mufaddal Cafer es-Sadık'dan İslâmların "Beytullah" diyerek ziyaret ettikleri kâbe hakkında malumat işitmiş ve mumaileyh cevaben demiş imiş ki; "bu merasim küfürdür. Çünkü kâbe taşdan yapılmış olması münasebetiyle bir sanem mesabesinde" (Bâkûre, s. 31).

Tercümesi

Büyük hicabın sırrı; cömerd bâbın sırrı. Mikdad-ı Yemin Efendimin sırrı; Ebu'd-Dürr-i Şimal Efendimin sırrı. Melaikeden Hasan ve Hüseyin nam iki pâk-i kerimin sırrı. Evliyadan Nevfel bin Harise ve Ebu Berze'nin sırrı. Safa ve alem-i safinin sırrı. Semadaki her kevkebin sırrı. Yüksekliğin kutsiyetiyle sakinlerinin sırrı. Zikr-i cemilleri bize selamet ve rıza bahş eyleye!

10.16. Sûretü'n-Nakibiyye

١٦. سورة النقيب

فَنَقِبُوا فِي الْبِلَادِ هَلْ مِنْ مَحِيصٍ نَذَكُرُ اسْمِي الْمَادَّةِ النَّقْبِ الْبَيْنِ اخْتَارَهُمُ السَّيِّدُ مُحَمَّدٌ مِنَ السَّبْعِينَ رَجُلًا فِي لَيْلَةِ الْعَقَبَةِ فِي وَادِي مَنِي أَوَّلَهُمْ أَبُو الْهَيْثَمِ مَالِكُ بْنُ التَّيْهَانِ الْأَشْهَلِيُّ وَ الْبَرُّ بْنُ مَغْرُورٍ الْأَنْصَارِيُّ وَالْمَنْزَرُ بْنُ لُودَانَ بْنِ كُنَاسٍ السَّاعِدِيُّ وَ رَافِعُ بْنُ مَالِكٍ لِعَجَلَاتِي وَالْأَسَدُ بْنُ حَصِينٍ الْأَشْهَلِيُّ وَ عَبَّاسُ بْنُ عِبَادَةَ بْنِ صَامِتٍ التَّوْفَلِيُّ وَ عَبْدِ اللَّهِ بْنُ عَمْرِ بْنِ حِزَامٍ الْأَنْصَارِيُّ وَ سَالِمُ بْنُ عَمِيرٍ الْخَزْرَجِيُّ وَ أَبِي بْنُ كَعْبٍ وَ رَافِعُ بْنُ وَرَافِعٍ وَ بَنُورِقَةُ وَ بِلَالُ بْنُ رِيَّاحٍ الشَّنَوِيُّ. سِرُّ نَقِيبِ النَّقْبِ وَ نَجِيبِ الْجَبِّ سَيِّدُنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ الزَّاهِرِيُّ عَلَيْنَا مِنْ ذِكْرِهِمُ الرِّضَا وَ السَّلَامُ.

Tercümesi

Fe nekkabû fil biladi hel min mehîs¹⁰¹ (ayet-i kerimeden bir kısım) Mina Vadisinde Hazret Muhammed'in yetmiş kişi arasından Akabe geçesinde tercih ettiği Nakib Efendilerin esamisini zikr edelim: Birincisi Ebu el-Heysem Malik bin et-Teyhan, el-Eşhelî, el-Birr bin Mağrur el-Ensârî, Münzir bin Levdân (لودان) bin Kinas es-Saidî, Rafî bin Malikü'l-İclânî, Esed bin Hasîn el-Eşhelî, Abbas bin İbade (عبادة) el-Ensârî, İbade (عبادة) bin Samit en-Nevfelî, Abdullah bin Ömer bin Hizam el-Ensârî, Salim bin Amir el-Hazrecî, Ebi bin Ka'b, Rafî bin Varaka, Bilal bin Riyah eş-Şenevî Nakiblerin nakibi ve neciblerin necibi Muhammed bin Sinan ez-Zahirî¹⁰² Efendimizin sırrı! Zikr-i cemilleri bize selamet ve rıza bahş eyleye!

¹⁰¹ Kâf Sûresi, 36. ayetin son kısmı (YN).

¹⁰² Muhammed bin Sinan ez-Zahirî, İsmaililerce de pek muhterem zevatdan maduddur.

I. BÖLÜM II. KISIM NUSAYRÎ EDEBİYATI

1. Nusayrîlerin Halet-i Ruhiyyesi

Suriye'nin enha-yı şimaliyesini teşkil eden ve kendilerine nisbetle Nusayrî namıyla maruf olan o müsel sel dağlardan itibaren Adana dahiline kadar imtidad eyleyen azim bir saha-i cebeliyyede, öteden beri ihtiyar-ı ikamet eylemiş bulunan Nusayrîlerin itikadat-ı mezhebiyyeleri refikim tarafından -malumat-ı umumiyye kısmında- ber-tafsil izah edilmiş olduğu için, gulât-ı Şiadan add edilmesi tabii olan bu taifenin hutut-ı tarihiye ve etnografyaları, esasat-ı diniyye ve ananat-ı mezhebiyyeleri dahi bittabii anlaşılmış ve diğer taraftan Safîta'nın esna-yı tedkikinde Nusayrîlerin ahval-i hazıra-i ictimaiyeleriyle evsaf-ı umumiye-i hayatiyelerini dahi bir mikdar zikr etmiş bulunduğum için, bu kütle-i halkın tabi bulundukları tabiat-ı hariciyye ile avamil-i muhtelif-i muhitiyyeleri hakkında az çok umumi bir fikir hasıl edilmişdi. Buna binaen Nusayrî edebiyatını izah etmezden mukaddem, bir cihetden burada nesilden nesile intikal etmek suretiyle bir seciye-i irkiyye iktisab eyleyen “*din*”e ve diğer cihetden şerait-i tabiiye ve ictimaiyelerinin heyet-i mecmuasından ibaret bulunan “*muhit*”e istinaden, ilkin Nusayrîlerin halet-i ruhiyelerini tahlil ve teşrih etmek zaruridir:

Filhakika ırk, iklim ve muhit harici gibi müessirat-ı hakikiyye Nusayrîleri hezarrenk bir “*taife-i hayaliye*” haline ifrağ etmiştir. Ve bu itibarla denilebilir ki Nusayrîlerin en esaslı halet-i ruhiyyeleri “*müfrit hayalperest*” olmalarıdır.

Esasen, diyanet-i Nusayriyyeye bir nazar-ı umumi atf edecek olursak; bunun baştan sona bir zade-i tahayyülden ibaret bulunduğunu görürüz: Ali ibn Ebî Talib'in şahsiyet-i cismaniyyesini bir ulûhiyet-i hayaliyyeye kalb eyleyen Nusayriler, dinlerinin daha ilk evan-ı teessüsünde bu ilah-ı cismani-nin güneşi tevkif ettiğini ve hatta Mesîh Âsâ, mevtaların cümçümeleriyle konuştuğunu dermiyan etmek suretiyle bina-yı mezhebilerini bir saha-i hayaliyyede teşyid ve ikame ediyorlar.

Müessis-i dîn Nusayr en-Nümeyrî, bir mektubunda şahsiyetinden bahs ederken; "Mesîh'in veyahud Cebrâîl'in kendisini "*kâri, sadık, cümel, bakar, ruh ... gibi namlarla tevsim eylediğini*" ifade eyliyor ve maddi ve manevi mütezadları garib bir darbe-i hayal ile telif ve terkibe çalışıyor. Sanadid-i Nusayriyeden Hüseyin bin Hamdân el-Hasibî dahi hayalinin doğurduğu bir "*Mesîh*" ianesiyle Bağdad mahbesinden güya tahlis-i giriban ederken bu mealde olmak üzere terennüm eyliyor.

Nusayriler, bittabii Hazret Ali'nin vefatına kail olamazlar. Binaen aleyh bu mübalağakâr taife-i aleviyye, mabud-ı ebedileri için bir neşîmen-i mualla-yı sermedi ararlarken nazarlarını semaya çeviriyorlar ve o esrarengiz Suriye gecelerinde hudutsuz sitareler arasında pervaz eden ve bir aşîyan-ı nuranuru andıran kamerin ancak bir mesken-i samedani olabileceğini -kadim Keldanîlerle Asurîlere yaraşır bir akide-i hayal perverane ile- iddia ediyorlar. Ve hatta kamerin siyah lekeleri de fikirlerince bunu gösteriyor:

-İşte, diyorlar, orda kamerde o siyah leke halinde görünen ta kendisi. ... Başında bir tac-ı nurani ve elinde aynı kılıç, seyfi-zülfikâr...

Mamafih akaid-i Mecûsiyenin rahik asardidesini aynı ke's-i hayali ile nuş eyleyen Nusayriler, kamerden maada nazarları kamaşdıran o nuranur sükkân-ı semaviyyeyi o hudutsuz sevabit ve seyyaratı, afitab ve kehkeşanları da unutmuyorlar...

Esasen semavi olduklarını iddia eyleyen Nusayriler, o meşhur "nazariye-i hübut"u tesis ederlerken hudud-ı hayaliye ile dairen-madar mahdud olduk-larını isbat eyliyorlar:

Güya zaman-i kadimde bütün Nusayriler envar-ı muzic ve kevakib-i nuraniye halinde bulunurlarken, Ali'yi bir nigâh-ı zerrin ile temaşa ediyor-larmış ve o esnada Muhammed, bir nazar-ı la'leyn, Selmân-ı Fârisî ise bir nigâh-ı simin ile aynı mabuda bakıyormuş.

Ve işte böyle bir harvede o ser-azad sayr-ı hayalilerini nakibeden Nusayriler; “*âb*”, “*ibn*”, “*ruhü'l-kudüs*” den ibaret olan teslis-i Nasranîye tesadüf etmişler ve “*ma'nâ*”, “*hicab*” ve “*bab*” namları tahtında yine muhayyel bir teslis ve “*ayın*, *mim*, *sin*” ile ifade edilebilen bir sırr-ı Nusayrî vücuda getirmişlerdir.

Nusayrilerin iddialarına bakılırsa kendileri, parlak birer yıldız halinde yedi bin küsur sene kalmışlar. Sonra bir hıttâ-i muhayyel, daha sonra nâ-mahdud seneler ve onu takib eyleyen bir kaç tecelli, evvela beyaz sakallı bir ihtiyar, sonra arslana râkib bir genç, bir tıfil ve hep bu şekillerde runüma olan mabud-ı esası; nihayet bir tecrübe maksadıyla kendilerini semadan indirerek temasil-i beşeriyeye ifrâğ etmiş; fakat bu ebediyen böyle devam etmeyecekmiş. Nihayet ilahları dahi “*ma'nâ*”, “*hicab*” ve “*bab*” halinde onlara görünecek ve bu teslisi tanıyabilenler yine eski hallerine avdet edecek imiş.

Velhasıl bu tarz-ı tahayyül dahi Nusayrilerin ne kadar ifratkâr olduklarını izhara kâfidir. Nusayriler, yine aynı hayalperestlikle iddia eyliyorlar: Hayat-ı dünyeviye'nin hükmü yokdur. Saadet ancak bu teslisi tanımakla elde edilir. Binaenaleyh bu kadcılık bir marifetle kanaat ederek dünyanın her türlü yorgunluklarından, ilminden cehd ve ikdamından kat-ı alaka etmek pek tabiidir. Bu tarik, teyakkun ve takib edilirse semada pırıl pırıl parlayan kevakib haline tekrar münkalib olmak insana müyesser olur. Ve şübhesiz bu din insan için yegâne bir medar-ı teselli ve yegâne bir mehd-i hakikat ve saadet olarak telakki edilmek iktiza eder; aksi takdirde bu hâkîkati takdir edemeyenlerin, ruhu gûnâgûn hayvanata inkılab edecektir.

Velhasıl hayallerinin tayeran-ı ser-azadını takib ederlerken Nusayrilerin netice itibariyle bir taraftan hayata karşı lâ-kayd ve bî-cehd ve ihtimam olduklarına ve diğer taraftan herkese karşı bir hiss-i nefret ve istihkâr beslediklerine hayret etmemek icab eder. Çünkü onlar dînleri iktizasınca bununla mağrur ve mübahidirler.

Bir de Nusayrilerin fikrince sırr-ı hilkatî hakikat-ı kâinatı ancak kendileri anlamışlar imiş. Halbuki zade-i hayallerini azim bir galat-ı zihni ile sadedilane bir hakikate ve bir akideye kalb etdiklerini derk ve takdir edemeyen o iğrak-perest Nusayriler daha ne kadar aldanıyorlar?

Nusayriler, o muhayyel bina-yı itikadilerinin der ve duvarını nukûş ve tezyinâtını dahi hep böyle garib hayallerle nesc eylerken diyorlar ki:

Selmân-ı Fârisî eytam-ı hamseyi halk eylemiştir. Eytam-ı hamseden Mikdâd savaîke ve zelzelelere, Ebu'd-Der ise kevakib ve nücuma, Abdullah bin Revâha riyah ve ezvâha, Osman hararete ve ecsama, Kanber ise ervaha müvekkildir. Yunanîlerin mabudlarını tezkâr etdiren bu akideleriyle hayalperest akvamın ahfad-ı sadıkası olduklarını bihakkın isbat eyleyen Nusayrîlerin yirminci asr-ı medenîye kadar böylece temdid-i kanaat etmelerine hayret etmemek kabil değildir. Mamefih Nusayrîler bu muvaffakiyetlerini o derin kitman-ı ruhiyyelerine medyundurlar. Zira akide-i esasiyelerince kadınlarına bile tevdi-i esrar etmek caiz değilmiş. Hatta diyanet-i Muhammediyenin emr ettiği cihaddan maksud-ı esasi bu olduğunu kendileri dahi itikad ediyorlar.

Hülâsa Nusayrîler meani-i zahireyi dahi hep böyle birer rida-yı hayali ile örtmek tarikini takib etdiklerinden dolayıdır ki, haccı bazı eşhasın marifeti suretinde tefsir etmekde ve beyt, sakf, arz, kubbeler, kapı halkası gibi erkân-ı maddiyyeyi Muhammed, Ebu Talib, Fâtıma, Hasan, Hüseyin, Cafer es-Sadık gibi eşhas-ı manevîyyeye kalb eylemekdedirler.

Nusayrîlerin nazarında aded dahi birer remz-i mahsus haizdir. Zira beşden on ikiye kadar olan adedlerden her biri yine tesir-i hayalle birer medlul-i cismanî iktisab eylemiştir. Velhasıl akıl ve muhakeme gibi hakiki nazımlardan mahrum bir hayalin zade-i ibdâî bulunan o silsile-i akaidin dest-i tahakkümünde Nusayrîler pek garib bir halet-i ruhiyyeye istihale etmişler ve etden ve kemikden ibaret bir şahsiyet halinden çıkarak serapa bir kütle-i evhama inkılab eylemişlerdir. Binaenaleyh esasat-ı dîniyyeleri, hilkata dair kanaatleri, hayat hakkındaki nokta-i nazarları ve gayeleri tarz-ı taayyüşleri, bayramları, harice karşı vaziyetleri ve nihayet tabiat-ı muhiteleri dahi birer kisve-i hayaliye ile örtülen Nusayrîlerin mübalağakâr birer hayalperest olmakdan başka bir halet-i ruhiyyeye sahib olamamaları esasen kabil değildir.

Ve işte bu halet-i ruhiyedir ki onları Mecusiler gibi semaperest, Dürziler kadar tenasühe kani ve Hıristiyanlar derecesinde teslise sadık bir vaziyete kalb ediyor. Parlak kamerin takallübatını, semanın şaşaa ve ulviyetini, afitabın penbe tulularını ve sarışın gurûblarını ve nihayet o dilrübâ ve ferah-feza havayı kendilerine sevdiliyor.

Şunu da dermiyan edelim ki, semalara keheşanlara suud etmek bedrek ve afitabın envar-ı muziasına kavuşmak ve mabud-ı yegâneye tekrar bir

nazare-i zerrin ile nighban olmak saadeti ile kendilerini avutan hayalleri Nusayrîleri asri bir millet halinde yaşamaktan pek uzak tutmuştur.

Bu hayatı kirli bir gömlek halinde görerek bu toprağın ve bu uzviyetin bir gûnâ ehemmiyeti haiz olmadığını zann eyleyen ve edyan ve mesalik-i hayatiyeyi birer libas, Nusayrîliği ise bir cisim suretinde telakki ederek her türlü dîn ve şahsiyeti zahiren benimsemeye müheyya görünen ve kizb ve riyayı, ikiyüzlülüğü dînen perestiş eden bu taife-i hayaliyenin evladları, o mübalağakâr halet-i ruhiyeden kat-ı alaka etmedikçe bit-tabii çelik kadar kavi dimağlara ve çelik uzlaata ihtiyac gösteren son asrın mücadele-i hayatiyesinde saadet-i hakikiyeye mazhar olamayacaklarını takdir etmelidirler.

Nuru yıldızların yanlarında araya dursunlar, afitab ve mehtâba istedikleri kadar bir nigâh-ı zerrin veya simin ile nighban olacaklarını tahmin eylesinler. Şunu bilmelidirler ki Nusayrîler, vecaib-i medeniyeyi ve muhabbet-i müteakabile-i ictimaiye esaslarını rahnedar eyleyen hayalperest halet-i ruhiyeleriyle mana-yı insaniyetden pek uzak bir girdab-ı züll ve sefaletle sürükleneceklerdir. Ve onlar böyle akıl ve mantıktan ve ilim ve medeniyetden uzak kaldıkça etbak-ı semaviyeye suud etmek değil belki derekat-ı ye's ve izmihlale sukut eyleyecekler ve belki de büsbütün düçar-ı intifa olacaklardır. Zira asrın mücadele-i hayatiyesinde yaşamağa namzed olanlar ancak kaviyy olanlardır. Zaifler ise şübhesiz giriftar-ı memat olurlar. Nusayrîler bu hakikati bir defada Hazret Ali'nin atideki beytinden duysunlar:

Binaenaleyh “bir kavmin yaşadığını ve diğerinin mevte düçar olduğunu görerek zamana levm etmenin doğru olamayacağını” yine herkesden evvel bu hayalperest insanlar düşünmeli ve mütenebbih olmalıdırlar.

2. Nusayrîlerin Halet-i Edebiyyesi

Bedayinüma ve mehasinperver Suriye muhitinde her an ırkından ve dîninden kaisler dolusu leziz hayaller nuş eyleyen Nusayrîlerin mücadele-i hayatiyyede kavi bir cihâza malik olmadıklarını kabul etmek ne kadar doğru ise diyar-ı şiir ve sanatın unsur-ı esasisine sahip bulunduklarını itiraf eylemek dahi o derecede zaruridir.

Filhakika tesirat-ı irkiyye neticesi olarak daha evan-ı tevellüdlerinde azim bir istidad-ı hayali ile doğan Nusayrîlerin, bu meleke-i zihniyelerini iklim ve muhit harici dahi pek feyizkâr ve muvaffak bir nûma ve inkişafa mazhar kılmaktadır. Vakıa sinn-i rüşde varıncaya kadar âbâ ve ecdadının

diyanet-i hayaliyesine Nusayrî yavruları muttali olamıyor iseler de tabiat-ı hariciye ve şerait-i hayatiyeleri kendilerinin bu hassa-i irkiyyelerini bir tekâmül-i tedriciye tabi tutmaktadır:

On sekiz yaşlarına gelinceye kadar mürur eden bu zamanlarda Nusayrî çocukları tabiat-ı muhitenin gûnâgûn bedayii ile çarnaçar telziz-i dimağ eyliyorlar. Nusayriye Dağları üzerinden Suriye'nin en muşşa tulularını, en zerrin ve sehâr gurûblarını temaşa ederlerken bazen simin bir daire ve bazen laleyn bir kurs-ı muzi halini alan o nurani tair-i semavinin muvacesinde derin bir incizab duyuyorlar. Bahusus Suriye ufuklarının ne kudsi bir manzara-i duraduru var? Onlar, ta uzaklara doğru imtidad eyleyen sebzın tepecikleri fevk-i sükûnundan penbe fecirlerin veya zerrin ve erguvani şafakların türlü renklerle nasibdar-ı mehasin eylediği o na-mahdud köyleri temaşa ederlerken, bu sayısız elvan ve bedayi karşısında leb-beste-i hayal oluyorlar. Hudud-ı meşhudeden günün aydınlığı muhteşem bir veda ile ayrıldıktan sonra penbe, eflatun, erguvani, esmer ve nihayet laciverd bir kubbeyi hudude istihale eyleyen semada parlak inciler runüma olurken, Suriye'nin o hayalperest yavruları semt-i maşrıktan koyu birer gölge halinde uzanan tepeciklerin arkasından mavimtırak, sarışın bir feveran-ı envara nighban oluyor ve o zaman bir nasiye-i nuranuru andıran dolgun bir ay munis bir tayeran ve suud ile o binlerce sitarelerin arasından uçarken semaları, zemini, dağları ve köyleri altın suyuyla yıkayan bu mahluk-ı semavinin önünde derin bir vaz-ı hürmet ve meftuniyetle çırpınıyor ve en yüksek tepelere çıkıp kabil olduğu kadar ellerini semaya kaldırarak ve hatta yerlerinden fırlayarak bu samedanî tair-i nuraniyi tutmak hevesiyle demgüzar oluyorlar.

Ohh... Bu mahluk-ı semavi ne munis, ne şirindir. Onun her akşam o kubbe-i laciverdinin bir buk'a-i sükûnundan öyle mütenevvi simalar ile runüma olan bir doğuşu var ki. Bir kaç gece hilal, sonra bir nısf daire ve nihayet bir bedr-i tam halinde o yaldızlı ve ulvi Suriye gecelerini ziyaret eylerken semaya, nazar-endaz olan Nusayrî çocukları, o her zaman tebdil-i came eyleyen tair-i zerrini mahlukat-ı semaviyenin kâffesinden fazla bir cazibe ile seviyorlar. Hususiyle bedr tam olarak irae-i vücud eylediği zamanlar, o müdevver ve parlak simanın kaşlarını, ağzını ve bütün hutut-ı vechiyesini temaşa ederlerken onun bütün dünyaya nighban bir vech-i münir olduğunu tahayyül eyliyorlar...

Ve nihayet bu kubbe-i mükevkebeyi başdan başa kat eyleyen o hayalengiz kehkeşanı temaşa ederlerken, bu tarik-i nuraninin nerelere muvasal olduğunu düşünüyor ve müdevver halelerin, rengârenk tirajelerin ulvi varanı olan bu müstesna semanın zir-i ihtişamında pek naçiz olduklarını düşünerek tabiatın bu efsûn-ı na-mahdudıyla gaşy oluyorlar.

Daha sonra, Suriye muhitini muhtarid fasılalarda ziyaret eyleyen mevsim perileri bu mümtaz ve bâlâterin ufuklara ne mütenevvi hediyeler bahş ediyorlar. Şimdi koynunda pamuk bulutlar uçan mavi ve gülümseyen bir sema; ta uzaklarda esmer bir sahifeyi andıran mübhem bir deniz, zümrüdün tepecikler ve nihayet billurin sesleri ile afaka terennümler itare eyleyen na-mahdud kuşlar meşhud olurken bir müddet sonra her şey derin bir sükûna müstağrak oluyor, kızgın ve feyyaz bir ziyanın bütün muhitana uyuşdurucu bir rahik-i seker-alud sunduğunu reyül-ayn görüyorlar. Daha sonra ortalıkda kaynaşan, köpüren bir altın tufanını müteakib karşiki tepelerde beyaz kar kümeleri başlıyor. Ve görütlülü rüzgârların, sürekli yağmurların, bulutlu ve esmer ufukların ruhlara tahmil edildiği asabi bir heyecan ile peri-i baharın kudumünü bekliyorlar.

Velhasıl genç birer delikanlı oluncaya kadar Nusayrî çocukları hep böyle bedayi-nüma ve mehasin-perver müessirat-ı tabiiyye ile rûberû yaşadıkça melekât-ı zihniyelerinden yalnız biri nema ve inkişafa müsaid şeraiti bulmuş ve diğerleri ise bunun menfaatine olarak tevakkuf ve inhitata düşer olmuş bulunuyor. Bundan dolayıdır ki Nusayrîlerin ilk devre-i hayatiyyeleri, ırsen mücehhez oldukları hassa-i hayaliyyeyi terbiye ve tenmih etmekte ise de diğer melekât-ı zihniyye ve havas-ı nefsiyelerini pek bariz bir sukuta maruz kılmaktadır.

Zira yabis toprağından ve evkâr-ı kadim ziraatinden başka bir gûnâ marifete mazhar olmayarak büyüyen o cahil Nusayrî çocuklarının ilim ile bir zerrecik alakaları bulunmadığı için, bunların muhakemesiz yetişdiklerini ve nihayet mebadi-i aklıyelerinden hiç birinin makrun-ı feyz ve nema olmadığını kabul etmek için uzun uzadıya düşünmeğe lüzum yoktur. Ne muntazam ve insani kasabalara, ne yollara, ne temîz ve sıhî şerait-i maişete, ne mekteblere, ne fabrikalara, müessesat-ı umraniye ve irfaniyye malik bulunmayan, velhasıl icabat ve asar-ı medeniyenin hiç biriyle muhat olmayan Nusayrî tarz-ı maişeti, kendilerini nazar ve taklidden mütevellid bir bilgiden dahi mahrum bulunduruyor.

Ve böylece her gûnâ düşünceden uzak, her türlü harekât-ı iradiyeden avare bir dimağla yetişen Nusayrîler, aynı zamanda hissiyat-ı beşeriyyeden ve ictimaiyeden temayülât-ı ulviye ve kemaliyeden de nasibsiz bulunuyor. Zira babalarının, büyüklerinin birbirlerini sevmediklerini, bütün Nusayrîlerin birbirinden uzak kaldıklarını ve hususiyle Nusayrî olmayanlara karşı pek zahir bir kin ve adavet beslediklerini gözle gördükçe onlarda insani ve ictimai hisler bit-tabii rübude olamıyor. Aynı zamanda onlar için vatan, bayrak ve emsali mukaddesat yok ki onlara karşı kemali temayüller beslesinler. Binaenaleyh hayatlarında asla tesadüf etmedikleri bu gibi hususat-ı âliyye de ruhlarını dolduramıyor.

Hülâsa bütün bu mahrumiyetlerin diyar-ı nefsilerinde vücuda getirdiği boşlukları izale etmek çarelerini sevk-i tabiiyle ararlarken, tabiat-ı muhite imdadlarına yetişiyor ve zihinleri yalnız fecr ve şafak, şems ve kamer, arz ve sema, nücum ve tuyur, cibal ve bevadi gibi türlü anasır-ı bediyye ve hayaliye ile malâmal oluyor.

Bahusus bütün Nusayrîlerin daima aynı ısrar ve kitmanla önlerinde tekrar ettikleri bir “*hakikat-ı mektume*” ve bir “*sırr-ı hafî*” var ki, onların nurani ve ser-azad tayeranlara mazhar olan hayalleri için bir nokta-i inziva ve bir hedef-i suud ve itila oluyor.

Nihayet, medid intizarları müteakib bir gün Nusayrî büyükleri toplanarak, kendisine (*ayın, mim, sin*) sırr-ı mektumuyla beraber yavaş yavaş daha nice hayalat-ı mahfiyyeyi takrire başlıyorlar. O zaman her türlü hayalleri büyük ve müstesna bir lezzetle ırk ve muhit tesiriyle kabule müstaid olan dimağlar; -evvelce beyan edildiği vechle- hiss, akıl, muhakeme irade gibi her türlü hasaisden mahrum fakat kendi seviyye-i zihniyelerine tamamıyla uygun bulunan bu dîn-i hayaliye sarılıyor ve onun pek esrareniz görünen noktalarını layıkıyla ihata etmek için tamik-i zihn ettikçe bütbütün hakikatden ve ilimden uzaklaşıyorlar.

Artık kendilerince anlaşıyor ki tabiat-ı mücavirenin ve bütün hayatın bir mana-yı batınisi vardır. O zaman Nusayrîlerin nazarında sema, kamer, şafak, afitab ve o küçüklüğünden beri duyduğu, gördüğü anasır-ı bediyye ve hayaliye, zihinlerinde daha azim bir müessese-i muhayyelenin der ve duvarını teşkil ediyor. Haricen izhar edemedikleri bu serbest tayeranlar için o zaman birer madde, birer kelime ve nihayet birer işaret aramağa başlıyorlar. Nazarlarında bedr, hilal, sema, şarab birer şekl-i zahiriden ve bütün

kendilerini muhit olan edyan ve mezahib de birer rida-yı hariciden 'ibaret kalıyor. Artık akıl ve muhakeme gibi nazımlardan uzak olan o ser-azad hayallerinin dimağlarına bahş ettiği heyecanlar kendi ruhlarını tamamıyla istila eyliyor. Ve o zaman bu feyizkâr hayallere refakat eden heyecanları terennüm etmek arzusu ile yanan ruhlar her mana-yı maksudu bir şekl-i zahiri altında gizlemeğe mecbur kalırken, mabud-ı aslileri bulunan "Ali"nin istihalelerini, kamerin safahatı ile kıbab-ı sebi; Süeda, Zeyneb ve saire gibi namlarla ve erkân-ı dîniyeden bulunan Muhammed'i, Selmân'ı, Mikdâd'ı ise patrik, rahib ve saire gibi isimlerle ifadeye çalışıyor. Ve böylece ibda ettikleri bütün eserlerini gûnâgûn rumuz ve hafaya ile malâmal ediyorlar.

Velhasıl şimdiye kadar dermiyan ettiğimiz bu izahatımızı tebellür ettirerek diyebiliriz ki, Nusayrîler bütün bu esbab ve avamil dolayısıyla hiss ve muhakemeden pek uzak kalan hayali bir halet-i edebiyeye ve nihayet rengârenk rumuz ile meşhun remzi (*symbolique*) bir edebiyata malik bulunmaktadırlar.

3. Nusayrîlerin Tarih-i Edebisi

Anasır-ı sanatın en mühimmine malik bulunan Nusayrîlerin dokuz, on asırlık bir mazi-i hayatları bulunduğunu düşünecek olursak, bu hayalperest ve kadim milletin azim bir servet-i edebiyeye ve mümtaz bir tarih-i edebiyata sahip olduklarını keşf ve tahmin etmek iktiza eder. Mamafih Nusayrîlerin öteden beri esrar-ı dîniyelerini gizlemek hususundaki inhimak-ı müfritleri -evvelce beyan edildiği vechle- nasıl uzun asırlar zarfında bu mezhebin kesif bir rida-yı mechûliyet ile örtülmesi gibi bir netice vermişse, mevcut eser ve şiirlerini saklamak suretiyle gösterdikleri takayyüd-i mutaassibane dahî o suretle Nûsayrîlerin mazi-i edebilerini enzar-ı tedkik ve tettebbudan tebid eylemiştir. Vakıa Nusayrîlerin bir az sonra dermiyan olunacağı üzere lisan-ı arabi ile ibda ettikleri asar-ı manzumede hakim bulunan esasat ve cüzur-ı lisanıyeyi mütalaa ve mülâhaza etmek zahmetini ihtiyara -esasen malum olduğu için- lüzum görülmüş ise de, Nusayrî namı tahtında az çok mütebellir bir heyet-i ictimaiyenin teessüsü evanından şimdiye kadar mürur eden uzun seneler zarfında ne gibi edebi devreler geçirdiklerini ve bu devreler zarfında ne nev asar-ı edebiye vücuda getirdiklerini tedkik ve bu asar-ı edebiyenin ne gibi sahaya-yı mahsusaya malik bulunduklarını teşrih eylemek zaruridir. Zira Suriye gibi gûnâgûn inkılabat-ı siyasiye ve

ictimaiyeye cilvegâh olan bir kıtada, ekseriya başka başka evsaf-ı mütemayize irae edebilen muhitlerde perverişyab olan Nusayrîlerin bütün tekallübatı eserlerinde teksif ve izhar etmeleri iktiza ederdi. Halbuki Nusayrîlerin böylece tettebbuatda bulunarak mufassal bir tarih-i edebilerini vücuda getirmek değil, hatta ırk, iklim, muhit gibi salifül-beyan müessirat tahtında malik olmaları iktiza eyleyen evsaf-ı ruhiye ve secaya-yı edebiyelerini izhar veya irae eyleyecek tek tük bazı müsteşhidata nail olmak ve bu hususda misal kabilinden olmak üzere, işe yarayabilecek bazı şiirler elde etmek bile pek müşkil ve sabül-husul bir gaye teşkil etmektedir.

Hatta meşhur müsteşrik Kilemen Huar (*Clément Huart*) dahi Nusayrîlerin dinlerini ve eserlerini gizlemek hususundaki taassub-ı müfritlerinden şikâyet etdikden sonra,¹⁰³ bu diyanet-i Nusayriyenin Süleymân Efendi el-Âdenî tarafından telif olunan (el-Bâkûre) eser-i marufunun neşrinden sonra ancak bilinmeğe başladığını ve Nusayrîlerin asar-ı manzumelerinin de mezkûr eserde münderic bazı parçaların dahi neşrinden sonra anlaşılabilirliğini dermiyan eyliyor...

Binaenaleyh Nusayrî şairlerine nisbet edilen asarın “el-Bâkûre”de münderic bulunan ve ileride ber-tafsil izah edilecek olan on altı manzume ile müsteşrik-i müşarünileyh Kilemen Huar tarafından Paris Kütübhane-i Millisinde mahfuz bazı asar-ı hattıye-i Nusayriyyeden istinsah edilerek *Jurnal Azyatik*’de neşr edilen dört manzumeden ibaret bulunduğu düşünülecek olursa, Nusayrîlerin edvar ve asar-ı edebiyesi velhasıl Nusayrî tarih-i edebiyatı hakkında neden dolayı kâfi derecede amik mütalaalar dermiyan edemediğimizin esbabı kesb-i tevazzuh eylemiş olur.

Her halde şunu itiraf etmeliyiz ki, şairleri ve şairlerinin hayatı hakkında ancak mezkûr menabide mevcut manzumelerin serlevhalarında münderic isimlerden maada bir gûnâ tafsilata malik bulunmadığımız gibi, Nusayrîler arasında aradığımız esnada elimiz yetdiği derecede müracaat eylediğimiz vesaite rağmen, yine şayan-ı zikr izahata destres olamadığımız için, birtabii Nusayrîlerin tarih-i edebilerinden ziyade yalnız bazı dîni şiirlerini teşrih ve bu şiirlerin marûz-zikr müessirat-ı mevcude ile olan derece-i alakalarını tavzih ve tebyin etmekle iktifa etmek mecburiyetinde kalıyoruz.

¹⁰³ Yazar, dipnotta Huart’ın makalesine işaret etmiş olup, sözkonusu makale şudur: Clement Huart, “La poésie religieuse des Nosairis,” *Journal Asiatique*, 7. seri, 14, 1879, s. 190-261 (YN).

Mamafih şu bahsimize hatime vermezden mukaddem her halde müstakbel tettebbuat için faideli bir rehber teşkil edebilecek bazı Nusayrî asar-ı hattiyesini (*manuscrip*) burada zikr ve tadad etmek lüzumunu hiss eyliyoruz. Vakia bu eserlerden bazıları malumat-ı umumiye kısmında -refikim tarafından dermiyan edildiği vechle- tab edilmiş ise de, diğerlerinin bugün nerede bulundukları hakkında bir gûnâ sarahat elde edilememiştir.

Journal-Asiatique'in 1876 sene-i miladiyesi Teşrin-i Sani ve Kanun-ı Evvel nüshalarında *Joseph Catafago* imzasıyla neşr edilen bir bende, Nusayrîlerin mezkûr asar-ı hattiyesi ber-vech-i ati tadad olunuyor:

- 1-Kitâbü'l-Heftül-Kebir lil-Îmâm Cafer es-Sadık.
- 2-Kitâbü'l-Merâtib ved-Dirâc.
- 3-Kitâbü't-Tâ'at min-Kelami Sâhibüs-Sâ'at.
- 4-Kitâbü'l-Hüccetül-'ârif.
- 5-Kitâbü'd-Delâyil fi Marifetür-Resâyil li-İbn Kâsım et-Taberânî.
- 6-Kitâbü't-Tecvîd Liş-Şeyh Hâtemüt-Tûbânî el-Cedîlî.
- 7-Kitâbü't-Tevhid lil-Şeyh Muhammed ibn Sinân ez-Zâhirî.
- 8-Kitâbü'l-Usûs.
- 9-Kitâbü'l-Hakâyık li-İbn Şu'be el-Harranî.
- 10-Kitâbü'l-Ekvâr vel-Edvâr'ün-Nûrâniye.
- 11-Kitâbü't-Tâlikât.
- 12-Kitâbü'l-Bahs ved-Delâle fi Meşâkilü'l-İlm ver-Risale.
- 13-Kitâbü'l-Cedvel en-Nûrânî.
- 14-Kitâbü'l-Hicâb vel-Envâr lil-Şeyh Muhammed ibn Sinân.
- 15-Kitâbü't-Teklîf lil-Şeyh Muhammed ibn Sinân.
- 16-Kitâbüs-Sırât.
- 17-Kitâbü'l-Mısıriyye.
- 18-Kitâbü'l-Îzâh.
- 19-Kitâb-ı Mecmu'ül-İ'yâd li-Meymûn bin Kâsım et-Taberânî.
- 20-Kitâbü'l-Mecmû'.
- 21-Kitâbü'l-Yunân li-Ehli's-Şimâl'.
- 22-Kitâbü'l-Hâvî fi Vâcibâtü't-Telâmiz.

23-Kitâbü'l-Bâtın.

24-Kitâbü'r-Te'yîd lil-Şeyh Muhammed el-Kilâzî.

25-Divân-ı Seyyidnâ ve Mevlânâ el-Hasibî.

26-Divân-ı eş-Şeyh Ali es-Sûbrî.

27-Divân-ı eş-Şeyh Halil en-Nümeylî.

28-Divân-ı eş-Şeyh İbrâhîm et-Tûsî.

29-'Ayniyyetüş-Şeyh İbrâhîm et-Tûsî.

30-Divân-ı eş-Şeyh Yûsuf Ebu Tarhân "Şimalî".

31-Divân-ı eş-Şeyh Muhammed bin Kilâzî.

32-Divân-ı eş-Şeyh Hasan bin Mekzûn es-Sincari.

33-Divân-ı eş-Şeyh Sârım.

34-Divân-ı eş-Şeyh Yûsuf el-Hatib.

35-Divân-ı eş-Şeyh İbrâhîm Şeyh el-'Aydiyye.

36-Risâletü Bâtînü's-Salât.

37-Risâletüz-Zerdebaşîye.

38-Risâletül-Cevheriye.

39-Risâletül-Mürşid.

40-Risâletül-Cenâniye.

Bu eserlere atf-ı nazar edilecek olursa, ekserinin diyanet-i Nusayriyyeyi tavzih ve onun menasik-i mukarreresini ifade eyleyecek kütüb-i dîniyeden ibaret bulunduğu görülür. Bunlar miyanında 25. rakamdan 26. rakama kadar olanları ise birer şiir divanıdır. Binaenaleyh Nusayrîlerin, Hüseyin bin Hamdân el-Hasibî, Ali es-Sûberî, Halil en-Nümeylî, İbrâhîm et-Tûsî, Yûsuf Ebu Tarhân, Muhammed bin Kilâzî, Hasan bin Mekzûn es-Sincari, Sârım, Yûsuf el-Hatib, İbrâhîm ile ilerde ismi geçecek olan Ali bin Sârım, eş-Şeyh Hasan el-Ecrûd namlarında meşhur şairleri mevcuddur. Vakıa bunların hayatı hakkında vazih malumatımız yoksa da, evvelce ismi geçen Hüseyin el-Hasibî bizce az çok malum ve Hasan bin Mekzûn'un ise yedi yüz sene evvel yaşayan Halebli bir emir bulunduğu marufdur. Bunlardan maada Nusayrîlerin iddiasına nazaran, Muhammed bin Şabî el-Harranî, el-Muaz bin Sâlih, Muhammed bin Hasan et-Telâferî namında şairleri var imiş. Bu

ufak mukaddimededen sonra, şimdiye kadar zikr eylediğimiz şairlerin ancak dini olmak üzere malum şiirlerine nakl-ı kelam ediyoruz.

4. Nusayrîlerin Dini Şiirleri

4.1. Üç Neşide

Diyanet-i Nusayriyyenin en büyük müessis ve amillerinden biri Hüseyin ibn Hamdân el-Hasibî'nin "el-Bâkûre"de munderic üç neşidesi vardır ki, Nusayrîler beyninde "et-Ternîme" namıyla marufdurlar. Bu üç ternime veya neşide, Nusayrîlerin merasim-i kabuliyesi ile iyad-ı malumesinde ve bazı maruf icimalarında medar-ı fahr ve mübahat olmak üzere, evvela münferiden ve sonra müctemian eda ve tekrar edilmekdedirler. Bunları ber-vech-i ati zikr ediyoruz.

4.1.1. Et-Ternîmetil-Ula (الترنمة الاولى)

وباظناً لم تزل فرداً	يا ظاهراً لم تغب عنا
وبابك السلي حيداً	صفاتك الخالقات حبي
و ارحم ما مضى قبلاً وبعداً	اجب لداعيک واعف عنا
واختمم صالحی بالعين فرداً	تجمد الله بالحق حمداً

Tercümesi

"Ey bizden gaib olmayan zahir, ve daima yegâne kalan batın! Sıfat-ı halıken benim istinadgâhım ve bab-ı müselselin mucib-i hamdım oluyor, sana karşı arz-ı niyaz ediyorum. Sen bizi afv eyle ve geçen ve gelecek hatayiatımıza mukabil bize merhamet et. Biz, Allah'a ancak hamd ediyoruz. Ve ben salatı o vahid olan "ayın" ile hatm ediyorum."

4.1.2. Et-Ternîmetis-Saniye

وكل خير منك ياتي	منك يدي ظاهر الصفات
لا بصفات ولا بذات	يا احداً لم يحط منه
اليه من سائر الجهات	وجهك لي قبله اصلي
يا عليا وفيك اختم صالحی	يا كل كلي و انت كلي

Tercümesi

“Sıfatın zahiri senden sudur eyledi; her hayır dahi senden neşet ediyor. Ne sıfatın ve ne de zatın ile kabil-i derk ve ihata olmayan ey vahid! Senin yüzün benim için bir kıbledir yine esna-yı salatda cihat-ı saireden sana müteveccih oluyorum. Ey benim küllümün küllü sen benim küllümünsün. Ey Ali ben salatımı senin ile hatm eyliyorum”.

4.1.3. Et-Ternîmetis-Salise

يا جعفر ال الانام	كل ما نابني من الدهر خطب
و انت ذو الكبريا ولي النعام	انت ربي و خالقي و ملكي
وقت لي الارض حاضر علي الكلام	و انت فوق السما علي العرش تعلقو
وعليا وانت محي العظام	و انت اسماؤك الحين و موسي

Tercümesi

“Dünyada ızdıraba düçar oldukça berâ-yı istimdad feryad ediyor ve diyorum ki: Ey Cafer, ey ilah-ı enam! Sen benim rabbim, halıkım ve melikimsin. Sen kibriya sahibi olan veliyün-niamsın; sen semanın fevkinde ve arş üzerinde yükselirsin ve sen yeryüzünde kelama hazır bulunursun ve senin Hüseyin, Mûsa, Ali gibi isimlerin vardır ve sen muhyü’l-izamsın.”

Hüseyin bin Hamdân el-Hasibî’nin bu manzumeleri itikadat-ı Nusayriyyeyi pek bariz bir surette gösterdiği için bu hususda fazla bir şey ilavesine lüzum görülüyor. Şunu da dermiyan edelim ki, şairin bu yolda yazılmış birçok neşideleri dahi bulunmak lazım geliyorsa da, bunlar hakkında tam malumatımız mevcut değildir. Bu miyanda olmak üzere:

حكم سالفها اليكم اخيكم
عبد عبد لثاني عشر بلور¹⁰⁴

beytiyle başlayan ternîmesini dahi zikr edebiliriz...

4.2. Manzume-i Hübut

Nusayrîlerin hilkat-ı kâinat hakkındaki nokta-i nazarlarını evvelce beyan etmiş ve onların minel-kadim kevakibden bulunduklarına ve fakat

¹⁰⁴ Eimme-i isna-i aşere maksuddur.

sonradan dünyaya hübut eylediklerine itikad etdiklerini dermiyan eylemiş idik. Nusayrîlerin bu akide-i hayaliyyeleri birçok şiirlerine mevzu teşkil etmektedir. Bu miyande olmak üzere, şuara-yı Nusayriyyeden eş-Şeyh Muhammed bin Kilâzû'nun hübuta dair vücuda getirdiği bir manzumeyi zikr edeceğiz. Bu manzume yirmi beş beyitten mürekkebe olup atideki matla ile başlıyor:

ذَكَرْتُ زَمَانًا كَانَ لِي قَبْلَ هِبْطِي
فَفَاضَتْ عِبْرَتِي وَزَادَتْ حَسْرَتِي...

Şair bu beyitinde, “hübutdan mukaddem geçen zamanı düşünerek ızdırab ve tahassürünün ziyadeleştiğini” beyan etdikden sonra, bu zamanın tatlı hatıralarıyla meşgul oluyor:

فَكَنا بَدَارَ الْعِزِّ لِي أَوْجَ الْعَلِيِّ
نَسِيرَ مَعَ الْإِمْلاَكِ لِي كُلِّ رَوْضَةٍ...

“Biz evc-i alada, diyar-ı ‘azûr-ı fâhda bulunuyor ve her ravzada o meleklerle birlikde cüstücû ediyorduk” diyerek, imrar eylediği hayatın tatlı hatıralarını birer birer takrir eyliyor ve sonra akide-i esasiyyesini ber-vech-i ati terennüm eyliyor:

الِي اِنْ ارَادَ اللّٰهُ يَتِمَّ حُكْمُهُ	فَقَالَ سَاهِبْكُمْ اِلَى دَارِ الدِّينِ
وَاطْهَرْ ذَاتِي لِي حِجَابَ كُجْنِكُمْ	وَارِيكُمْ حُجْبِي كَسْرَابِ الْبَقِيعَةِ
وَيَحْبِبْ الظَّمَانَ مَاءً اِذَا اَتَيْ	اِلَيْهِ فَلَيْمَ يَوْجِدُ شَيْءَ حَقِيقَةٍ
فَمَنْ قَدْ عَرَفَنِي حِينَ اُظْهَرُ بَيْنَكُمْ	حِجَابًا وَيُفَرِّدُنِي عَنِ الْبَشَرِيَّةِ
فَذَاكَ آمَنَهُ وَمِنْ الْخَوْفِ وَالْعَنَاءِ	وَاخْلَصَهُ مِنْ كُلِّ هَوْلٍ وَشِدَّةٍ
وَيَرْجِعُ الْيَمَانَةَ اِبْدِي مَسَارِعَا	وَاسْكُنْهُ فِي ظِلِّ رَوْضَاتِ جَنَّتِي
رَدَدْنَا عَلَيَّ الرَّحْمَنَ مَاقَالَ لَنَا	هَيْبَتُنَا لِدَارِ الدَّلِّ مِنْ بَعْدِ رَفْعَةِ

Tercümesi

“Nihayet Allah, hükmünü itmam etmek istedi ve dedi ki: Darü'd-deniyeye sizi indireceğim. Bir hicab içinde olduğum halde, zatımı cinsiniz üzere izhar ve hicablarımı da bir serab gibi size irae eyleyeceğim. Susayanlar su zann eyleyerek o serabın yanına koşacaklar ve fakat hakiki bir şey bulamayacaklardır. Fakat hicab dahilinde kendimi izhar eylediğim zaman, beni her kim tanır ve zatımı beşeriyetden ayırırsa, onu havfve meşakkatden

masun etmekle beraber, hevl ve şiddetden tahlis eyleyecek ve kendisini eski haline irca ederek cennetimin bağçelerinde iskân edeceğim.

Bunun üzerine rahmanın emri vechle o rifat ve saadetden sonra bu dar-ı zille hübut eyledik.”

Şair bundan sonra Ali’nin tecelligâhı bulunan kamere remzi bir suretde nakl-ı kelim eyliyor.

سالك يا هبق بذات اظهرتها
لنو جلدھا كجسى بين البرية

“Ey (hubk), bizim bulabilmemiz için insanlar arasında ve aynı cinsden olarak izhar etdiğin zatına ben sığınıyorum” suretinde irad-ı niyaz eylerken hubk kelimesinin “he” harfinden “hılal”, “be” harfinden “bedr” ve “ka” harfinden ise “kamer” medlulünü kasd ve böylece Ali’nin ilk tecellilerini ifade eyliyor. Daha sonra eytam-ı hamseden bahs etmek isterken (nehâât) remziyle ve bir yerde “kamer” fikrini anlatırken “ramak” şekl-i makûsuyla irad-ı makal eyliyor ki, şairin bu suretle hareket etmesinin yegâne sebebi ise, sırr-ı mektumu muhafaza etmekden ‘ibaretdir

4.3. Arâisü’ d-Divan

Nusayriler indinde bazı dîni şiirler vardır ki, bunları tanzim etdikleri divanlarının âhirinde bulundurur ve “*Arâisü’ d-Divân*” namıyla tevsim eylerler. Arâisü’ d-Divân’ın mevzuu -evvelce ber tafsil beyan edildiği vechle-, Nusayrilerin mabudu bulunan Ali ibn Talib’in muhtelif zamanlardaki tecellisinden ibaret olmak üzere tasavvur etdikleri kıbab-ı sebadır ki, bunları birer kız ismiyle remzi olarak ifade eylerler. Bu yedi remz ber vech-i atidir:

1-Sü’eda 2-Mî 3-Ribab 4-Zeyneb 5-Ulya 6-Lebnâ 7-Leyla.

Nusayriler mezkûr şiirlerinin ser levhasında bu isimlerden birini zikr etdikleri gibi, manzume dahilinde dahi lüzum görüldükçe bu remzleri tekrar ederler.

Nusayrilerin Arâisü’ d-Divân’ı, denilebilir ki diğer şiirlerden daha mümtaz bir ihtimam ve takayyüdle vücuda gelmekdedir. Mamefih Nusayrilerin sûrelerinde ve dualarında olduğu gibi bu şiirlerinde dahi “el-Bâkûre” müellifinin işaret eylediği vechle tam bir vezn ve bir irab bulmak kabil değildir.

“*el-Bâkûre*” eserinde bu nevi şiirlerden dokuzu Kilâzilere ve üçü Şimalilere aid olmak üzere, on iki manzumeye tesadûf olunmaktadır. Bu manzumeleri Kilemen Huar, Jurnal Azyatik’de münteşir bir makalesinde derc eyledikten sonra, Paris Kütübhane-i Millisinde tesadûf ettiği asar-ı hattiyeden istinsah eylediği diğer dört manzumeyi dahi nakl ve ilave ediyor. Biz de burada evvela “*el-Bâkûre*”de mevcut ve Kilâzilerle Şimalilere aid olan dîni şiirleri ber-vech-i icmal beyan ettikten sonra, Kilemen Huar’ın müsadif olduğu mezkûr dört manzumeyi nakl-ı makal eyleyeceğiz.

5. Kilâzilere Aid Dîni Şiirler

“*el-Bakûre*”de münteşir dokuz dîni şiirden birincisi, Şeyh İbrâhim et-Tûsî’nin eseridir ki, Zeyneb’i medh ediyor. Bu nev şiirler için bir numune olmak itibariyle, on iki beyitten müterekkib olan mezkûr manzumeyi ber-vech-i ati derc ediyoruz:

شعر للشيخ ابراهيم الطوسي يمدح به الست زينب

اسقاني احبتي و اطرباني	في هوا زينب ¹⁰⁵ زين المعاني
اسقاني من الصبح رحيقا	عتقت في دنائها الارجوان
هام وجدي بحبها يا نديمي	حرت في وصفها وكل لساني
بنت بكر لها من العمر عشر	واربع فاق نورها النيران
شعرها انجف الضيا فحجبتا	تحت اكليل تاجها الكسرواني
حاجباها جبينها نور زاهي	طرفها غنجه سحر ¹⁰⁶ دهاني
وجهها كالللال يشرق نوراً	خالها غير علي الوجنتان
واذا ما تبمت فاح عطر	وبدا بارق الوميض اليماني
صدرها ناعم كلمس حرير	فيه رمان احمر شهرباني
فطلبت الوصال منها فقالت	مالنا رغبة بمن كان زاني
قلت حاشا متيم في هواك	مفرم ان يكون نسل الزواني
نسبي احملية من حين	جنبلائي جندب نمرواني..

¹⁰⁵ Kileman Huar, Zeyneb kelimesinden sonar vezn için bir “vav” harfinin ilavesine lüzum gösteriyor. Jurnal Azyatike müracaat.

¹⁰⁶ Aynı zat sihr kelimesinin evveline bir “Fe” harfi ilave ediyor.

Tercümesi

Ey benim dostlarım! Manaların ziyneti olan Zeyneb'in aşkına bana içki içirib tarab-bahş eyleyiniz. Ve sabahleyin bana eskimiş saf ve erguvani bir rahik içiriniz.

Ey nedim! -Sana keşf-i raz edeyim. Şunu bil ki: Onun aşkıyla vecdim ruğyan etdi ve onu vâsf ederken şaşırdım. Lisanım da bir şey ifade edemez oldu.

Benim maşukam, henüz on dört yaşında bir bakirdir; nuru da şems ve kamerin aydınlığına faikdir.

Onun saçları yüzünün aydınlığını örtüyor ve bizi şahane tacının altında saklıyor.

Onun kaşları ve nasiyesi dahi parlak birer nurdur. Ve nigâhındaki nâz ise beni bî-hoş eyleyen bir sihirdir.

Yüzü nurlar ısrak eyleyen hilale benzer. Hali ise her iki yanak üzerinde bir anber-pareyi andırır.

Maşukam gülümsediği zaman bir ıtır rayihası intişar eder. Ve öyle zann olunur ki "yümn"ün bulutlarından şimşekler peyda olarak ortalığı aydınlık istila ediyor.

Onun göğsü hariri denilecek derecede yumuşaktır. Orada kırmızı bir nar vardır ki, bir hilal gibi mukavvesdir.

Kendisinden visal taleb etdim, bunun üzerine "zanilere rağbetimiz yoktur" cevabını verdi. Ben ise "haşa" dedim. Ve bu sözleri ilave eyledim: "Senin aşkının esiri olan bir perestîşkârının nesl-i zevaniden olması kabil değildir.

Zira benim neslim Hüseyin vasıtasıyla Ahmed-i Muhammed'e merbutdur. Ben Cünbülân, Cendeb ve Nümeyr ailesindenim."

Bu manzumeye dikkat edilecek olursa, hayaldeki vüsat ve renginin pek bariz bir halde bulunduğu görülür. "el-Bâkûre" müellifi, bu şiirde "on dört" tabirinden ayın on dördü ve "içki" kelimesinden ise marifete ıttıla-ı mazmunu kasd eylediğini zikr ediyor.

"el-Bâkûre"de munderic ikinci manzume ise, Hasan bin Mekzûn es-Sincari'nindir. On beyitten ibaret olan bu manzume, "süeda" vâfindadır. Mebdei şu suretledir:

لبانتا هواك و ما لبينا
سوي اسم به عنه كينا.

Tercümesi

“Senin aşkın bize zahir oldu. Fakat onda bir isimden maada bir şey temeyyüz edemedik. Ve biz şimdi o isim altında onu kinaye suretiyle ifade ediyoruz.”

Üçüncü manzume ise, kamerin medhinde olub Şeyh Sârım tarafından yazılmışdır. Bu eserin mebdei şöyledir:

انحرف يانون يا حاجب المقرون
تنظر كبعيون من فوق عليون

Tercümesi

Ey nun, ey çatık olan kaş inhirâf et. Zira o, illiyyunun fevkinden “yedinci kat gök”den gözleriyle sana bakıyor.”

Bu beyitte mezkûr “nûn”dan maksad, şekl-i zahirisine göre kamer veyahud hilal olduğu gibi, on yedi beyitten ibaret olan manzumede tesadûf edilen “ayn” ise Ali bin Talib’dır. Daha bazı harfler dahi mevcuddur ki, her birinin böyle birer medlul-i batınisi vardır.

Dördüncü manzume eş-Şeyh Muhammed bin Kılazû’nun eseri olub, kameri medh ediyor. On iki beyitten müteşekkil bulunan bu eserin matlaı ise şu suretledir:

قد شفاني ابريق عذبا¹⁰⁷ لماكا
يا غزال بوادي الاراكا

Tercümesi

“Ey gazal! Dikenli ağaçların yetiştiği vadide bir ıbrık tatlı cüralar sunarak beni şifayab eyledi.”

¹⁰⁷ Kileman Huar bu kelimeyi mananın budiyetini düşünerek (ماء) kelimesine tahvil ettiğini söylüyor.

“*el-Bâkûre*” sahibi bu manzumeyi tefsir ederken, hassaten bu beyiti mevzu-ı bahs etmiş ve “zahirül-batın” a nazaran gazalın “kamer”, vadinin “sema”, “ârâk” ın ise “kevakib” den kinaye olduğunu ve fakat “batınül-hafî” ye göre; vadiden maksad “kamerin devresi”, gazaldan maksad “kamerin ortasında runüma olan suret” den ibaret bulunduğunu ve “ârâk” ın ise “kevakib” den ve “nedim” lerden kinaye olduğunu izah ediyor.

Velhasıl Kilâzîlerin şiirlerinden istihrac edilen numuneler hep bu suretle devam ediyor. Beşinci manzumeyi teşkil eden ve yine mezkûr şair tarafından “hamr” veya “kamer” medhinde bulunan manzumede dahi böyle birçok rumuz mevcuttur. Nitekim “zencebîl ile memzuc olan hamr” dan esmer bir daire ile memzuc olan hilal ve ke’şlerden “kamer devresi” ve buna mümasıl manalar istihrac edilmektedir.

Nusayrîlerin dîni şiirleri gerek mana ve gerek tarz-ı tebliğ itibariyle birbirine pek karib olduğu için, kamer medhinde olan Şeyh Muhammed Kilâzû’nun on beyitlik bir manzumesi ve Şeyh Halil en-Nümeylî’nin “Dîvânüt-Tadri” inden müfrez yirmi üç beyitlik şiir ve yine mezkûr şairin “Zeyneb” medhinde sekiz beyitlik diğer bir parçası ve Şeyh Yûsuf Hatib’in kamer medhinde olarak vücuda getirdiği on iki beyitlik manzumesi ayrı ayrı zikr edilmemiştir. Binaenaleyh bu hususda tevsi malumat eylemek arzusunda bulunanlara şimdiye kadar isimleri geçen kitapları tavsiye etmekle iktifa eyleyeceğiz.

6. Şimalilere Aid Dîni Şiirler

“*el-Bâkûre*”, Nusayrîlerden taife-i şimaliyeye mahsus olan ve “Arâisüd-Dîvân” ı teşkil eyleyen manzumelerden üçünü zikr ediyor. Bunlardan biri Şeyh Yûsuf Ebu Tarhân tarafından yazılmış on bir beyiti havi bir manzume olup, “sema” medhindedir; ikincisi ise yine mezkûr şairindir. “Mirac” namını haiz olan bu manzume ise on altı beyitten ibarettir. Üçüncüsü ise, eş-Şeyh Yûsuf Ebu Tarhân sülalesinden bulunan Şeyh İbrâhîm Şeyh Aydiyye’nin eseridir. On iki beyitten müteşekkildir.

Filhakika bu üç manzumeden ikincisi, hayallerindeki mübalağa ve iğrak itibarıyla; birinci ile üçüncüsü ise akaid ve ıstılahat-ı Nasraniyyeye müşabih bir surette dermiyan olunmaları nokta-i nazarından calib-i dikkatdirler. Nitekim ikincisinde şair, miracını yaparken bakınız neler görüyor:

لنفسى بالتزهر و الحبور
 وجلت سهولها ثم الوعر
 وقد عاينت للسبع البحور
 مع البحر المحيط به الزخور
 بلغت بها الظلال وكل نور
 لقد شاهدته ياذا الخير
 رأيت طويلهم ثم ال قصير
 بلغت اليه في جدي وسيري
 بماء اسود صعب خطير
 ونون حوته ياذا الخير
 و هو انزع ليس له نظير.. الخ

سريت مجداً في طلب السرور
 الي ان طفت للسبع الاراضي
 رأيت من العجائب ليس تحصى
 وقد شاهدت قافاً في عياني
 ظفرت بدرة منه واني
 وسد اسكندر في راي عيني
 وياجوج وماجوج جميعاً
 و شمس الافق مغربها فاني
 بعين حامية تغرب و تخفي
 ويونس بحره ايضاً عيان
 وايضاً قد رأيت الخضر جهراً

Hülasa şair o ser-azad hayaliyle tam bir Nusayrî ruhuna malik olduğunu isbat ediyor. Hayalen tavaf ederken yedi kat yeri, hududsuz acayibi, yedi denizi, sedd-i İskenderi, Ye'cûc ve Me'cûc'u, şemsin mahall-i gurûbunu, daha bunlar gibi renkgârenk ve müttezzad şeyleri görmeğe muvaffak oluyor.

Diğer taraftan Şeyh İbrâhîm ise, bir Nasranî tarz-ı tefekkür ve ifadesine malikdir. O:

ننادي راهب الرهبان هات الخمر و اسقيني

ile

ندين بدين مريمة و نبغي سر امين
 نطيع الروح ايسوع و نجو بالشعائين

gibi mısra ve beyitlerle akaid-i Nusayriyyeyi rumuz-ı Hıristiyanıyye ile ifade ederken, ne kadar garabetler yapıyor. Bu garabetlerin derecesini anlamak için, “el-Bâkûre”nin tefsir-i rumuza dair olan satırlarını okumak kifayet eder:

Filhakika “el-Bâkûre”de deniliyor ki:

“Nusayrîlere göre “batrik”, yani “patrik”den maksad Ali ibn Talib; “rahîbü'r-ruhân” ve (mitran), yani “metropolid” ise Muhammed; “hurî” ise Selmân-ı Fârisî; “kasîs” ve “şemmâz”, yani “papas” ise Mıkdâd; (ruhân), “heyfât”dan maksad “kevakib” ve “meratib-i seba”; “sayvân”dan maksad

“feza”, “mahal-i kevakib”; “melâîn” yani “mel’un olanlar”dan maksad “taife-i İslâmiyye”dir.”

Bu şiirlerinden dahi anlaşılıyor ki, Nusayrîlerin o hod-serane pervaz eden hayalleri pek tabii bir zabıt-i aklıye ihtiyac göstermektedir.

7. Kilemen Huar’ın Nakl Ettiği Şiirler

Nusayrî edebiyatı hakkındaki bahsimizi bitirmezden evvel Kilemen Huar’ın Paris Milli Kütüphanesinde tesadüf ettiği asar-ı hattiyeden istinsah eylediği dört manzumeyi dahi zikr etmek icab eder:

Bunlardan birincisi Şeyh Ali bin Sârım’ın eseri olup, otuz dört beyti havidir. Bu manzumenin mebdai şu suretledir:

سألك يا الاهی بالنبیا
باحمد اسمک النور الجلیا
بفاطر فطرة الرحمن حقاً
و بالحائین والاسم الخفیا.. الخ

Şair, bu manzumeden, Nusayrîlerin ilahı bulunan Hazret Ali’ye hitab ederek, kendisinden nur-ı celisi bulunan nebi “Ahmed”in ve sonra “Fâtır”ın, yani “Fâtıma”nın ve daha sonra iki “hâ”, yani “Hasan” ve “Hüseyin”in ve nihayet “ism-i hâfi”, yani “Muhsin Sırrül-Hafî”nin başları namına istimdad eyliyor.

Bunu müteakib diğer Nusayrî eizzesi birer birer tekrar edilmek suretiyle, akaid-i mukarrere ve malume nazmen ifade ediliyor.

İkinci manzume ise yine mezkûr şairindir. Yirmi iki beyitten mürekkebe olan bu manzume dahi, mazmun ve ifade itibariyle o kadar birinci manzumeye karibdir ki, hatta:

سألك يا الاهی یا علیا
باحمد اسمک [المین] الرضیا

Suretiyle bed edilen ilk beyitinden bile, birinci manzumenin nasıl bir tekerrüründen ibaret olduğu anlaşılmalıdır.

Üçüncü manzume ise:

بلدر اضاء متجلياً لما حا
بالنور كما المشكات و المصباحاً

Matlaıyla başlıyor. Şeyh Muhammed Kilâzî'nin eseri bulunan bu şiir, on beş beyitten ibarettir. Dördüncü manzume ise, Şeyh Hasan el-Ecrûd tarafından pek rindane ve şaikane olarak yazılmıştır. Yüz dört mısradan müteşekkildir. Mebdei ber-vech-i atidir:

فوق بسط من زهور	قم الي الراح بانسراح
و استقبل الديجور	في فصول نيمان
تحضاء بذاك النور	و الجعل جلوسك من صباح
	اياك تكن نعمان
	وان كان جليك سيدالملاح
	و تنهب الأ حزان... الخ

“Kalk hazır ol, çiçeklerden müteşekkil bir kalıça üzerinde oturub inşirah ile şu içkiyi içelim. Zira tam içilecek bir zamanda, Nisan ayında bulunuyoruz. Kalk erken kalk; ta ki sabahdan akşama kadar içelim. Gözlerinde habdan eser bulunmasını asla arzu etmem. Bahusus sana refakat eden eğer güzellerin güzeli ise, sen o nurla kendini avutursun ve bütün hüznlerini giderirsin.”

Me'evliyle başlayan bu manzume dahi bir-tabii rumuzdan azade olmakla beraber, yine Nusayrîlerin ruksan eserlerinden biri sayılabilir. İşte Nusayrîlerin bizce malum asar-ı edebiyeleri bundan ibarettir.

Zaman elbette diğerlerini de tenvir ve izhar eyleyecektir.

II. BÖLÜM

BEYRUT VİLAYETİNDE NUSAYRÎLERİN YAŞADIKLARI YERLER

1. Safita Kazası

Tarablus-ı Şam merkez kazasının cihet-i şimaliyesinde vaki olan Safita Kazası şimalen Lazkiye Sancağı, şarken Hısnül-Ekrad, cenuben Akkâr kazaları ve garben Akdeniz ile mahduddur.

Zükûr	İnas		Toplam
13.591	19.156	İslâm	32.747
2.181	2.421	Rum Ortodoks	4.602
76	26	Rum Katolik	102
92	143	Marunî	235
63	164	Protestan	227
16.003	21.910	Yekûn	37.913

Safita Kazasında bulunan bütün İslâmlar Nusayrî mezhebine salikdir. Bilumum kazada 1329 (1913) senesinde 144, 1330 (1914) senesinde 87, 1332 (1916) senesinde 166 vefiyat ve 1913 senesinde 206, 1914 senesinde 102, 1916 senesinde 222 tevellüdat vuku bulmuştur. Sinin-i ahirede Amerika'ya muhaceret fikri bütün Safitalılar arasında taammüm etmiş olub bu yüzden kaza şimdiye kadar 10-15 bin kişi kaybettiği temin olunuyor. Bu muhacirlerin yarısı Nusayrî ve kısm-ı diğeri Hıristiyanıdır. Evvelkiler en ziyade Amerika-yı cenubiye ve Nasranîler ise Amerika-yı Şimaliye hicret ederek

her sene Safita'daki ailelerine vasati olarak 150.000 lira irsal etmektedirler. Kadınlar arasında muhaceret fikri henüz intişar etmemiştir.

Filhakika otuz sekiz bine karib nüfusa malik bulunan serapa dağlıktan ibaret olan Safita Kazasının nüfus-ı mevcudesini evveleminde Nusayrî ve Hıristiyan namı tahtında olmak üzere iki büyük kütle-i ictimaiyeye tefrik edebiliriz. Esasen kaza nüfusu miyanında Sünnîlere tesadüf edilmediği gibi, Dürzî ve Museviler de mevcut değildir.

Safita Nusayrîleri, kazanın bir kaç yüze karib köylerini tamamıyla işgal etmekte olup sekene-i umumiyenin -nüfus istatistiklerinde mezkûr olduğu vechle- ekseriyet-i azimesini teşkil etmektedir. Bâhusus bura Nusayrîlerinin aşiret nokta-i nazarından bir takım mahalli taksimatı vardır ki bunları ayrı ayrı irae etmek tabiidir. Her ne kadar bu aşair haymenişin bir halde yaşamıyor iseler de, bu taksimata büyük aile sunufu veya zümreleri nazarıyla bakmak iktiza eder. Kazada mevcut Nusayrîlerin bu taksimatı ber-vech-i atidir:

Aşiretlerin İsimleri	Mevcut Nüfusları
Haddadin	10.000
Hayyatın	10.000
Mütavere	3.000
Nevasıra	3.000
Risalene	2.000
Şemsin	3.000
Yekûn	31.000

Bu cedvelin mütalaasında dahi anlaşılacağı vechle otuz bir bin nüfustan ibaret oldukları tahmin edilebilen Safita Nusayrîleri, başlıca altı kısma tefrik edilmektedir. Bunlardan ilk iki aşiret, yani "*Haddadin*" ile "*Hayyatın*" aşiretleri sülüsânı teşkil etmekte olup, kendi rivayetlerine nazaran Haleb taraflarından muhaceret ederek buralara gelmişler imiş. Diğer aşiretler ise kendilerinin Hama'ya tabi Umraniye Kazasından vürud ettiklerini rivayet ediyorlar ise de, ne ötekilerin ve ne de berikilerin müddeasını isbat ve tenvir edecek vesai-i tarihiyeye destres olunamamıştır.

Bu muhtelif aşiretler efradı her ne kadar bütün Nusayrîlerde olduğu gibi mezheb itibarıyla -kitabımızın malumat-ı umumiye kısmında zikr edildiği vechle- bazı bariz farklar irae etmekte iseler de, gerek tarz-ı maişet ve

telebbüs ve gerek hayat-ı umumiye-i ictimaiye nokta-i nazarından pek vazih müşâbehetler izhar eylemekdedirler.

Esasen muhtelif aşair-i Nusayrîyeyi birbirinden tefrik eyleyecek ne ayrı tarz telebbüs ve ne de ayrıca işaretler mevcut değildir.

Filhakika Safita'da bilumum Nusayrîlerin erkekleri maruf tabirleriyle şalvar ve aba iktisa eder ve başlarını akkâl ve kefiye ile sararlar. Bazen de beyaz veya renkli entariler üzerinde kısa bir caket veya uzunca bir palto giyerler. Aşiret rüesasının tarz-ı telebbüsü dahi diğerlerinden farksızdır. Yalnız bittabii entarileri ekseriya ipekli olur ve başlarında bazen fes dahi bulunur. Nusayrî meşayih ise Sünnîler indinde dahi mütearif olan kisve-i ilmiyeyi kabul etmişlerdir. Yalnız bunların sarığı kısa ve yuvarlak olmakla beraber, bir mikdar şişkince olur. Nusayrî kadınlarına gelince; bunların kâffesi diğer İslâm köylerinde olduğu gibi iktisa etdikleri o geniş ridalarıyla serbest dolaşmakta ve binaenaleyh ayrıca bir rida-yı tesettüre ihtiyaç göstermemekte iseler de, aşiret rüesasının kadınları ekseriya çarşafı olarak gezerler. Nusayrî kadınları ise umumiyetle bir entari üzerinde kısa kollu bir aba iktisa ederler, entarileri bir mikdar kısa ve her iki kenarı kesik bulunur. Onun altından kumaşdan mamul şalvarları gözüktür.

Başlarında ise küçük ve kırmızı bir fes tekke halinde runüma olur. Fesin takriben yarım metre uzunluğunda büyücek ve geniş mavi veya siyah bir püskülü vardır ki bunu üç kısma ayırırlar. Bir kısmı sağ, diğer bir kısmı sol omuzlarının üzerinde ve üçüncü kısmı ise mebzul bir saç halinde arkalarında bulunur. Bazen de Nusayrî kadınları bu fesleri bir başörtü ile örterler ve yabancı biri yani Nusayrîden maada birine tesadüf eyledikleri zaman yüzlerini kapatıp göstermek istemezler. Ve hatta bulundukları mahalde bir yabancı görseler derhal başlarını çevirmek suretiyle izhar-ı tesettüre şitaban olurlar.

Nusayrîlerin hayat-ı umumiye-i ictimaiyece bir takım sınıfları dahi mevcuddur. Bu itibarla Nusayrîleri başlıca üç büyük sınıfa tefrik edebiliriz:

- 1) "*Rüesa sınıfı*",
- 2) "*Meşayih sınıfı*",
- 3) "*Halk sınıfı*".

Nusayrîlerde en ziyade haiz-i itibar olan bittabii "*reisler*" sınıfıdır. Filhakika Safita'da her aşiret nezdinde veraset tarikiyle intikal eyleyen ve

muayyen ailelere muhtas bulunan bir rüesa sınıfı vardır ki, bunların fevkalade haiz-i nüfuz ve salahiyet olduklarını işaret eylemek iktiza eder. Bahusus her aşiret reisinin doğrudan doğruya kendine merbut ve mensub birçok efrad-ı ailesi bulunur ve binaenaleyh o hem ailesinin ve hem de aşiretinin reisi olur. Nitekim: Safita'nın en büyük iki Nusayrî aşireti bulunan "*Haddâdîn*"in riyaseti "*Hâmid*" ve "*Hayyatın*"ın riyaseti ise "*Câbir*" ailesinde bulunmakta olub, birinci ailenin efradı 100; ikincisinin ise 150 mevcudlu bulunduğunu düşünürsek, binlerce efrad-ı aşirete ve yüzlerce efrad-ı aileye olan riyasetin nasıl bir medlulü bulunduğunu bütün sarahatiyle anlamış oluruz.

Safita'da muhtelif aşiretlerden haiz-i riyaset olan altı aile efradının mecmuu üç yüzü buluyor imiş. Bu efradın zir-i tasarrufunda bulunan emlak ve arazinin heyet-i mecmuası ise bütün kazanın nısfını teşkil etmektedir. Vakıa rivayet olunduğuna nazaran bu Nusayrî rüesasının şayan-ı zikr bir servet-i nakdiyyeleri bulunduğu mütearif değil ise de varidat-ı seneviyyeleri epeyce bir yekûna baliğ olmaktadır.

Nitekim Haddâdîn ile Hayyatın aşiretleri rüesasının senevi varidatı bin, bin beş yüz lirayı mütecevaz olduğu gibi, Mütebare, Nevasıra, Risalne, Şemsîn aşiretleri reislerinin dahi geliri yedi sekiz yüz liradan aşağı bir mertebede değildir. Mamafih Nusayrî rüesas¹⁰⁸ öteden beri kerem ve sehalarıyla ve fukaraya ve muhtaçlara olan muavenetleriyle maruf olduklarından, daima evleri açık bulunur ve elleri vardıkça türlü türlü atayada bulunmayı bir seciye-i esasiye olarak itiyad eylemişlerdir. Binaenaleyh servet-i nakdiyyelerinin bulunamaması esbabı bu suretle iktisab-ı tavazzuh eyliyor demektir.

Nusayrî rüesasının, Nusayriler indinde haiz-i nüfuz olduklarını dahi beyan etmişdik. Filhakika halk beynindeki münazaat ve ihtilafatın merci-i hall ve faslı -mütearif olduğu vechle- kendileri oldukları için, bu reislerin hakikatde pek azim birer unsur-ı amil bulunduklarını itiraf eylemek icab eder.

Mamafih bütün aşiretler rüesası kendilerini efrad-ı aşirete sevdirmek ve halka elleri vardıkça izaz ve ikramda bulunmak tarikini takib etmek suretiyle tevsi-i daire-i nüfuz eylediklerini düşünürsek, bu reislerin ne kadar mizacgir ve nabızaşına olduklarını unutmamak lazımdır. Bahusus bazı aşiretler rüesasının memurine hulul etmek suretiyle de tezyid-i nüfuza tevessül ettikleri görülür şeylerdendir.

¹⁰⁸ Haddadin ve Hayyatın aşiretlerinin reisleri "*efendi*" ve diğer aşiretler reisleri ise "*ağa*" lakabıyla marufdur.

Nusayrîlerin bir de “*meşayih*” sınıfı vardır ki, bunlar kazada dîn itibariyle haiz-i nüfuz ve salahiyetdirler. Esasen malum olduğu üzere Nusayrî mezhebi bir mezheb-i batını ve mektum olmak ve gûnâgûn esrar ve hafayayı havi olmak itibariyle, keşf ve taallümü rehberlere ihtiyac göstermekde ve bu delillerin ise ancak müdrik olan tabakadan bulunması tabii bulunmakda olduğundan, Safita Kazasında dahi -diğer mahallerde olduğu vechle- meşayihe ve bunların sunuf-ı mezhebiyesine bir nazar-ı itibar atfedilmesi zaruridir. Hatta rüesa dahi hususiyle bu taife-i ilmiyeye türlü ihsanlarını bezl eyleyerek kendilerini memnun etmeğe çalışdıkları gibi, halk dahi “*zekat*” namı tahtında olarak itasına mecbur oldukları vergileri ile bunların celb-i rızalarını tevessül eylediklerinden, Nusayrîlerin bu tabaka-i dîniyyesi dahi hayatlarını bir istirahatla imrar etmektedirler. Bundan dolayıdır ki taife-i dünyeviyye ile tabaka-i dîniyyenin her ikisi hem-dest-i vifak ve muhalasat olmaktadır. Yalnız bu iki sınıfın izdiyad-ı şekve ve alayışına hizmet etmekden başka bir kıymet-i hayatiyyesi olamayan bir sınıf daha vardır ki, kazada eyadi-i amileyi teşkil etmesine ve bütün kuvva-yı faaliyeti idare eylemesine rağmen daima köylerde bî-nam ü nişan bulunmaktadır. Bu sınıf ise çalışan, yorulan, uğraşan ve fakat sa’yının semerrat-ı hakikiyyesini layıkıyla iktitaf edemeyen köylüler sınıfı, halk sınıfıdır.

Safita’da dahi -her yerde olduğu gibi- en şayan-ı nazar olan sınıf şübhesiz bu sınıf-ı ekseriyet ve bu sınıf-ı halktır. Zahirî sanadid-i dünyeviye tarafından mazhar-ı lütf ve inam olan bu zavallı tabaka, hakikatde pek elim bir derekede bulunmaktadır. Bahusus nihayet efradı üç yüzden ibaret bulunan rüesa sınıfının kazanın yarısına olan malikiyyeti düşünülür ve otuz bini mütecaviz Nusayrîlerin elinde ise diğer nısfının ancak mevcut olduğu teemmül edilirse, rüesa tarafından zahiri inamlara şayan görülen bu taife-i azimeye aid ne kadar istihkakların gasb edilmekte olduğu kesb-i tavazzuh eyler.

Bu azim tabaka-i enamı menabi-i maişet itibariyle bazı aksama ayırabiliriz. Zira bunlardan bir kısmı ziraatle, bir kısmı ipekçilikle ve diğer bir kısmı ise Amerika’dan vürud eden nukud ile taayyüş etmektedir. Safita Nusayrîlerinin hemen sülûsanı ziraatle yaşamaktadır. Bu tabaka mensubininin bir kısmı kendi arazisinde doğrudan doğruya ziraatle çalışır ve fakat diğer bir kısmı ise başkasının ve hassaten rüesânın arazisinde müzaridirler.

Sülüs-i diğere gelince bunun nısfı harir ile beraber bazı ziraat işlerinde çalışmakta ve nısf-ı ahır ise Amerika'dan vürud eden paralarla taayyüş etmektedir. Bütün kazaya senevi Amerika'dan vürud eden paraların mecmuu iki yüz elli bin lira kadar azim bir meblağ teşkil ettiğine bakılırsa, Safita'dan muhaceret edenlerin adedi hakkında az çok bir fikir hasıl edilmiş olur. Mamafih bu paralarla yalnız Hıristiyanların sakin oldukları köyler bir mikdar imar edilmiş ise de, Nusayriler bu mebalığı şurada burada sarf ettikleri için bittabii bundan istifade edememektedirler.

Safita'da Nusayrî kadınları hayat-i ictimaiyyeye karışmıştır denilebilir. Zira ekser kadınlar umur-ı ziraiyede çalışmaktadır. Esasen kadınların Nusayrî erkekleri indinde hiçbir itibarları olmadığı malumdur.¹⁰⁹

Velhasıl bütün Nusayrî köyleri her türlü avamil-i saadet ve medeniyetden uzaktır; evleri ve kendileri bütün manasıyla kirlî, kafaları boşdur. Yalnız ileride ahval-i ruhiye bahsinde görüleceği vechle, erkekeri bir akide-i hayaliyyenin peşinde ve kadınlar ise mutlak bir körlük halinde sürüklenib gidiyor. Binaenaleyh bu otuz bine karib nüfusun halet-i ictimaiyyede maddi ve manevi düşüklüğü her türlü tasavvurun fevkinde itibar edilmek iktiza eder.

Kazanın beş altı bini mütecaviz olan nüfus-ı Hıristiyanıyesine gelince: Diğer Nusayrilerden ayrı bulunmamak ve onlarla muhtelit bir surette iskân eylemek üzere kazanın on yedi köyünü işgal etmektedirler. Mamafih yalnız üç köyde muhtelit değildir.

Bunların beşde biri koza ve manifatura, bakkaliye gibi ticaretle demircilik, terzilik, mimarlık gibi hırf ve sanayi ile beşde biri fellâhat ve ziraatle uğraşır mütebaki kısım ise yine Amerika'dan vürud eden paralarla yaşamaktadır.

Bura Hıristiyanları dahi diğer mahallerde olduğu gibi maişet itibariyle mücaviri bulundukları taifelerden üstün olduğu için Safita Hıristiyanlarının yaşayış ve aile itibariyle vaziyetleri Nusayrilerin kat kat fevkindedir. Hıristiyanların az çok bir servet-i nakdiyeleri dahi mevcuddur. Nitekim bazı ailelerde onar bin lira kadar bir servet bulunduğu bakılır ve bunların on, on beş aileye münhasır olduğu düşünülürse, Safita Hıristiyanlarının mecmu-ı servet-i nakdiyesi 100-150 bin lira kadar tahmin olunabilir.

¹⁰⁹ Nusayrilere Dair Malumat-ı Umumiye kısmına bakınız.

Safita Hıristiyanları Rum ve Marunî taifeleriyle Protestanlardan ibaret iseler de, Rumlar ekseriyeti teşkil etmekde ve hayatça diğerlerinden üstün bulunmaktadır. En temiz ve en müntehib bulunan tabaka Protestanlardır. Marunîler ise her türlü kirlilikleri ile calib-i dikkatdirler. Hıristiyanlarda zengin tabakanın Nusayrîlerde olduğu gibi büyük bir sulta-i maneviyeleri mevcut değildir. Ancak sırf servetlerinden mütevellid bir itibarları ve ahali arasında nafil bir mevkileri bulunmaktadır.

1.1. Meşrubat-ı Küüliyye

Safita Hıristiyanlarının gerek erkeklerinde ve gerek kadınlarında calib-i dikkat denilecek bir derecede müteammim değildir. Hatta Nusayrîlerin pek çok dünündadır.

Hıristiyanların her köyde bittabii birer kilisesi ve rahibleri mevcuttur. Cümlesi derin bir akide ile bu ruhani eşhas ve müessesata merbut bulunmaktadırlar.

1.2. İtiyadat-ı İctimaiyye

Safita kazasında Nusayrîlere mahsus olmak üzere bazı ictimai itiyadlar mevcuttur ki bunları ber vech-i ihtisar zikr eylemek her halde faideden hali değildir:

1.3. Yemin Meselesi

Safita Nusayrîleri Sünnî kâdînin huzurunda veyahud haricde Kurân-ı Kerim'e ellerini vaz ederek etdikleri yeminlere itibar etmedikleri halde, Nusayrî meşayihinden Şeyh Mansur namında birinin türbesi önünde yalan yere yemin etdikleri vaki değildir.

Bahusus Nusayrîlerin yeminleri de calib-i dikkatdir. Dermiyan etdikleri müddealarını "*bi-hakku'l-Hızır*" diyerek tevsik ederler. Hatta Safita kazasında Tellül-Hızır Karyesinde Hızır'a mahsus bir makam dahi vardır ki bunu muayyen bazı zamanlarda ziyaret ederlermiş.

1.4. Veraset

Nusayrîlerde bila-veled vefat eden bir erkeğin arazi ve emlaki zevcesine intikal etmez. Bu hal dahi Nusayrî kadınlarının ne kadar haiz-i itibar olduklarını pek sarih bir surette gösterir. Binaenaleyh böyle bir vefat

vukuunda aşiret reisi o araziye veya emlaki arzu ettiğine temlik eder. Ve zevcesine buna mukabil bir şey verilmezmiş.

1.5. Levhalar

Nusayrilerin ekseriya beyaz kireçle tılâ edilmiş olan evlerinin dahi-lini muayyen bazı levhalar ile tezyin etmek mutaddır. Bunlar miyanında “*subbûh-i kuddûs rabbil-melaiketi ver-ruh*”u zikr edebiliriz.

1.6. Bayramlar

Nusayrilere mahsus olan bayramlar hakkında malumat-ı umumiyye kısmında *el-Bâkûre*’den naklen uzun uzadıya tafsilat ita edildiğinden burada tekrarından sarf-ı nazar ediyoruz. Yalnız şunu beyan edelim ki, Nusayriler bu bayram günlerine müsadif olan zamanlarda pek gizli bir halde toplanır-lar ve hatta bir rivayete nazaran İslâm bayramlarından bir gün evvel dahi akd-i ictima etmeleri mutad imiş. Bazıları Nusayrilerin İslâmlardan bir gün evvel oruç tuttuklarını dahi dermiyan etmektedirler.

1.7. Nusayrî İsimleri

Nusayriler arasında Ebubekir, Ömer, Osman isimleri asla mütearîf ve müstamel değildir. En ziyade kullanılan isimler ise Süleyman, Selim, Ali isimleridir.

1.8. Kur’ân-ı Kerim

Temin olduğuna nazaran Nusayrilerden her birinin evinde mutlaka bir Kur’ân-ı Kerim mevcut imiş. Hatta Kur’ân-ı Kerim’i ekser zamanlarda tilavet ettikleri dahi meşhurdur.

1.9. Nusayrilerde Kible

Safita’da Nusayriler arasında uzun müddet bulunanlar tarafından der-miyan edilen tafsilata bakılırsa, Nusayriler esna-yı ibadetlerinde kamer ve şemsin tuluu tarafına teveccüh ederlermiş.

1.10. Meşrubat-ı Küüliye

Nusayriler indinde meşrubat-ı küüliye ve hassaten şarab pek ziyade müstamel olduğu halde meşrubat istimal etdiklerini Nusayrîden gayriye faş etmek istemezler.

1.11. Büyük Şeyhler

Nusayrilerden haiz-i itibar olan büyük meşayih vefat etdikden sonra kabirleri bir ziyaretgâh olur ve bu kabire artık bir sıfat-ı kudsiye atf etmeğe başlarlar. Bundan dolayıdır ki Nusayrilerin Safita'da sayısız denilecek derecede birçok makamâtı vardır. Bunlar miyanında Velî Zahir, en-Nebi Meti, en-Nebi Sâlih, Makamül-Hızır, Şeyh Abdül-Vehab el-Mısri gibi meşhur makamlar şayan-ı zikirdir.

1.12. Nusayrî Cenazeleri

Nusayriler arasında biri vefat edince o evde asla ağlamazlar, yalnız devamlı "*Elhamdülillah*", "*Elhamdülillah*" derlermiş, bir müddet sonra cenazeyi gasl ederler ve onu müteakib ölünün en eyi elbisesini giydirdikten sonra kefene sararlar. Ve tabuta vaz eyledikten sonra tekbirle götürürler. Nusayrilerden büyük olanların cenazesinde kadınlar dahi bulunur. Nusayrilerin mezarı Sünnîlerin aynı olarak yapılır. Mamafih Nusayriler indinde mezar başında durub bir şeyler okumak mutad değildir. Yalnız kabri ara sıra ziyaret etmekle iktifa ederler.

1.13. Usul-i İzdivac

Nusayrilerde tesettür adeti cari olmadığı için erkekler kızları tamamıyla tanırılar. Binaenaleyh gelini beğenmek üzere kendi tarafından görücüler göndermesine esasen lüzum görülüyor. Her iki tarafça muvafakat hasıl olduktan sonra oğlanın kıza beş liradan yüz liraya kadar mihir vermesi ve bir de yüzük ve saire nevinden bir hediye göndermesi mutadır. Böylece bir sene kadar mürur etdikden sonra nikâh akd ederler. O esnada türlü şenlikler tertib ederler. Kadınlar bir yerde toplanıp eğlenirler. Erkekler tarafından silahlar atılır. Ve ziyafetler tertib olunur. Bir müddet sonra düğün merasimi icra olunur ve gelini erkeğin evine götürürler. Vaktiyle düğüne davetli olanların beraberinde hediye getirmeleri ve onun mukabilinde olarak bazı hedaya almaları mutad iken son zamanlarda bundan vaz geçilmiştir.

Velhasıl bu izahatdan da anlaşıldığına nazaran, Nusayrîlerin düğünlerinde zahiri olarak pek calib-i dikkat bir hususiyet mevcut değildir. Yalnız gelin, erkeğin evine ilk defa olarak dahil olurken bir billur kadeh alıp kapıya vurur ve o kadehi kırarmış.

1.14. Nusayrîlerde Zevceler

Nusayrîlerde her ne kadar cariye veyahud müstefreşe almak usulü cari değilse de, Sünnîlerde olduğu gibi iki, üç, hatta dört defa izdivac eyleyenler mevcuttur. Hatta müteaddid zevcatı olanlardan haiz-i iktidar olanları zevcelerini ayrı evlerde bulundururlar.

1.15. Nusayrîlerde Sünnet

Nusayrîler erkek çocuklarını birden on yaşına kadar mürur eden müddet zarfında sünnet ederler. Vaktiyle merasim-i hitaniyeye Nusayrîler pek çok ehemmiyet vererek her yerde olduğu gibi gûnâgûn eğlenceler tertib ederlerdi, halbuki bu nev itiyadlar günden güne unutulmaya başlanmışdır.

1.16. Nusayrîlerin Şeyhleri

Bazılarının rivayetine nazaran Nusayrîlerin meşayihî her hangi eve arzu ederse dahil olabilir. Hatta kendisi için her şey dahi mübah imiş. Mamefih bu rivayetin derece-i sıhhati hakkında bir gûnâ mevsuk delile destres olmak mümkün olamamıştır.

Nusayrîler indinde maruf olan ve esasat-ı dîniyyelerinden mütevellid bulunan itiyadat-ı kadime-i ictimaiyye evvelce malumat-ı umumiye kısmında zikr edildiği için burada yalnız mevzii olmak üzere tanılan bazı tek tük te'âmüllerin zikriyle iktifa olunmuştur.

1.17. İctimai Rakamlar

Safita Kazasının esna-yı tedkikinde müsadif olduğumuz bazı ictimai rakamları ber-vech-i ati beyan ediyoruz:

1.18. Nusayrî Muhacirleri

Safita'dan Nusayrî olmak üzere Amerika'ya sinin-i ahire zarfında hicret edenlerin adedi 10.000'dan 15.000'e kadar tahmin olunmaktadır.

1.19. Müessesat ve Rüesa-yı Ruhaniyye

Merkez-i kazada bir cami ile resmi bir müftü ve bir imam ve kazaya tabi köylerde iki üç cami ile resmi birer imam ve birer hatibe mukabil, 17 Hıristiyan köyünde birer kilise ve her bir köyde birer ikişer hatta üçer rahib mevcuddur.

1.20. Kaza Merkezindeki Muhtaçlar

Merkez-i kazada iki üç aile tarafından son zamanlarda yemek verilen fakirlerin adedi 500'den 800'e kadardır. Merkezde kimsesiz yetim olmak üzere 60 kadar çocuk vardır.

1.21. Nüfusa Dair

Bir hesab-ı tahminiye nazaran Safita kazasında müteehhil olmak üzere zükûrdan 6.325, inasdan ise 6.925 kişi bulunduğuna nazaran kaza nüfusu mevcudesinin üçde biri müteehhil bulunuyor demektir. Halbuki bu adede mukabil zükûrdan 8.934 ve inasdan ise 13.088 kadar bekar ve yine zükûrdan 434 ve inasdan 1.055 kadar dul ve nihayet 348 mutallaka mevcuddur ki, bu hesaba göre bunların mecmuu nüfus-ı 'umumiyenin sü-lûsanını teşkil etmektedir.

Kazada dilsiz, sağır veya kör olmak üzere 132 zükûr, 82 inas ve mecnun olarak sekiz zükûr ve iki inas mevcut imiş.

Safitalı olmak üzere hükûmet memuriyetinde müstahdem olanların adedi ise yalnız dokuz kişidir.

1.22. Sunuf-ı İctimaiyye

Yine bir hesab-ı tahminiye nazaran kazada 5.577 zürra, 120 sanat sahibi, 250 tüccar, 100 amele, 2 tabib, 30 bina kalfası, 3 muallim ve 1 diş tabibi varmış. Bu hesaba nazaran işiyle gücüyle iştigal eden 6.000 kişi ve nihayet emlak sahibi olmak üzere 9.000'i mütecaviz eşhas mevcuddur.

1.23. Kazanç Mikdarına Dair

Safita Kazasında 1.000 guruşdan aşağı olmak üzere kazancı bulunanların adedi ancak 100'den 200 kişiye kadar, beş bine kadar kazananların adedi ise 30-40 kişi kadardır, kalanlar ise bundan yukarı kazançları var imiş.

1.24. Ailelerin Efradı

Safita'da efradı yedi kişilik olmak üzere 216 aile ve iki veya üç kişilik olmak üzere dokuz yüz yirmi iki kadar aile mevcuddur. Bu hesaba göre ekseriyet küçük ailelerden terekkeb etmektedir.

1.25. İzdivacların ve Talakların Mikdarı

Bir hesaba nazaran 1323 (1907) senesinden 1328 (1912) senesine kadar mürur eden beş sene zarfındaki teehhüllerin mikdarı 223 imiş. Bunun 208'i İslâm, 10'u Rum, 5'i ise Marunîdir. Bunların ekseri on beş ile yirmi yaş arasında imiş. Buna mukabil senevi ancak 3 talak varmış.

Son beş seneye gelince 1329 (1913) senesi zarfında 61; 1330 (1914)'da 11 izdivac vuku bulmuş 1331 (1915)'de ise, hiç talak olmamıştır. 1332 (1916) de ise 6 izdivac olmuştur. Buna mukabil senevi ancak birer talak vuku bulmuştur.

1.26. Hapishaneler

Safita'da bir tek hapishane mevcuddur. Mikdar-ı istiabı ancak 30 kişi kadardır.

1.27. Katiller

Safita'da 1331 senesinde 4, 1332 senesinde ise 9 katil vukuatı zuhur etmiştir. Katillerin kâffesi çiftçi imiş.

1.28. Cünhalara Dair

Safita kazasında 1331 (1915) senesi zarfında 105, 1332 (1916) senesinde ise 53 cünha vukuatı zuhur etmiştir. Bunlar miyanında en ziyade olanı evvela darb ve cerh ve saniyen sirkat vukuatıdır. 1331 (1915) senesinde 35 darb ve cerh ile 23 sirkat ve 1332 (1916)'de ise 12 darb ve cerh ile 15 sirkat vukuatı zuhur etmiştir. Bu hesab-ı tahminiye nazaran son iki sene zarfında ancak her altı gün için bir cünha vukuatı isabet eyliyor demektir.

1.29. Halet-i Ruhiye ve Seviye-i Fikriyye

Umum Nusayrilerde mezhebi akidelerinden mütevellid ve bariz olan secaya-yı ruhiyyeyi, ileride Nusayrilerin edebiyatını tedkik edeceğimiz za-

man uzunca izah edeceğimiz için, bu mebhâsımızda yalnız Safita kazası Nusayrîlerine aid bazı evsaf-ı hususiyeyi zikr etmekle iktifa eyleyeceğiz.

Filhakika Safita kazasında sakin olan Nusayrîler diğer kazalardaki Nusayrîler kadar haşin değildirler. Belki revabıt-ı ictimaiyelerinde daima mülayim olmak tarikini takib etmek isterler. Bundan dolayıdır ki kaza dahilinde şekavet veyah kutta-ı tarikliye sülûk eden bir şahsa tesadûf edilmez. Hatta resmi istatistiklerde beyan edildiğine nazaran, son iki üç sene zarfında tek tük zuhur eden şakilerin Safitalı olmadığını ve bu son senelerden evvel buralarda kesretle tesadûf edilen bu gibi eşhasın dahi bu kaza ahalisinden bulunmadığını işaret eylemek zaruridir.

Mamafih bu kaza ahalisinde rastlanan mülayemetin hakiki bir halet-i ruhiye teşkil ettiğini zann etmemelidir. Zira bu zahiri rida-yı mülayemet altında Safita'da batını bir fesad ve tezvîr mevcuddur. Filhakika Safita'da o pek mülayim görünen simaların bazen birbirlerine karşı muhacim bir vaziyet iktisab ettikleri ve hatta en dost geçinen aşiretlerin birbirine karşı pek düşman bir halde runüma oldukları ekseriyetle vakidir. Denilebilir ki muhtelif aşiretlere mensub her ferd öyle hodbin bir tabiat-ı ruhiye saklıyor ki, aşiretini meşru gayr-i meşru hangi bir vesile veya bir vasıta ile olursa olsun muhafaza etmek tariki kendisi için bir gaye teşkil eder. Binaenaleyh Safita'da Nusayrîler ile Hıristiyanlar arasında değil, hatta Nusayrîlerin muhtelif aşiretleri beyninde ciddi bir eser-i muhabbet veya bir rabıta-i uhuvvet görülemez. Birbirlerine karşı ibraz ettikleri samimiyet o kadar zahiri ve geçicidir ki, en küçük bir zaman zarfında tabayii temevvücat-ı nâ-mahdudesine tesadûf olunur. Mamafih şunu da itiraf etmeliyiz ki, bu sevmemezlikler hiç bir zaman pek haşin bir intikamı davet etmediği gibi, muhasamatın bir şekli-demevi iktisab eylediği de pek az vaki olur hallerdendir.

Velhasıl Safita kazasının tabayii runüma olan mülayemet-i zahiriyyeye müterafık, derin bir iftiras-ı hakiki vardır ki daimi bir birkân halinde iştial etmektedir. Şunu da işaret etmeliyiz ki, tertib edilen ifsadat ve âğavât dahi daima aşiret daireleri ile mahdud değildir. Esasen diğer Nusayrîler kadar ve belki onlardan fazla hodbin bulunan Safita sakinlerinin her dem aşiret kaydıyla mukayyed olduğunu ve bütün iş ve harekâtında aşiretin menfaatini düşünmek yolunda bir tarik-i hareket takib olduğunu zann etmek doğru olamaz. Zira şahsi bir tebeddül-i menfaat ile bir Safitalı Nusayrîliğini, aşiretini ve hatta ailesini ve en öz babasını bile feda

etmekden çekinmez. Bundan dolayıdır ki Safita ahalisi ve Safita aşairi her dem birbirine karşı fırsat kollar ve siperde bekleyen düşman neferler veya düşman ordular gibi hazırlanmışlardır. Vakıa sebebsiz birbirlerine hücum ederek kan dökmekten yahud karşısındakini boşyere yaralamaktan çekinir ise de, kendilerince mutasavver cüzi bir mahrumiyet, bazen kendilerinin bu çekindiklerini bütün bir suhuletle onlara yaptırabilir. Bu itibar ile her Safitalıyı sulh-ı müsellahın en vazih bir heykeli telakki etmek iktiza eder.

Velhasıl Safita'nın bu birbirine tatlı tatlı susayan insanlarını idare eyleyen saik şübhesiz gurur ve menfaattir. Mamafih kendilerinin tenevvür ve medeniyet itibariyle pek geri olduklarını düşünecek olursak, böyle bir seciye-i ruhiye taşımalarının ve bunda karar kılmalarının esbabı anlaşılır. Esasen makasid-i hodgâmanelerini ekseriya gizli tarikler takib ederek müsalemetkârane bir suretde elde etmeleri dahi az çok temas ve ihtilatlarına medyundur. Yoksa Nusayriye Dağlarının iç taraflarında ikamet eden diğer kazalardaki Nusayrî kardeşlerinde bu mülayemete de tesadüf olunmaz.

Ve ötekileri yine ileride görüleceği vechle seviyece bunlardan pek çok gerilerdedir.

Safita kazasında Nusayrîlerden pek basit bir suretde okuyub yazanlar adedi yine hiç olmazsa yüzde on beşe çıkar. Hıristiyanlarda ise yüzde elliye kadar çıkar. Halbuki diğer kazalarda bu nisbeti dahi bulmak bizim için müyesser olamayacaktır. Binaenaleyh diğer kazalar ahalisinin haşin tabiatını görürsek hayret etmemekliğimiz lazımdır. Zira haşin huyluluk bir nevi medeniyet-girizlik ve bir nevi seviyesizliktir.

2. Tartus Nahiyesi

Tarablus-ı Şam Livasına tabi Tartus (*Tartous*) nahiyesinin merkezi bulunan Tartus kasabası, denizin şark sahilinde bina olunmuştur.

2.1. Tartus'da Halet-i İctimaiyye

Beş bine karib bir nüfusa malik olan Tartus kasabasında, din itibariyle İslâm ve Hıristiyan olmak üzere iki büyük kütle-i ictimaiyyeye tesadüf olunur. Burada İslâmların mecmuu nüfusun üç rubu derecesinde olub, cümlesi Sünnîdir. Nahiyeye merkezinde Nusayrî, İsmailî ve Musevî mevcud değildir.

Şu bahsimizi bitirmeden evvel, nahiyeden Amerika'ya muhaceret edenlerin adedini işaret eylemeliyiz. Filhakika buradan Amerika'ya üç yüz

kişi kadar muhaceret etmiştir. Bunun sülüsü Hıristiyan, ellisi Nusayrî, mütebakisi ise Sünnîdir. Bu muhacirler kablel-harb¹¹⁰ nahiye senevi dört bin lira kadar bir para gönderiyorlardı.

2.2. Nahiyede Ahval-i İctimaiyye

Tartus kasabası haric olduğu halde, nahiyenin nüfus-ı mevcudesi üç binden ibarettir. Bunun sülüsünü İslâm, bir sülüsü ise Hıristiyanlıktır.

Nahiye İslâmlarının kâffesi Nusayrîdir. Burada Nusayrîler, aded itibariyle aynı derecede olmak üzere, dört aşirete ayrılmıştır:

1-Haddâdin

2-Hayyatîn

3-Mütâvere

4-Cerdiye.

Nahiyede Nusayrîler arasında aşiret teşkilatı bulunmadığı için, bunların reisleri dahi yok imiş. Mamafih her aşiretin bir iki şeyhi mevcuttur. Şeyhlerin bit-tabii Nusayrîler üzerinde azim bir sulta-i dîniyye ve ictimaiyyeleri var ise de, bunlar emlak ve emval sahibi değildir. Tartus Nusayrîleri esliha-i nariyyeye dahi ehemmiyet vermedikleri için, burada dağ halkına mahsus olan tabayie az tesadüf olunmaktadır.

Tartus Nusayrîleri ya kendi namlarına veya başkası hesabına ziraatle iştigal etmektedirler. Bunların içinde en ziyade zengin olanının, senevi ancak yüz lira varidatı bulunduğu düşünülebilecek olursa, bunların mali durumu hakkında bir fikir elde edilir. Esasen bu tarzda zenginler her köyde birer ikişer kişiden ibarettir. Nusayrîlerde temizlik ve ilim aramak beyhudedir. Riya ve yalancılık ruhlarının en iç noktalarına sinmiştir. Mamafih tabiat itibariyle mücavir bulundukları Hıristiyanlara nisbetle keremleri ile maruf imişler.

3. Lazkiye Livası

3.1. Livanın Mevki ve Hududu

Lazkiye Sancağı, vilayetin münteha-yı şimalisinde ve 33-25 ile 34 tul-i şarki ve 35 ile 35-55 arz-ı şimali arasında kâindir. Şimalen Haleb Vilayeti-

¹¹⁰ Birinci Büyük Harp kastedilmektedir. (YN)

nin Ordu Nahiyesi, şarken Hama, cenuben Tarablus-ı Şam sancaklarıyla ve garben Bahr-i Sefid ile mahduddur. Mesaha-i sathiiyesi 5.810 kilometre murabbai tahmin olunuyor.

3.2. Livanın Nüfusu

1331 (1915) senesindeki kuyud-ı resmîye göre; Lazkiye livasının mecmu-ı nüfusu zükûr ve inas 147.698 olup, bunun 11.963'ü Hıristiyan ve mütebakisi Nusayrî ve İslâmdır. Nasranîlerin takriben yüzde seksen beşi Rum Ortodoks ve mütebakisi Marunî, Protestan, Ermeni ve Latindir.

4. Markab

4.1. Kazanın Mevki ve Hududu

Lazkiye Sancağının münteha-yı cenubisinde kâin ve şimalen Cebele Kazası, şarken Hama ve cenuben Tarablus-ı Şam sancakları, garben dahi Akdeniz ile mahduddur. Bu vechle Markab Kazası, sahilden Nusayriyye Dağlarına kadar mümted olup, arazisi deniz kıyısından dahile doğru kesb-i irtifa etmekle arızalıdır.

Bilumum kazanın nüfusu ber-vech-i atidir:

1332 (1916) senesi istatistiki		
	Zükur	İnas
İslâm	2.603	2.505
Nusayrî	10.603	13.884
Rum Ortodoks	1.930	1.897
Marûnî	755	639
Yekun	15.891	18.925
	34.816	

Bütün kazada 1328 (1912) senesinde 31 ve 1330 (1914)'da 145 ve 1332 (1916) senesinde 1.156 vefiyat ve 1912 senesinde 1, 1914 senesinde 37, 1916 senesinde 490 tevellûdat vukubulmuşdur. Şu garib erkamdan anlaşılıyor ki, galiba nüfus defterleri 1328 (1912) senesinde yalnız bir defa ve tek bir çocuk kayd etmek için küşad edilmiştir!

4.2. Markab Kazasının Ahval-i İctimaiyesi

Otuz beş bini mütecaviz bir nüfusa malik bulunan Markab Kazasında, din itibariyle İslâm ve Hıristiyan namı tahtında cem edilebilen

iki kütle-i ictimaiye mevcut ise de, otuz binden ibaret bulunan İslâmları; Sünnî, İsmailî ve Nusayrî ve beş bine karib olan Hıristiyanları ise, Rum Ortodoks ve Marunî kısımlarına tefrik etmek kabildir.

İslâmlardan Sünnî olanların adedi altı bin raddesindedir. Sünnîler, kaza merkezi olan “*Banyas Kasabası*” ile bu kasabadan bir iki saat mesafede bulunan dokuz köyü ve “*Kalatü Habî*” kasabasıyla “*Zemrîn Köyü*”nü işgal etmektedirler. Habî’de İsmailîler dahi mevcuttur. İsmailîlere gelince: Markab’da da bulunan İsmailîlerin adedi kuyud-ı resmîyegöre 3.698 nüfusdan ibarettir. İsmailîlerin “*Hecâvîler*” şubesi, kazanın cenubundaki “*Habî Nahiyesi*”nde “*Nehrül-Hasîn*” civarında ve sahilten birer saat mesafedeki sahayı işgal etmektedirler. İsmailîlerin diğer şubesi olan “*Süveydânîler*” ise, kazaya tabi ve cihet-i şarkıyyede kâin bulunan “*Kadmus Nahiyesi*” merkeziyle cenubundaki köylerde iskân etmektedirler.

Bu bahs ettiğimiz edyan ve mezahibe mensub nüfusdan mütebaki kalanları ise Nusayrîlerdir. Markab’da Nusayrîlerin mecmuu yirmi bin raddesindedir. Bu itibarla kaza sekenesinin sülûsanına karib bir kısmı Nusayrîlerden teşekkül etmektedir.

Markab Nusayrîlerinin sülûsanı, yani takriben on dört bini *Haddâdîn* ve *Hayyatîn* ve sülûs-i diğeri ise *Mütâvere*, *Cerdiye*, *Beşârîve* aşiretlerindendir.

Markab Kazası umumiyetle dağlık olduğu için, ziraatde büyük bir suubete tesadüf edilmektedir.

Binaenaleyh Markab’da temin-i maişet hususunda runüma olan mevani ve müşkilat hasebiyle, bütün kaza ahalisi fazla bir faaliyete ihtiyac göstermektedirler. Halbuki kaza ahalisinden hassaten Nusayrîler, böyle bir seciyeden az çok mahrum bulundukları için, hayat-ı ictimaiyeleri de o nisbetde azim inhitatlara düşer olmuştur. Bahusus harb-ı ahirin tahmil ettiği o müselsel mahrumiyetlerden dolayı, Nusayrîlerin pek bariz sefaletlere düşer oldukları pek vazih müşahede edilmektedir.

Esasen Nusayrîlerden fakir bulunanları ufak tefek çift sürmek, ziraatde bulunmak, odun getirmek, mevaşi otlatıp sağmak ve nihayet “*Mahmûde*” tabir ettikleri “*Sâkâmonyâ*” namındaki otları toplamakla veya mekkârecilik yapmakla; halleri bir az iyice olanları ise, malik bulundukları zeytinlikleri istismar veya tütün emekle veya koza beslemekle taayyüş etmektedirler.

Bunlardan bir kısmı dahi Amerika'ya muhaceret eden akrabalarından tevarüd eden bazı mebaligle geçinmekdedirler.

Bundan dolayıdır ki kazada büyük miktarda ashab-ı servet ve yesara tesadüf edilmemekde olduğu için hemen hemen fakir bulunan Markab ahalisi harb-i ahirden pek şedid bir surette müteessir olmuştur.

Müstakbeli düşünmek ve onun için hazırlanmak seciyesine malik bulunmayan Nusayriler, evvelce gerek dinleri ve gerek edebiyatları mevzu-ı bahs olurken ber-vech-i tafsil zikir ettiğimiz üzere, her türlü temayülât-ı kemaliyeden mahrum bulundukları gibi, hayat ile alakaları dahi pek zayıf olduğundan, hal-i hazırda pek perişan bir mecmua irae ediyorlar.

Kazada edyan ve mezahib-i muhtelif mensubininin işgal ettikleri köyler, beyan edildiği vechle ayrı ayrı olduğu için, her köy sekenesinin hangi din veya mezhebe mensub olduğunu tek lahzada tayin etmek kabildir. Şunu da itiraf etmeliyiz ki, kaza dahilinde hayat-ı umumiyeye ve ictimaiyeye itibariyle en ileride bulunan köyler İsmaili köyleridir. Daha sonra Hristiyan köyleri, sonra Sünnîlerin işgal ettikleri köyler gelir.

Nusayrî köyleri ise, bir taraftan maddi ve manevi kirliliklerden ve türlü mahrumiyetlerden, sefaletten dolayı pek elim bir halde runüma olmakdadırlar. Hülâsa Nusayrîlerin hayat-ı ictimaiyesi hakkında vazıhca bir fikir hasıl etmek için bir Nusayrî köyünü ziyaret etmek kâfidir.

Filhakika Nusayrî köylerinde sefalet el ile tutulacak derecede kesif bir hale gelmiştir. Ekser ahali, çeşitli mahrumiyetlere katlanarak kıvranıyor. Birçok köyler vardır ki, boşalmış ve her türlü hayat ışıklarından uzak kalmıştır. Çocuklar birer harabeye müşabih köhne ve siyah kulübelerin önündeki taş yığınlarından ibaret dumanlı, isli, boş ocakların önünde hareketsiz uzanmış yatıyor ve ellerini kımıldatmak bile istemiyorlar. Yine işsiz, atıl ve bitab bir halde tek tük görünen büyükler dahi uzun bir müddetden beri yarı aç, yarı çıplak ve fakat ekseri natüvan görünüyorlar. Vücutlar cılız, kollar ve ayaklar yanmış kuru ve ince birer değnek parçasına şebih, karınlar şişmiş, gözler durgun ve çehreler sapsarı ve saçlar dahi dağınık ve perişandır. Sırtlarındaki yırtık paçavra halinde bulunan gömlekleri dizleri bile örtmüyor. Canlı veya bîruh olduğu bellisiz birer iskeleti andıran bu insanların meskenlerine girmeyi tecrübe etmeyiniz. Kabil değil, bu fena kokan, müteaffin yerlere giremezsiniz. Taş yığınlarına benzeyen bu kara ocaklar; siyah, basık bir tavanla örtülü, etrafı yine taşlarla muhat, menfezsiz

birer vahşi zindandır. Medhalinin civarında bir iki ferce vardır ki, buradan içeride yanan odunların kara dumanı çıkar ve dahilinin rayiha-i ufuneti dağılır. Bu kara oyuklarda bazen koyunların, ineklerin ve sair hayvanların dahi yandığı görülmektedir. Bir iki kara tencere, yırtık bir keçe, simsiyah bir yorgan ve nihayet müteaffin bir toprak... İşte bu oyukların dahilinde görülen eşya da bundan ibarettir.

Nusayrîlerde pek bariz bir halde müşahede edilen bu sefalet, ruhlarını dahi istila etmiştir. Her Nusayrî serapa bir heykel-i kizb ve inkârdır. Ne sorsanız söylemez ve ne söylese yalandır. Yalandan başkasını bilmez. Aynı zamanda Nusayrî, her fikre düşmandır. İnadcıdır; hele kadınları, o zavallı kadınlar, büsbütün haiz-i itibar olmadıkları için, felaketin en son derekelerine giriftar olmuştur. Zira Nusayrînin nazarında kadın, kabil olduğu kadar istismar edilebilir. Bir inekdir. Ve ihtimal ki ineğin, nazarında daha büyük bir ehemmiyeti mevcuttur.

Velhasıl dağ başlarında uyşuk, natuvan ve gayrimedeniyet olarak yaşayan bu Nusayrîlerin pek fena bir halet-i ictimaiyede bulunduklarını itiraf eylemek zaruridir. Hatta cehalet bunları o kadar ezmiştir ki, kadınların okumak yazmak bilenine tesadüf edilmez. Erkeklerden ise ihtimal ki okuyub yazanları yüzde on derecesine isal etmek bile kabil değildir. Binaenaleyh Markab sekenesinin medeniyete ve nura olan ihtiyaçları her mahalden fazladır denilebilir.

Bu bahsimizi ikmal etmezden evvel, Markab'da elde ettiğimiz bazı ictimai rakamları zikr edeceğiz:

Filhakika son beş sene zarfında mahkeme-i şeriyeye tehhül ettikleri malum olanların adedi 97 imiş. Her halde bu adedin Sünnîlere muhtas olduğu tabiidir. Bunlardan 32'si 1330 (1912) ve 44'ü 1331 (1913); 17'si 1332 (1914); 1'i 1333 (1915); 3'ü 1334 (1916) sene-i hicriyelerinde vukua gelmiştir. Müteehhillerden yaşı 15-20 arasında olanların adedi 15; 20-25 arasındakiler 64, yirmi beş yaşından yukarı olanlar ise 19'dur. İzdivaclar ekseriya Muharrem ve Rebi ayları arasında temevvüc etmektedir.

Talaklara gelince bahs ettiğimiz bu beş sene zarfında on talak vukuatı zuhur etmiştir. Bu itibarla vasati talak Sünnîler arasında ikiyi tecavüz etmiyor demektir.

5. Cebele Kazası

5.1. Kazanın Mevki ve Hududu

Merkez-i livanın cihet-i cenubiyesinde ve Markab Kazasının şimalinde kâin olan Cebele Kazası, şimal-i şarki cihetinden Sahyun Kazası ile ve garben Akdeniz ile mahduddur.

Bütün vilayetde haşin tabiatı ile maruf olan Cebele Kazasının sekeneşi, son istatistike göre ber-vech-i atidir:

İslâm	5.097
Nusayrî	23.453
Rum	101
Yekûn	28.651

Cebele Kazasında 1328 (1912) senesinde 4 ve 1330 (1914)'da 199 ve 1332 (1916)'de 101 tevellüdat ve 1912 senesinde 49, 1914 senesinde 198 ve 1916 senesinde 285 vefiyat vuku bulmuştur. Üç senelik tevellüdat yekûnundan 238 ve vefiyatdan 322 kişi İslâmdır. Demek oluyor ki nüfus kuyudatı merkez-i kazayı iskân eden kaza ahalisinin ancak bir humsunu teşkil eyleyen tabaka-i Müslime hakkında muteber olabilir. Hükûmetin nüfuz ve sarvetinden epeyce uzak kalmış olan ve sekene-i umumiyeinin yüzde seksen beşini teşkil eden Nusayriler arasında tevellüdat ve vefiyat her halde resmi istatistiklerde kayd edilen erkamın kat kat fevkindedir. İhmalin temadisine ve şerait-i ictimaiye ve sıhhiyenin esaslı bir surette ıslah edilmediğine rağmen, vilayeti teşkil eden her kazanın nüfusunda on senede bir kaç bin kadar bir tezayüd kayd edilmekte olduğu halde, her hususda ihmal edilen Cebele Kazasında netice aksine çıkıyor. 1326 (1910) senesinde neşr olunan vilayet salnamesinde; kaza-yı mezkûrun sekene-i umumiyesi 30.198 gösterildiği halde, 1332 (1916) senesinde yekûnunun 28.651 suretinde kayd olunması riyaî fikirler taşıyan kâirler için halli müşkil bir muammadan başka bir şey değildir. Banyas ve bahusus Tartus taraflarında epeyce münteşir olan Amerika'ya muhaceret keyfiyetinden Cebele Kazası o kadar müteessir olmamıştır.

Cebele Kazasında nahiye teşkilatı mevcut değildir. İki de birde sarvet-i hükûmete karşı durarak vergi, asker ve sair tekâlif vermekden imtina eden Nusayrileri bu halde ibka etmek hikmet-i hükûmete mugayirdir.

Asırlardan beri asar-ı nafiadan, mektebdan ve sair tesisat-ı umraniyeden mahrum bırakılan bu havali-i cebeliyede, her şeyden evvel asayişin takriri elzemdir. Emniyetin fıkdanı yüzünden, kazanın ahval-i umumiyesinde birçok senelerden beri zerre kadar bir eser-i salah müşahede olunmamaktadır. Bu havalinin servet-i tabiiyesini teşkil eden mahsulat-ı ziraiyenin tezyidi ile cinsinin ıslahı emrinde masruf olacak tedabirde muvaffakiyet, hamalli asayişin temini keyfiyetiyle son derece alakadardır.

Cebele'de nice arazi-i münbite vardır ki, müsellağ dağlıkların insafsız taaddiyatından dolayı, elyevm metruk bırakılmıştır. Hatta merkezde ikamet eden bazı zenginler, ekinlerine zarar gelmemek için külliyyetli atıyyeler vermek suretiyle Nusayrî müteneffizlerinin cenah-ı satvet ve kuvvetlerine sığınmak mecburiyetindedir ki, kurun-ı vusta devirlerine yakışan bu halin bekası hiç bir vech ile tecviz olunamaz. Bu mehazir-i mühimmenin izalesi hususunda birçok tedabir dermiyan olunuyor. Mesela, tabiat ve mişvarlarını Nusayriyye Dağlarının menaatına uydurarak zabt u rabtdan ve nizam ve intizamdan anlamaz bir hale gelen sekene-i cebeliyeyi, daha sakın ahali ile değiştirmek lazım geldiğini iddia edenler vardır. Ahval-i hazır ile alakadar olan diğer zevat, satvet-i hükûmetin dağlarda dahi mahsus ve müessir olabilmesi için; Beni Ali, Karâhile, Kelbiye ve Semt-i Kibeli taraflarında birer nahiyenin teşkili lüzumunu ileri sürüyorlar. Bize kalırsa, bütün bu tedabir, vatanın selamet ve saadetini ve umur-ı ziraiye ve iktisadiyede terakki ve tealisini arzu edenleri tatmin edecek derecede esaslı değildir. Bir kaç yüz guruhluk tahsisat-ı şehriye ile bu vahşi menatikda nahiyeye teşkil etmek gayeye erişdiremez. Nitekim bundan bir kaç sene evvel Kelbiye taraflarında bir nahiyeye teşkiline teşebbüs edilerek müdürü dahi tayin ve irsal edilmiş ise de, bura ahalisinin mümanaat-ı fiiliyesi üzerine bu fıkirden vaz geçilmiş idi.

5.2. Kazanın Ahval-i Umumiyesi

Hal-i hazırda tütün mahsulünün tamamı reji şirketi tarafından mübayaa olunarak, Haleb ve Şam fabrikalarında sigara haline ifrağ olunmaktadır. Tütün ticareti, indel-icab reji kolcularına karşı durabilen Nusayrîler ve tönbeki ticareti ise, Cebele'de ikamet eden İslâmlar arasında müteammimdir. Esasen tütün ekiminin, tönbeki gibi suya ihtiyacı olmadığından, en ziyade dağlık yerlerde yetiştirilmektedir.

5.3. Cebele'nin Ahval-i İctimaiyesi

Beş bini mütejaviz bir nüfusa malik bulunan bu kasabanın umum sekenesi İslâm olmakla beraber, bu kütleyi hayat-ı ictimaiye nokta-i nazardan üç tabakaya tefrik etmek kabildir.

Birinci tabaka mensubları, başlıca iki aileden müteşekkildir. İki yüz kadar efradı olan bu iki ailenin, an-asıl Haleb'den geldikleri rivayet olunmaktadır. Hal-i hazırda ziraat ve ticaret ile iştigal eden bu ailelerden bazı efrad vardır ki, elli bin lira kadar bir yekûn teşkil edebilen servet-i nakdiyeye malik imişler. Bahusus bunlardan birinci ailenin taht-ı tasarrufunda bulunan arazi, Cebele'den bir saat şimalde bulunan "*Hamamîm Köyü*"nden Banyas'ın bir saat uzağında kâin "*Harîsûn Köyü*"ne kadar bütün sahil imtidadınca devam etmektedir.

Velhasıl bu aile, bir hesab-ı tahminiye nazaran, Cebele arazi-i mezruasının yüzde yetmişine karib bir kısmını tasarruf etmektedirler. Vakıa bu aile efradının vaktiyle pek cüzi bir kısım araziye malik iken, *Sultan İbrâhîm Camii* evkafına mütevellî oldukdan sonra bu derecede azim bir servete sahib oldukları iddia edilmekte ise de, bunun ne dereceye kadar bir sıhate malik olduğu tayin edilememiştir.

İkinci ailenin ise ancak on bin liraya karib bir servet-i nakdiyeye malik efradı mevcuddur. Bu ailenin taht-ı tasarrufunda bulunan arazi ise, kaza arazi-i mezruasının yüzde on ve nihayet on beş derecesinde imiş.

Her iki ailenin hemen kâffe-i erkânı, bir kisve-i ilmiye taşıyorlar. Ve ekseri mahalli medreselerde ibtidai bir tahsil görmüş ve bazısı "Ezher"de bulunmuşlardır. Bu itibarla bu ailelerin bütün erkekleri okumak, yazmak bilir ise de, kadınları umumiyetle okumaktan mahrum imişler.

Cebele'de bu birinci tabakanın dine pek şedid bir temessükleri vardır. Yaşayışları ise gayet basit olub, ekseriya zühd ve takva ile ve müsalemet ve iffet ile maruf ve müstehirdirler. Ve bu evsaf ve secaya-yı mümtaze saikasıyladır ki, azim mikdarda araziye malik oldukları halde, zürra ve köylüye karşı zulm ve tagallübde bulundukları veyahud kazada türlü ifsadat veya tezvirat ile temin-i mevcudiyet eyledikleri işidilmiş değildir. Mamafih bu birinci tabaka mensublarının diğer kazalardaki mütemevvilana nisbetle bir istisna teşkil edecek derecede sakin ve mülayim bulunmalarının en büyük amili, civar ahalisinin huşunet-i tabları olsa gerekdir. Zira -ileride kazanın ahval-i

ictimaiyesini izah ederken beyan edeceğimiz vechle-, kaza ahalisinin kâffesi Nusayrîlerden ve dağlarda yaşamaya alışmış insanlardan bulunduğu için, bu mütemevvilanın arazisinde müzari sıfatıyla hizmet ederken, tabiatıyla bu tabaka-i halime-i 'ilmiyyeye ezilmeyeceklerdir. Bunun içindir ki burada ashab-ı servet ve yesar olanlar, bilakis düçar-ı gadr ve zarar olmaktadırlar. Kabil olduğu derecede vasi araziye sahib olmayı bir gaye-i asliye telakki eden Cebele mütemevvilanı, bu araziye hüsn-i suretle idare edib edemeyeceklerini düşünmek istemiyorlar. Esasen kâffesini zer edemedikleri gibi, zer olunan kısımda dahi şerait-i lazıme riayet edememekde oldukları için, bu kadar vasi arazi ne tamamıyla istismar edilebiliyor ve ne de kendileri dahi ehemmiyetli derecede bir istifade temin edebiliyorlar. Daha mahsulatın mikdarını tayin etmezden mukaddem yarısını çaldıran ve sonra harman döğmek, hayvanatı gütmek ve çift sürmek ve emsali namlarla hududsuz zürra mahsulata iştirak etdiren bu tabaka efradı, nihayet mahsulün yarısını bile ellerine geçiremiyorlar. Bahusus Nusayrî kütlelerinin hırs ve tamaini tahrik etmekden o kadar çekiniyorlar ki bir tarz-ı müsalemetkârânede bu kadar mahsul ile iktifa etmeyi bir nimet telakki etmededirler. Zira Nusayrîlerle bir mikdar bozuşsalar derhal bütün mâmeleklerini gaib edeceklerini evvel-den takdir ediyorlar. Hülâsa bu tabakanın malik oldukları arazi, müzarileri bulunan Nusayrîlerin "*Haddâdin*" fırkasından "*Beni Ali Aşireti*" için bir han-ı yağma olmaktadır.

5.4. Cebele Kazasının Ahval-i İctimaiyesi

Cebele Kazasının bilumum ahalisi Nusayrî olduğu için, burasını bir Nusayrî müstameresi telakki etmek kabildir. Esasen nüfus istatistiklerinden ziyade takribi hesaba itibar edilmek lazım gelirse, merkez dahil olmadığı halde kazanın nüfus-ı mevcudesini otuz beş bine iblağ edebiliriz. Bahusus Nusayrîlerden birçok nüfus-ı mektume ve gayr-i muharrere bulunduğu düşünülecek ve bu azim kütle-i Nusayriyenin aşirete göre taksimatı dahi hesap edilecek olursa, bu takribi yekûndaki isabetin derecesi anlaşılır.

Filhakika Cebele Kazasında mevcut ve adedi, mezkûr bulunan nüfus-ı Nusayriyeyi, tabi oldukları aşiretler nokta-i nazarından sekiz kısma tefrik ve bu aşiretlerin esamisiyle efradının yekûnunu ber-vech-i ati telhis edebiliriz:

Cebele Nusayrîleri		
Beni Ali Aşireti	Haddâdîn'den	4.000
Karâhile Aşireti	Şarrâke ve Garrâbe	8.000
Beyt-i Nümeylî Aşireti		1.000
Beyt-i Sâtır Aşireti		500
Kelbiye Aşireti	Kelbiye Dağlarında ve sahilde	8.000
Nevasıra Aşireti		4.000
Halletü Merreynu Aşireti		1.000
Hayyatîn Aşireti		7.000
Yekûn		33.500

İsimleri zikr edilen bu aşiretler zaman-ı müsalemetde muhtelit ve esna-yı ihtilafda ise müteferrik bir halde yaşamaktadırlar. Mamafih heyet-i umumiyesi itibariyle denilebilir ki, kazanın sahile karib inhasında yaşayan Nusayrîler bir mikdar munis iseler de, kazanın dağlık arazisinde sakin bulunanlar mütemerrid ve haşin sayılırlar. Bunların içinde en ziyade hadidül-mizac ve cidalcu olanları şübhesiz *Nevasıra Aşireti*'dir. Bu aşiret, kaza merkezinden maada, diğer Nusayrî aşiretlerini dahi epeyce yıldırmaştır. Rivayet ettiklerine nazaran bu aşiret efradının birçok vahşetengiz menkıbeleri mevcut imiş. Hatta hiddetlerini tahrik edenleri yakalayıp diri diri topraklara gömmek, öldürmek veyahud yakıp kavurmak kendilerince pek basit hareketlerden sayılmış. Binaenaleyh kendileri öteden beri vergi vermek ve bir kayd altına dahil olmak istemiyorlar. Diğer aşiretler ise bu derecede anif insanlar değildirler. Bir de aşiretler arasında “gazve usulü” her ne kadar cereyan etmiyor ise de, Haddâdîn ve Hayyatîn Aşiretleri bir taraftan ve Kelbiye, Nevasıra, Halletü Merreynu, Karâhile ve Şarrâke diğer taraftan olduğu halde, aralarında öteden beri kan kavgaları mevcut olduğu için, bunların birbirine taarruz ve hücumları eksik olmamaktadır. Binaenaleyh her aşiretin martin ve hatta mavzerlere müsella bulunan binlerce ademlerinin bazen birbirleriyle ilan-ı muhasama eyledikleri işidilir şeylerdendir. Diğer taraftan Haddâdîn ile Hayyatîn Aşiretleri, “Haydariye” fırka-i diniyesinden ve diğerleri ise Kilâzî olduğu için, beynlerinde dini ihtilaflar dahi daima tahaddüs etmektedir. Şunu da işaret etmeliyiz ki, Nusayrî aşayirinin böyle birbiriyle daima hal-i ihtilaf ve mücadelede bulunmalarını intac eden en büyük amil şübhesiz teşkilat-ı hazıra-i ictimaiyeleridir.

Evvelce Safita ahval-i ictimaiyesini izah ettiğimiz zaman dermiyan eylediğimiz vechle, Nusayrî kütleleri bir taraftan mukaddemler ve diğer taraftan şeyhler tarafından idare edilmektedirler. Cebele'de gerek mukaddemlerin ve gerek şeyhlerin o azim kütle-i ahali üzerindeki tesirleri ve nüfuzları her yerden ziyade calib-i dikkat görünmekte olduğu için bunlar hakkında bir mikdar izahat vermek zaruridir:

Malumdur ki, Nusayrîlerin nazarında “*mukaddem*” en büyük idari reisler ve “*şeyh*”ler ise en ziyade haiz-i salahiyet bulunan dini reislerdir. Binaenaleyh gerek mukaddemlerin ve gerek şeyhlerin temin-i maişet ve refâhları Nusayrîlerin ehem-i vezaifini teşkil etmektedir.

Cebele'de her aşiretin ekseriya birer ikişer mukaddemi ve şeyhi mevcuttur. Nitekim Beni Ali Aşiretinde biri sahilde ve diğeri cebelde olmak üzere başlıca iki mukaddem ile bir şeyh; Beyt-i Nümeylî'de yalnız bir şeyh; Karâhile Garrabe'de bir mukaddem ve bir şeyh; Karâhile Şarraka'da üç mukaddem ve bir şeyh; Beyt-i Satır'da bir, Kelbiye Aşiretinde sekiz, Nevasıra'da ise altı mukaddem ve Hayyatın'de iki mukaddem ile bir de şeyh mevcud olduğuna nazaran, Cebele'de en büyük mukaddemlerin adedi yirmi beş ve şeyhler ise on kadar tahmin olunabilir.

Mukaddemler, zahiren gayet basit ve hatta sade birer insan olarak görünürler. Halbuki maiyetlerindeki Nusayrîlerin muvacehesinde her biri birer dev kadar mahuf ve mehibdirler. Hatta bunların ismi kesif bir huşunete makrundur: Gâzî, Sakr, vs. gibi.

Mukaddemler, gayet az miktarda okur yazarlar. Şeyhlerin tahsili dahi pek sade sayılır. Onların ancak Nusayrî diyanetinde sahib-i vukuf ve ihtisas olmaktan başka bir meziyetleri yoktur.

Mukaddemlerin başlıca vazifeleri, mensub oldukları aşiret ile hükûmet arasındaki umuru tedvir ve aşiretin hukukunu muhafaza ve hükûmete karşı aşiretinin vaziyetini tayin ve nihayet gerek hükûmetle aralarında ve gerek birbirleri beyninde aşiretlerce zuhur eden ihtilafatı hall eylemektir. Bu itibarla mukaddemlere bir kapu kethüdası veya bir sefir nazarıyla bakmak ve bazen de bir emir vaziyetinde bulunduklarını kabul eylemek lazım geliyor. Bunun içindir ki aşiretler arasında ihtilaflar zuhuru takdirinde, muhtelif aşiretlerin mukaddemleri toplanarak müdavele-i efkâr ve ita-yı karar eylerler ve neticede kendileri tarafından kabul edilen rey veya hüküm vacibül-ittiba sayılır.

Mukaddemler, aşiretler tarafından kayd-ı hayat şartıyla intihab olunurlar. Mamafih mukaddemliğin babadan oğula veraset tarikiyle intikal etmesi cari bulunduğu için, bu mesnedi kurun-ı vustanın derebeğliğine benzetmek pek doğru olur. Velhasıl Nusayrîlerin bu başı sert ve inadcı reisleri ve derebeğleri, bütün nüfuzu şahıslarında temerküz ettirmişlerdir. Mamafih şeyhlere karşı pek ziyade hürmetkâr bulunmaktadırlar. Esasen mukaddemin şeyhe ve ona mukabil şeyhin mukaddeme karşı runüma olan hürmet ve müzaheret, bir mukabele-i bil-misl telakki edilmek ve bütün Nusayrîlerin zararına kurulmuş bir menfaat ve hile dolabından başka bir şey zann edilmemek lazım gelir.

Halbuki şeyhler dahi mukaddemler gibi yine aşiret efradı tarafından ekseriyet-i ârâ ile intihab edilmekte bulundukları için, onların malik oldukları bu sulta ve nüfuz nazar-ı dikkati celb edememekde ve daha doğrusu halkça takdir olunamamaktadır.

Hülâsa, Nusayrîler indinde en makbul ve en sahib-i nüfuz olan bu unsurlar, gerek tarz-ı hayat ve gerek mevki-i ictimai itibariyle Nusayrîlerin en yüksek tabaka-i ictimaiye ve hakimesini teşkil ederler. Hatta aşiretler beyinde bir katl, bir nehb ve selb veya bir sirkat vukuunda derhal mukaddemler toplanır. Bazen de şeyhlerden istifta edilir ve mesela kan hakkı olmak üzere on sekiz bin gurusluk bir hükm ile katl mesaili hall olunur, diğer mesail dahi buna kıyasen rüyet olunur. Bundan dolayıdır ki mukaddemler, Nusayrîlerin üzerinde azim bir sulta-i hakimaneyeye malik bulunuyorlar.

Bu kadar azim bir salahiyyete ve nüfuza sahip olan Nusayrî mukaddemlerinin, aşiretin derece-i iktidar ve servetine göre muayyen aidatı bulunduğu gibi, şeyhlerin dahi zekât ve emsali namlar tahtında tahsisatları mevcuttur. Bir hesab-ı takribiye nazran mukaddemlerin varidat-ı seneviyesi en aşağı 150-200 liraya ve şeyhlerin ise 100-150 liraya baliğ olmakda imiş.

Mukaddemler, ziraat ve saire gibi işler görmekle mükellef değildirler. Bütün işlerini Nusayrîler tesviye eder. Kendileri yalnız ipekden entariler giyer ve ötede beride dolaşırlar. Ve ekseriya kasabaya inerlerken önlerinde Nusayrîlerden iki müsellaḥ süvari bulunur ve arkalarında yaver makamında olmak üzere, etbaından iki müsellaḥ ve kuvvetli adem kendilerini takib eder durur. Elllerinde dahi mutlaka kuvvetlice bir tüfenk, bellerinde bir kurşunluk bulunmak en ziyade riayet ettikleri adetlerdendir.

Mukaddemlerin aşîret efradından istediklerini darb, tehdid, tazyik etmek salahiyetleri bulunduğ u düşünülecek olursa, bunların ne kadar nüfuzlu oldukları cüzi bir mülâhaza ile anlaşılır.

Nusayrîler umumiyetle evlerde iskân etmekde ise de, aşîret hayatı iktizasınca daima harb ve darble veya hücum ve mücadele ile evkatgüzar bulundukları için, mukaddemlerin ikametgâhları bir az metin olarak inşa edilir. Ve dört tarafındaki hususi mevkileriyle 'adeta birer küçük kalayı andırırlar. Ve mukaddemler, bazen kendilerini evlerinde müdafaa etmek mecburiyetinde bulundukları için, bu ikametgâhları silah ve mühimmat deposuna ve müteaddid etba ve muhâfazalarıyla küçük mikyâsda bir kalaya benzemektedir.

Mukaddemlerin bu derecede bir nüfuza sahip olmaları, bir taraftan Nusayrî dininin bizce pek malum olan kitman ve hususiyetinden ve diğer taraftan ahalinin pek kesif bir rida-yı cehaletle mestur olmasından neşet etmektedir.

Filhakika mukaddemler, ahalinin cehaletinden pek ziyade istifade etmektedirler. Kendileri ise çocuklarını Lazkiye'de okutuyor ve biraz Kur'ân ve biraz da akaid öğretiyorlar. Mamafih bu tarz-ı talim şekl-i zahiriyyi muhafaza etmek içindir. Yoksa sinn-i muayyene vasıl oldukları zaman, derhal kendileri esasat-ı Nusayriye dairesine idhal edilmektedirler.

Ve bunlar dahi büyüdükleri zaman, babaları ne halde iseler kendileri de yavaş yavaş aşîreti efradına karşı zulümkâr olmaya ve ahaliyi sağmal birer inek menzelesinde istihdam etmeğe başlarlar. Zira fikirlerince halkın bütün hayatları mukaddemlerine medyun olduğ u için, onları arzu ettikleri suretde yaşatmak en sarîh ve en meşru olan bir hak icabından bulunmaktadır.

Bunun içindir ki mecmuu elliyi bulmayan bu reislerin elinde otuz kırk bin kişi sefil ve hunhar birer âlet halinde bulunuyorlar.

Ve eğer Nusayrîler, insani bir suretde yaşamak nasibine nail olamıyorlarsa, şübhesiz kendilerini bu elim derekelere iskat eden en büyük amilin mukaddemleri ve şeyhleri olduğ unu bilmelidirler. Bu azim Nusayrî kütlesi içinde bir hesab-ı takribiye nazaran senede bin gurusdan dün kazancı bulunanların adedi 10.000 ve beş binden dün kazananların adedi ise 20.000 kadar imiş. Binaenaleyh Nusayrîlerin pek fakirane yaşadıklarını bu hesab bize vazihan ifade eder.

Hatta maişetdeki bu darlık saikasıyla ki, kaza dahilinde şekavet icra-yı hük m etmekde imiş. Rivayet edildiğine nazaran Cebele Nusayrîlerinden

bazıları nehb ve selb ile ve sirkatle temin-i hayat etmekde imişler. Bunlar kasaba ahalisine veya sahil sekenesine hücum ederek bulduklarını gasb eyler ve eğer karşılarında bir mukavemete tesadüf ederlerse derhal rastgeldiğini öldürür ve sonra dağlarına çekilirlermiş.

Cebele Nusayrileri nehb hususunda daima aynı usule müracaat ederler. Evvela köylü kıyafetinde kılavuzlar çıkararak tecessüsatda bulunurlar. Ve sonra bu kılavuzlar yüz elli, iki yüz silahlıya yol göstererek geceleyin baskın yapılır. Ortılığı yakar kırarlar bulduklarını alır giderler. Artık ziyaret ettikleri yerlerde ne hububat, ne hayvanat, hiç bir şeyden eser kalmaz. Cebele'de tesadüf edilen bu şekavetler dolayısıyla, sahilde bulunan vasi ve münbit araziden derece-i kâfiyede istifade edilememekdedir. Bahusus her tarafından böyle bir heyet-i ictimaiye ile muhat bulunan Cebele İslâm merkezinin cidden şayan-ı teemmül ve nazar bir halde bulunduğunu itiraf etmek zaruridir.

Hatta mallarından ve hayatlarından emin olabilmek için, Cebele ağniyasından bazıları, Nusayrî aşiretlerinden bazı mukaddemlerin senevi tediye olunan bir "*harâc*" veya bir "*cizye*" mukabilinde himayeleri altına girmeğe mecbur olmaktadır. Bu himaye sayesinde kendilerini nehbden ve sirkatden tahlis etmeğe muvaffak oluyorlar.

Hatime kabilinden olmak üzere şunu da dermiyan etmeliyiz ki, bütün bu nehb ve sirkat harekâtını tehye ve ihzar etmekde olanlar dahi mukaddemler imiş. Ve güya vukuatda kendilerine en büyük hisseyi ayırtmak suretiyle bu kanun-ı ifsadı daima işgal etmekde imişler.

Velhasıl Cebele hayat-ı ictimaiyesi derin bir anarşi içinde puyan olmaktadır. Burada bir zerre-i saadet ve bir eser-i insaniyet bulmak kabil değildir. Beşeriyetin sukut edebileceği en muhiş ve en elim hufreler Cebele'de runüma oluyor. Binaenaleyh kemalat-ı medeniyeyi her dakika ihnak eden bu zehirli vaziyet-i ictimaiye artık tebeddül etmeli ve burada pek hayırlı bir istihalenin nurani tecellileri hükümfermâ olmalıdır.

Kendileri de böyle müsbet bir vasfdan azade idiler. Evin üst katına çıkarak bir mikdar oturduk. Burada Cebele yeşil bir gölge ve uzaklarda deniz ise maimsi bir safha halinde runüma oluyor ve denize doğru tek tük köy hayaletleri fark ediliyordu. Bu sıcak Temmuz sabahında Nusayrî kadınları "*tönbeki*" ve "*tütün*" tarlalarında çalışıyorlar ve rengârenk elbiseleriyle bu yeşil ufukda temevvüçler yapıyorlardı. Burada fazla bir müddet temdid-i ikamete lüzum görmediğimiz için sohbetimiz pek afaki ve muhtasar olmuş idi.

Nusayrîlerin cehaletinden uzun uzadıya şikâyeti havi olan mukaddemin beyanatı pek samimi, hararetli ve hakiki idi. Hatta mukaddem çocuklarının diğer bir kısımda bir köy hocasıyla birlikde okuduklarını da işidiyorduk.

Bir münasebet düşürerek kendilerinin neden böyle daima pür-i silah dolaşdıklarını istifsar eyledik. Bunun üzerine hazır bulunanlar derin bir ah çekerek:

“Bilseniz biz ne kadar hayatımızdan emin değiliz. Her an bir hücum, bir mukatele veya bir yangın, hülâsa bir taarruza maruz bulunuyoruz. Hayatımız hep böyle gürültüler içinde geçiyor ve daima böyle geçecektir. Biz mukaddemin ve tarafdarlarının bu şikâyetlerini dinlemekle iktifa ediyorduk. Zira pek ala biliyorduk ki hayatlarının bu suretle geçmesinde en büyük amil yine kendileri idi.

Hararetlerini bir mikdar teskin ederek ayrılırken onlar bir eliyle silahlarını tutuyor ve diğeriyle atlarımızı yanımıza yakınlaştırmaya çalışıyorlardı.

6. Sahyun Kazası

6.1. Kazanın Mevki ve Hududu

Lazkiye merkez kazasının şimal-i şarkisinde kâin olan Sahyun Kazası, şimalen ve şarken Haleb Vilayeti mülhakatından Cisir-i Şuğûr ve cenuben Cebele kazalarıyla mahduttur.

6.2. Kazanın Mesahası, Nüfus ve Ahval-i İdariyesi

Sahyun Kazasının mesahası 960.000 cedit dönüm tahmin olunmakta olup bunun 100.000'i arazi-i emirîye, 50.000'i arazi-i mevkufe, 50.000'i arazi-i metruke ve yine 50.000'i arazi memluktur. Mevat arazinin mesahası ise 710.000 dönüm raddesindedir.

Kazanın nüfus-ı umumiyesi ber-vech-i zirdir:

1332 (1916) İstatistiki	
İslâm	16.106
Nusayrî	14.750
Hıristiyan	2.116
Yekûn	32.972

1323 (1907) senesinde kazanın nüfusu 28.854 olduğuna göre on sene zarfında dört binden bir az fazla bir tezayüd vukua gelmiş demektir. 1328 (1912) senesinde 5, 1330 (1914) senesinde 368, 1332 (1916) senesinde 322

tevellüdat ve 1912 senesinde 44, 1914 senesinde 111, 1916 senesinde 305 vefiyat vukubulduğunu nüfus defterleri kayd ediyor.

6.3. Nüfusu

1332 (1916) senesinde Lazkiye'nin nüfusu zükûr ve inas 20.387 olup, tafsili şu vechledir:

	Zükûr	İnas
İslâm	8.196	8.358
Ortodoks	1.524	1.659
Latin	12	9
Marunî	217	145
Protestan	41	43
Ermeni	97	86
Yekûn	10.222	10.165
		20.387

Nefs-i Lazkiye'de 1328 (1912) senesinde 193, 1332 (1916) senesinde 728 tevellüdat ve 1912 senesinde 297, 1916 senesinde 1.393 vefiyat vukubulmuşdur. Nüfus-ı umumiyenin ancak 3.833'ünü teşkil eden Hıristiyanlar arasında Amerika'ya muhaceret fikri pek ziyade taammüm etmiştir. Hal-i hazırda Lazkiye sekene-i Nasraniyesinin takriben yüzde yirmi beşi Amerika'da bulunmaktadır. On seneden beri Nusayrîlerin *Keseb* ile *Ganimiye* köylerinde mukim Ermenilerin az bir kısmı dahi Hıristiyanları takliden berr-i cedide muhaceret ediyor. Ekseriyetle Amerika-yı Cenubi memleketlerini tercih eden bu muhacirlerin yalnız yüzde üçü tekrar Lazkiye'ye dönmekte ve mütebakisi bu ecnebi memleketlerde tevattun etmektedir.

6.4. Sahyun'da Halet-i İctimaiye

Kaza merkezi dahi dahil olduğu halde otuz iki bini mütecaviz bir yekûna baliğ olan Sahyun kazası nüfusunun bir sülüsü İslâm ve Sünnidir. Mütebakisinin takriben bin beş yüz kadarı Hıristiyan olup, Rum Ortodoks mezhebine salikdir. Kalanı ise tamamıyla Nusayrî olduğu için, sekenenin ekseriyeti nazar-ı dikkate alınırsa, Sahyun Kazasını da Nusayrî bir kaza olmak üzere telakki etmek kabildir. Vaktiyle kazanın *Aramu* ve *Ganime* namındaki köylerinde sakin bulunan 600'e karib Ermeni diğer bir mahalle nakl edilmiş olduğu gibi, Rum Ortodoksların, azim İslâm ve Nusayrî kütleleri miyanında bariz bir mevcudiyet-i ictimaiyeleri bulunmadığı için,

burada hayat-ı ictimaiyeye dair vereceğimiz tafsilatı Sünnilerle Nusayrilere hasr etmeğimiz zaruridir:

Filhakika “*Sahyun Aşireti*” namıyla maruf bulunan “*Babnâ*” sekene-i İslâmiye ve Sünniyesinin kazada bir takım zeylleri bulunmaktadır. Bunlar miyanında ve merkez rüesasına şebih olmak üzere “*Bûkâs*”, “*Hafê*”, “*Şarkâk*” köylerinden her birinde maruf Sünnî birer aile vardır ki, Babnâ’daki nüfuz ve inhisarın küçük birer timsalini burada tesis etmişlerdir. Bunların efrad-ı ‘ailesi takriben ellîşer şahısdan ve etbai ise, içlerinde silahlı bulunmak üzere yüzer kişiden tereküb etmektedir.

Velhasıl bunların gerek vaziyetleri, yaşayışları ve giyinişleri ve gerek nüfuzları itibariyle merkezde Sünnilerden ayrı olmadıkları için bu hususta tekrar tafsilata ihtiyac yoktur. Yalnız şunu da zikr edelim ki, bu ailelerin daire-i nüfuzları dahilinde bulunan köylüler dahi pek bitab bir halde bulunmaktadırlar.

Kazada Sünnî olmak üzere bir de Cebelül-Ekrad Nahiyesini işgal eden ve bu nam ile mevsûm ve maruf bulunan aşireti de zikr etmeğimiz lazımdır. Sahyun Aşireti ile müttehid bulunan bu Sünnî aşiret dahi hayat-ı ictimaiye itibariyle diğerinden farksızdır. Bu aşiretde maruf yedi aile vardır ki, bunların da rüesası diğer mücavirleri bulunan rüesadan geri kalmamakda bulundukları gibi, maiyetlerindeki efradın da komşuları bulunan halkdan fazla bir saadet veya bir refaha nail olmamaları hususunda bir an terahi etmemektedirler.

Velhasıl aynı şeraite tabi ve birbirine müşabih vassafa malik bulunan Sahyun ve Cebelül-Ekrad Sünnî aşiretleri, kazanın kütle-i İslâmiye ve Sünniyesini teşkil etmektedirler.

Bunların muvacehesinde ise Nusayrî aşiretleri bulunmaktadır. Bunların içinde belli başlı olmak üzere “*Amâmire*”, “*Mehalibe*”, “*Beyt-i Şelef*” namlarıyla maruf olan aşiretleri tadad edebiliriz.

Amâmire Aşireti, Sahyun kazasının dağlık aksamında ikamet etmektedirler. Beş altı bini mütecaviz bir nüfusa malik bulunan bu aşiretin en aşağı iki bin kadar martinili ve müsellağ eşhası mevcuddur. Bunların en nüfuzluları üç aileden ve reisdan ibaret bulunmaktadır. Mehalibe Aşiretinin efradı ise iki üç bin kişiden ibaretdir. Bunların da bini mütecaviz müsellağ etbai vardır. Aşiret içinde en nafizül-kilem olmak üzere bir şahıs mevcuddur.

“Deryûs Aşireti” de Mehalibe kadar efrada malik ise de, bunların kuvvet-i müsellehası beş yüz martinili tahmin olunmaktadır.

Sahyun’da mutavattın Nusayrî aşiretleri miyanında en kaviyy olanı Beyt-i Şelef Aşiretidir. Bunların nüfus-ı mevcudesi on on iki bin kadardır. Üç bini mütecaviz bir kısmı müsellahtır. Beyt-i Şelef Aşiretinde de müteeffizandan sayılabilen beş altı kişi mevcut imiş. Vel-hasıl Sahyun Nusayrileri dahi bir takım aşiretlere münkasem ve müsellaht etba ve avana malik olduğu için, bir taraftan gerek Sünnî ve gerek Nusayrî aşiretlerinin ayrı ayrı, diğer taraftan birbirlerine karşı ittihaz ettikleri tarik-i hareketleri ile vaziyet-i ictimaiyeleri dahi şayan-ı tedkikdir.

Filhakika Sünnî aşiretleri beyninde ihtilaf mevcut değil imiş. Zira Nusayrilerin ekseriyet-i azimeyi teşkil eden büyük kütlelerine karşı tefrik-i kuvva suretiyle kendilerini küçültmek istemedikleri için, daima Nusayrilere karşı el ele vererek tesis-i muhalasat ve temin-i ittifak ve muhadenet etmekte idirler. Her ne kadar İslâm aşiretleri beyninde dahi katl veya kız kaçırmak gibi bir takım vukuat zuhur etmekte ise de, ekseriya aralarında hall edilerek uzun ihtilafların zuhuruna mani olmaktadır.

Şunu da zikr edelim ki, Sahyun’da bulunan bu aşiretlerden hiç biri haymenişin bir halde değildir. Bunların kâffesi sabit evlerde ikamet etmektedirler. Her ne kadar kendilerince de *“beyt”* ıtlak edilen bu evceğizler, haymelerin pek dununde bir halde bulunmakta iseler de, onların bu sabit ikametgâhları kendilerini daimi bir fevzaviyetden tahlis etmekte bulunduğu için, aralarında tahassül eden ihtilafların birer suretle hal ve tesviyesini teshil etmektedir.

Sünnî aşiretlerin Nusayrî aşiretlerine karşı olan vaziyet-i ruhiyeleri de calib-i nazardır. Filhakika Sünnîlerin Nusayrilere karşı bir muhabbetleri bulunduğunu kabul etmek pek güçtür. Sünnîler, Nusayrilerin salık oldukları mezhebin butlanına kail oldukları için, kendilerine diğer bir dinden bulunan efraddan ve mesela Hıristiyanlardan da daha uzak bulunduklarını tahmin ediyorlar. Bunun içindir ki Sünnîler, Nusayrilere kızlarını tezvic etmezler. Fakat nikâh suretiyle Nusayrilerden kız aldıkları vakıdır. Hususiyle mütegalibeden sayılanların evlerinde birçok Nusayrî kızları bulunmakta imiş.

Diğer taraftan Nusayriler dahi dinleri icabınca kendilerinden maadasına karşı bir muhabbet beslediklerine dair bir gûnâ emareye tesadüf edilmediği

İçindir ki, onların Sünnîlere karşı vaziyetleri Sünnîlerin vaziyetinden pek farksız sayılamaz.

Velhasıl ruhen ve dînen birbirinden pek uzak bulunduklarına kail olan Sünnî ve Nusayrî kütlelerinin birbirlerine karşı pek dost bir halde idame-i mevki etdikleri görülmektedir. Vakıa Sünnî aşiretler ile Nusayrî aşiretlerinin Sahyun'da birbirine karşı icra-yı taaddiyat etdikleri dahi görülmüyor ise de, bunu tarafeynce husule gelen bir muvazenete atf etmek zaruridir. Binaenaleyh Sünnîlerin, ekalliyet-i malumeye rağmen bu suretle muhafaza-i miknet etmeleri hususunda büyük bir yararlık gösterdiklerine kaildirler. Sünnîlerin "cesaret" suretiyle tefsir etdikleri bu vasıf, Nusayrîlerin gözünü epeyce yıldırmış imiş. Mamafih Nusayrîler bu muvazeneti, Sünnîlerin kendilerince menkul olan bu miknet ve yararlıklarından ziyade kendi aralarında yani Nusayrî aşiretleri beyinde mevcut niza ve ihtilafata haml etmektedirler.

Nusayrîlerin bu müddealarında az çok isabet bulunduğu muhakkaktır. Zira Sahyun Nusayrî aşairi öteden beri aralarında mevcut kan kavgalarıyla ve kendilerinin vaziyet-i umumiyeye-i ictimaiyelerindeki evsaf-ı mahsusa ve malume saikasıyla başlıca iki kısma inkısam etmektedirler.

Bunlardan bir kısmı Amâmile Aşiretinin bir cüzü ile Mehalibe Aşiretinin kâffesinden ve Beyt-i Şelef Aşiretinin bir cüzünden terekkeb etmekde ve diğer kısmı ise Amâmile'nin diğer bir cüzü ile Deryûs Aşireti ve Beyt-i Şelef'in diğer bir cüzünden teşekkül eylemektedir.

Nusayrîlerin bu iki kısmı en küçük bir vesile ile birbirine karşı taarruz ve tasallut eden iki düşman ordusu vaziyetinde bulunmaktadır. Neticede kaplanlar gibi birbirlerinin kanlarını dökmekten bilmem ki bu iki cahil kütle ne hazz ve ne zevk alıyorlar?

İşte Sünnî aşiretleri bundan bil-istifade temin-i mevcudiyet etmekde imişler. Maamafih Sünnîlerin de silah kuvvetini pek yabana atmak caiz olmadığını Nusayrîler dahi itiraf ediyorlar imiş.

Hülâsa bu muvazenet saikasıyla iki büyük fırka-i dîniye beyinde Sahyun kazasında olmak üzere taaddiler veya tasallutlar zuhur etmiyor gibi ise de, Nusayrîlerin bu aşiretlerinden müfrez ve bine karib eşhas vardır ki, daima hayatlarını icra-yı şekavetle imrar etmektedirler. Bunlar bazen yüz kişiden mürekkeb çeteler teşkil ederek, kazaya mücavir köylere ve hassaten sahil köyelerine ve Lazkiye Livasına tabi mahallata taarruz ederek, ortalığı

yakıb kavururlar ve bulduklarını gasb ederek, mümanaat görürlerse adem öldürerek her türlü fenalığı yaparlarmış.

Velhasıl akvam-i ibtidaiyeye bile yaraşmayan bir hal-i medeniyetgiri-zanede teşyi-i hayat eyleyen bu insanlar, beşeriyetin düşebileceği en elim uçurumlara sürükleniyor ve yaşadıkları bu cennet kadar güzel ve muhteşem olan memleketlerini ve kadrini bilmedikleri için bu kıymetdar vatani ve bin-netice her türlü felaketlere sürüklüyorlar. Hülâsa bunları intibaha davet ederek, artık bu sahne-i fecayie nihayet vermenin zamanı çokdan hulul etmiştir. Bu haşin neticeyi itiraf etmek bizim için elbette pek lüzumlu bir vazife-i vicdaniye telakki edilmek zaruridir.

6.5. Tafsilat-ı Mütemmime

Gerek merkezde ve gerek kazada calib-i dikkat bulunan en esaslı evsaf-ı ictimaiyeyi zikr etdikden sonra, burada tafsilat-ı mütemmime kabilinden olmak üzere bazı ufak tefek malumatı dermiyan eyleyeceğiz.

Bir kere tarz-ı maişet itibariyle kazanın Sünnîleri ile Nusayrîleri bey-ninde bir fark görülmemektedir. Cümlesi o çürük ve rehnedar evlerde yaşamaktadırlar. Bu çamur kütlesinden mürekkebe köhne evlerde, “*libâd*” tabir etdikleri beyaz kilimi, o ufunetli ve kirli zemine serebilenler mesud sayılıyorlar. Zira bu ikametgâhların ekserisinde, aynı yerde olmak üzere hayvanat ile birlikde yatmak itiyadı öteden beri kendilerinde sabit bir anane halinde temerküz ettiği için bit-tabii bu elim halden kurtulamıyorlar.

Mamafih bunların bu suretle yaşamaları ve bu tarz-ı maişeti idame etmeleri hususundaki en büyük amili cehalet-i mutlakalarında aramak iktiza eder. Zira bir hesab-ı takribiye nazaran merkez-i kazada bulunan ve adedi yirmi otuza kadar güç halde iblağ edilebilen bir kaç şahısdan maadası okumak yazmakdan mahrum imişler. Bu mahrumiyet Sünnîlere de şamil imiş.

Teşkilat-ı dîniyelerine gelince: Sünnîlerin yalnız merkezde bir imam-ları mevcuddur. Karyelerde Sünnîler umumiyetle rüesa-yı dîniyeden mah-rumdurlar. Nusayrîlerin ise şeyh teşkilatı her Nusayrî mevkiinde olduğu gibidir. Bu Nusayrî şeyhleri rüesa-yı Nusayriye ile birlikde bu zavallı kütleyi istedikleri gibi tedvir etmektedirler.

Sünnîler nikâh ve saire gibi bazı muamelatda merkezde bulunan hakime müracaat ediyorlar. Kaza mahkeme-i şeriyesinin sicillerine nazaran 1325 senesinde 93; 1326'da 116; 1327'de 125; 1328'de 37; 1329'da 51; 1330

senesinde 23; 1332 senesinde ise yalnız 4 kişi tevhül etmiştir. Sahyun kazasında Sünnîler indinde tadad-ı zevcat usulü pek cari değildir.

Nusayrîlerin mikdar-ı izdivacları hakkında bir malumat elde edilememiştir. Esasen kadınlara bir ehemmiyet-i ictimaiye atf etmeyen bir küttelede bunu aramak bit-tabii beyhudedir.

Sahyun kazasında kadınlar, erkeklerden pek zulmetkârane muamelelere düçar olmaktadır. Her dakika iş görmekten durmadıkları halde, neticede yalın ayak bırakılan ve temizce elbiseye layık görülmemeyerek yırtık bir halde gezdirilen bu zavallı kütlenin bu derecede haşın bir muhite düşmüşlerine cidden acınır. Daima cebr ve şiddete maruz kalan bu kadınların pek azim bir feryad-ı ıstikâ koparmaya elbette pek büyük bir hakları vardır. Fakat esefler olsun ki onların nahif sesi o haşın gürültüler arasında duyulmuyor.

Hülasa Sahyun'da en büyük cinayetleri pervasızca icra eden o mütemerrid kütlelerin sada-yı silâhı o kadar gürültülüdür ki, kadınların nida-yı şikâyet-cüyanesini boğuyor. Mamefih bu zavallı mağlub kütleye layık görülen bu sessiz cünhalar, medenilerin nazarında en büyük ve en feryadkâr bir cinayet-i ictimaiye telakki edilirmiş. Elbette bu martinili ve mavzerli mahluklar bunu bilmezler ve anlamazlar.

Şunu da işaret edelim ki Sahyun'da kan pek ucuz bir şeydir. Son bir istatistike nazaran, 1332 (1916) senesinin kayd ettiği dokuz katl vukuatında 102 kişi medhaldar imiş. Sirkat ve nehbin, darb ve cerhin ise hadd ve hesabı yoktur. Kâğıda geçenler yalnız 81 hadise imiş. Kim bilir? Belki bu yekûn dahi Sahyun başlarının hoşlarına gitmeyen eşhas silsilesinden başka bir şey değildir. Bir rivayete nazaran böyle bir mütalaa pek musib imiş.

7. Lazkiye Merkez Kazası

Lazkiye Sancağının şimal-i garbi kısmını işgal eden merkez kazası şimalen Haleb Vilayeti, şarken Sahyun, cenuben Cebele kazalarıyla ve garben Bahr-i Sefid ile mahduddur.

Kazanın sekene-i umumiyesini gösteren 51.259'un yalnız 4.525'i Hıristiyan ve 20.796'sı Nusayrî ve 25.938'i Sünnîdir. 1328 (1912) senesinde 193, 1332 (1916) senesinde 728 revellüdat ile 1912 senesinde 297 ve 1916 senesinde 1.393 vefiyat vukubulmuştur.

7.1. Lazkiye Kazasının Merkez Nüfusu

1332 (1916) senesinde Lazkiye'nin nüfusu zükûr ve inas 20.387 olub tafsili şu vechledir:

	Zükûr	İnas
İslâm	8.196	8.358
Ortodoks	1.524	1.659
Latin	12	9
Marunî	217	145
Protestan	41	43
Ermeni	97	86
Yekûn	10.222	10.165
		20.387

Nefs-i Lazkiye'de 1328 (1912) senesinde 193 ve 1332 (1916) senesinde 728 tevellûdat; 1912 senesinde 297 ve 1916 senesinde 1.393 vefiyat vukubulmuşdur. Nüfus-ı umumiye'nin ancak 3.833'ünü teşkil eden Hristiyanlar arasında Amerika'ya muhaceret fikri pek ziyade taammüm etmiştir. Hal-i hazırda Lazkiye sekene-i Nasraniyesinin takriben yüzde yirmi beşi Amerika'da bulunmaktadır. On seneden beri Nusayrîlerin Keseb ile Ganîmiye köylelerinde mukim Ermenilerin az bir kısmı dahi Hristiyanları takliden berr-i cedide muhaceret ediyor. Ekseriyetle Amerika-yı Cenubi memleketlerini tercih eden bu muhacirlerin yalnız yüzde üçü Lazkiye'ye tekrar dönmekte ve mütebakisi bu ecnebi memleketlerde tavattun etmektedir.

7.2. Umur-ı Maarif

Lazkiye maarifi kırk elli seneden beri calib-i dikkat saffhalar geçirmişdir. Bizde henüz maarif teşkilatı mevcut olmadığı sıralarda, Amerika-yı Şimalide icra-yı faaliyet eden "*Presbiteryen*" cemiyet-i diniyesi, Nusayrî ve Ermeniler arasında Protestanlığı neşr etmek gayesiyle Lazkiye'ye 1859 sene-i miladiyesinde Mister Doks (Dodds) ve Mister Beyti (Beattie) adlı iki mübeşşirin zir-i idaresinde bir heyet izam etmiş idi. O tarihten bu ana kadar ibraz-ı faaliyet etmekden bir an fariğ kalmayan heyet-i mezkûre, Lazkiye merkez kazasında otuz kırk kadar mekteb tesis etmeğe muvaffak olarak, gaye-i diniyesi uğrunda her türlü fedakârlıklar yapmaktan çekinmemek suretiyle bir kaç fakir Nusayrîyi ve hatta "*Behmere*" ve "*Cendere*" köyleri sekencesinin bir kısm-ı mühimmini tansir etmiş idi. Bundan takriben yirmi

iki sene evvel mutasarrıflıkla Lazkiye'ye gelen “Ziya Paşa”, bütün kavanin-i esasiye-i hazıranın büyük bir itina ile ilan ettiği hürriyet-i mezahib meva-diyla gayr-i kabil-i telif bulmadığı bu Protestan cereyanına karşı tedabir-i acile ittihazına lüzum-ı kati hiss ederek, on Nusayrı köyünde birer mekteb ve cami inşa ve vaizler tayin etmiş idi. Şayan-ı tebcil bir hiss-i millinin mahsulü olan bu müesseseler, şimdiki halde maat-teessüf ihmal edilmiş ve kısm-ı azamı yıkılmışdır.

Hal-i hazırdaki bütçeye göre, bütün Lazkiye Livasında on yedi mekteb-i ibtidai bulunması lazım gelir iken, elyevm muallimsizlik yüzünden kısm-ı azamı vekâletle idare edilmek suretiyle, on bir mekteb küşad olunabilmiştir. Esasen ahalinin bu mekteblere hiç rağbeti yoktur. Bütün bu mekteblere devam eden talebenin adedi 250 olduğunu söylesek, bu müesseselerin Lazkiye muhitinde ne dereceye kadar tesir hasıl ettiklerini ufak bir mülahaza ile anlamak kabildir.

7.3. Lazkiye'nin Ahval-i İctimaiyesi

Lazkiye'nin hayat-ı umumiye-i ictimaiyesine dair olan bu faslımıza hatime vermezden evvel, istitrad kabilinden olmak üzere, Lazkiye merkez kazasının halet-i ictimaiyesine bir mikdar temas eyleyeceğiz.

Filhakika Lazkiye Kazasında merkezin nüfusu haric kaldığı takdirde, resmi istatistiklere nazaran otuz bini mütecaviz bir nüfus mevcuddur. Bunun nısfı Nusayrı ve nısf-ı diğerinin üç rubu Türkmen ve Sünnî ve bir rubu ise tavaif-i muhtelifeden mürekkeb olmak üzere Hıristiyanıdır.

Lazkiye merkez kazasında mutavattın bulunan Nusayriler, ziraat ve fellahatla iştigal etmektedirler. Bunların içinde on on beş kadar aile vardır ki, bin liradan iki bin lira kadar bir kıymete balığ araziye sahib bulunmaktadırlar. Bunların senevi varidatı iki yüz liradan beş yüz liraya kadar tahmin olunabilir.

Lazkiye merkez kazasında yaşayan Nusayriler, sevhilde veya sevhile karib nıkatda bulunan Nusayrilere şebihdirler. Binaenaleyh hayat-ı umumiyelerinde, dağlık arazide yaşayan Nusayrilerin secaya-yı mahsusasından azade bulunmaktadırlar.

Esasen bu Nusayrilerin ekseri Lazkiye ağniyasının maiyetinde müzari oldukları için, sükût ve huzur halinde bulunmaları pek tabiidir. Hususiyle

bura Nusayrîlerinin Sahyun aşairi tarafından gördükleri taaddiler sebebiyle de daha ziyade Lazkiyelilere merbut bulunmaktadırlar.

Bit-tabii bu Nusayrîlerin hayat ve maişetlerinde bir refah ve seviye-i fikriyelerinde de bir salah aramak beyhudedir. Bunlar da fakirce ve zavallı bir kütle-i halkdan ibaretdir.

III. BÖLÜM

NUSAYRÎLER VE NUSAYRÎLİK BİBLİYOGRAFYASI

A. Davişa, **Arap Milliyetçiliği**, çev. L. Yalçın, Literatür Yay., İstanbul 2004.

A. von Kremer, "Die Heidengemeinden der Nosairyer im nördlichen Syrien und in Cilicien", **Das Ausland**, 1872, s. 553-558.

Abdullah Er, "Fransızca Yazılı Kaynaklarda Nusayriler", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 54, 2010, s. 149-158.

Abdurrahman Bedevi (Dr.), **Mezâhibü'l-İslâmiyyîn (The Doctrines of Muslims) II, el-İsmâiliyye, el-Karâmita, en-Nusayriyye**, Beyrut 1973, s. 749-1257 (Bu eserin Nusayriler ile alakalı kısmının ayrı basımına bk. **en-Nusayriyye (The Nosairis)**, Beyrut 1973, s. 423-506).

Abdurrahman Melek (Müstakil Hatay Devleti Başbakanı), **Hatay Nasıl Kurtuldu**, TTK. Yay., Ankara 1991.

Abdurrahman Togayhan, "Kültürel Farklılıklar Ekseninde Nusayrîlik Üzerine Bir Din Sosyolojisi Araştırması: Mersin Aleviliği Örneği", **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 10/14, s. 57-91.

Abdülhamit Sinanoğlu, **Nusayrîlerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı (Çağımızda Batınlık Örneği)**, Esra Yay., İstanbul 1997.

Abraham Parsons, "Travels in Asia and Africa; including a Journey from Scandaroon to Aleppo; and over the Desert to Bagdad and Bussora", **The Critical Review**, vol. XIV, London 1808, s. 135-150. (İskenderun'da hem konsulluk yapan hem de deniz ticaretiyle uğraşan A. Parsons'un seyahat notları İskenderun'dan başlar ve bölgedeki İskenderun, Belen, Karamurt, Süveydiye

ve Ordu hakkında bilgi içerir. Mesela, İskenderun evlerinin taştan yapılmış olduğu ve yaklaşık 800 kişinin yaşadığı kayıtlıdır. İkisi birlikte kullanılması gereken bu seyahatin bundan ayrı bir yayınına bk. Abraham Parsons, "Travels in Asia and Africa", *The London Review*, vol. II, August-November 1809, London 1809, s. 363-372).

Adem Tutar, "İşgal Yıllarında Hatay'ın Demografik Yapısı", *Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu* (Elazığ 2001), Fırat Üniversitesi Yay., Elazığ 2002, s. 723-734.

Adem Tutar, *XX. Yüzyıl Hatay Tarihi ve Günümüz İnanç Coğrafyası*, (İnönü Üniversitesi, Doktora Tezi), Malatya 1997.

Ahmed Cevdet Paşa, *Târih-i Cevdet I*, tertib-i cedid, Dersaadet 1309 (Hem resmi tarihçiliği hem Fırka-i Islahiye'de çalışmışlığı hem de Halep Valiliği dolayısıyla bölgeyi iyi bilen ve yazan Cevdet Paşa'nın, Nusayrîlere dair de notları vardır s. 332-334).

Ahmed Şerif, *Anadolu'da Tanin I*, yay. haz. Mehmed Çetin Borekçi, TTK. Yay., Ankara 1999, (Tanin Gazetesi için Anadolu'yu dolaşan ve yazan Ahmed Şerif'in 1910 yılındaki notlarıdır. Bölgemize dair Erzin, Dört Yol, İskenderun, Payas, Hassa, Kırıkhan, Islahiye, Bahçe ve Osmaniye kısımlarında bilgiler verir).

Ahmet Beşe, "İngiliz ve Amerikan Kayıtlarında Nusayriler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 54, 2010, s. 159-182.

Ahmet Faik Türkmen, *Hatay Manda Tarihi IV, Silahlı Mücadele Devresi*, İstanbul 1939.

Ahmet Faik Türkmen, *Mufasssal Hatay I, Coğrafya*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1937.

Ahmet Faik Türkmen, *Mufasssal Hatay II, Tarih*, Reklam Basımevi, İstanbul 1937.

Ahmet Faik Türkmen, *Mufasssal Hatay Tarihi III, Hatay Şairleri*, İktisat Matbaası, Antakya 1939.

Ahmet Halaçoğlu-Mustafa Öztürk, *Hatay'ın Anavatan'a Katılmasında Dört Yol'un Yeri ve Önemi*, 1938 Suriye Olayları ve Halil İbrahim Efendi'nin Faaliyetleri, TTK. Yay., Ankara 1995.

Ahmet Sonay, *İmâmiyye ve Nusayriyye'de Dört Sefir Telakkisi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016, 141 sayfa.

Ahmet Turan, "Kitâbu'l-Mecmu'nun Tercümesi", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 8, Samsun 1996, s. 5-18 (Süleyman el-Adeni'nin 1863 yılında Beyrut'ta yayımlanan Nusayrilerin el kitabının çevirisidir).

Ahmet Turan, **Les Nuayris de Turquie dans la Region d'Hatay**, Doktora Tezi, Paris 1973.

Ali Bezgin, **Hatay'da Reenkarnasyon Memoratları**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011, 198 sayfa.

Ali Capar, **The History of Nusayris ('Alawis) in Ottoman Syria, 1831-1876**, Arkansas Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013, 117 sayfa.

Ali Gülşehri-Resul Tosun, **Nusayrilik ve Suriye'de Nusayri Zulmü**, Nizam Yay., İstanbul 1981, 110 sayfa.

Ali İhsan Ökten, **Anadolu'nun Sırlı Aynası Arap Aleviler (Nusayriler)**, Karahan Kitabevi, Adana 2017.

Ali Mert Karaköy, **Teopolitik Açısından Nusayrilik ve Ortadoğu Politikaları**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016, 90 sayfa.

Ali Sinan Bilgili, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Adana, Tarsus ve Mersin Nusayrileri (19-20. Yüzyıl)", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 54, 2010, s. 49-78.

Ali Sinan Bilgili, Selahattin Tozlu, Uğur Akbulut ve Naim Ürkmez, **Osmanlı Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920)**, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2010, battal boy 399 sayfa (İlk defa Nusayriler ve Nusayrilik hakkındaki Osmanlı arşiv belgeleri asılları ve tıpkı okumaları ile yayımlanmıştır. Ayrıca bu belgeler ışığında *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı: 54, aynı yıl "*Nusayrilik Özel Sayısı*" çıkarılmıştır. Söz konusu sayıda yer alan yazılar, yazarlarıyla belirtilmiştir).

Ali Zeynel Gökpınar, "Nusayriler, İslamlaştırma Politikası ve Türklük Mefhumu", **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, 8, 2013, s. 39-66.

Alim Koray Cengiz, **Dil-Kültür İlişkisi Açısından Hatay'da İki Dillilik**, Mustafa Kemal Üniv. Sosyal Bilimler Enst., Yüksek Lisans Tezi, Antakya 2006.

Andre Raymond, "Islamic City, Arab City: Orientalist Myths and Recent Views", **British Journal of Middle Eastern Studies** 21/1, 1994, s.

3-18 (Şehir Tarihçisi olan Raymond'un bu makalesi de diğerleri gibi İslam şehri ve bu bağlamda Arap şehrine ayrılmıştır ve Antakya örneği de vardır).

Andre Raymond, **Osmanlı Döneminde Arap Kentleri**, (çev. Ali Berk-tay), Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1995.

Andrew Archibald Paton, **A History of the Egyptian Revolution, from the Period of the Mamelukes to the death of Mohammed Ali; from Arab and European Memoirs, Oral Tradition, and Local Research**, II, London 1863 (Mısırlı İbrahim Paşa zamanında Suriye'nin işgal ve idaresine değindikten ayrı, Lazkiyeli Nusayrilerin Halep'e taarruzunu anlatır, s. 117-118'de sonki notu).

Andrew Archibald Paton, **Die Heutigen Syrier oder Gesellige und Politische Zustände der Eingeborenen in Damaskus, Aleppo und im Drusengebirg**, Stuttgart und Tübingen 1845 (1841-1843 yıllarında bölgenin durumu; Antakya, İskenderun, Belen-Payas hattı ve Küçük Alioğullarından Mıstık /Mustafa/ Bey, Süveyde-Bityas ve burada yaşayan Nusayrilerin inanışlarına dair özel bilgiler vardır).

Anton Theodor Hartmann, **Oluf Gerhard Tychsen oder Wanderungen durch die Mannigfaltigsten Gebiete der Biblisch-Asiatischen Literatur: Ein Denkmal der Freundschaft und Dankbarkeit**, Bremen 1818 (Nusayrilere ayırdığı özel bir başlıkta /Ueber die Nossairier/ epeyce bilgi vardır, s. 428-444).

Arı İnan, **Tarihe Tanıklık Edenler**, Çağdaş Yay., İstanbul 1997 (içinde özellikle Milli Mücadelede bölgenin durumu, Sancak Meselesi ve Hatay'ın kurtuluşu ve sonrasına dair, bizzat yaşayanlarla yapılmış konuşmaların dö-kümü vardır; ancak şu şahıslarla yapılan mülakat ve onlardan alınan bilgiler önemlidir: Hatay Valisi Şükrü Sökmensüer, Tayfur Sökmen, Abdurrahman Melek ve Hamdi Selçuk).

Âsım Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım: Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hâtıralar ve Tetkikler**, Vakıf Matb., 1964 (İskenderun Sancağı olarak Suriye'ye bağlanan yerlerde dayatılan arapça ve bunun imkânsız olduğu Reyhanlı'daki durum).

Aucher-Eloy, **Relations de Voyages en Orient de 1830 a 1838**, (yay. M. Le Comte Jaubert), Paris 1843 (1834 yılındaki seyahatte Misis, Kurtkulağı, Ayas, İskenderun, Belen ve Karamurt Hanı üzerinden Antakya'ya gelir, bu

aradaki Türkmenlere ve diğer yaşayanlara işaret eder, Beytü'l-Mâ /Defne/ ve Süveydiye hakkında bilgiler verir, s. 81-84).

Avedis Sanjian, "The Sanjak of Alexandretta (Hatay): Its Impact on Turkish-Syrian Relations (1939-1959)", **The Middle East Journal**, 10/4 (Autumn 1956), s. 379-394.

Aydın Duru, "Hatay Nusayrilerinde Eren İnancı ve İnancı Merkezleri", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 54, 2010, s. 255-266.

Ayhan Aydın, **Günümüz Alavei, Bektaşî, Mevlevî, Nusayrî İnancı ve Toplum Önderlerinin Görüş ve Düşünceleri**, Cem Vakfı Yay., İstanbul 2006.

Ayşe Atıcı Arayancan, "Suriye Bölgesinde İki İnancı Hareketi: Nizari İsmailileri ve Nusayrilik", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 54, 2010, s. 183-198.

Ayşe Başçetinçelik, **Adana Halk Kültüründe Geçiş Törenleri: Doğum, Evlenme, Ölüm**, Çukurova Üniv. SBE., Yüksek Lisans Tezi, Adana 1998.

Baha Said, **Türkiye'de Alevî-Bektaşî, Ahi ve Nusayrî Zümreleri**, (yay. haz. İsmail Görkem), Kültür Bak. Yay., Ankara 2000.

Baptistin Poujoulat, **Recits et Souvenirs d'un Voyage en Orient**, Tours 1859.

Barbara C. Aswad, "Visiting Patterns among Women of the Elite in a Small Turkish City", **Anthropological Quarterly** 47/1, Visiting Patterns and Social Dynamics in Eastern Mediterranean Communities, Jan., 1974, s. 9-27.

Bayard Taylor, **The Lands of The Saracen; or, Pictures of Paletsine, Asia Minor, Sicily, and Spain**, New York 1862. (Bu eserin başka bir baskısına bk. **The Lands of the Saracens; or, Pictures of Paletsine, Asia Minor, Sicily and Spain**, New York 1886).

Benjamin Labaree, "Tha Ali Illahees (or Nusarys) and Bâbees of Persia", **The Missionary Herald**, 66/6, Jun 1870, s. 180-184.

Bernard H. Springett, **Secret sects of Syria and the Lebanon: consideration of their origin, creeds and religious ceremonies, and their connection with and influence upon modern freemasonry**, 1922 (Nusayrilere dair birkaç makalenin bulunduğu eserin birçok tıpkıbasımı olup, 2010 yılında son baskısı yapılmıştır).

Bernard Lewis, "İsmâ'ilîs Notes", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London**, 12/3-4, 1948, s. 597-600 (İsmaililer ve bu münasebetle Nusayrilere dair notlar vardır).

Bernard Lewis, "Saladin and the Assassins", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London**, 15/2, 1953, s. 239-245 (Selahaddin Eyyubi dönemindeki Haşhaşi ve İsmaililer ve bunlarla alakalı olan Nusayrilere değinir).

Bernard Lewis, "The Sources for the History of the Syrian Assassins", **Speculum**, 27/4, Oct. 1952, s. 457-489 (Suriye bölgesindeki Haşhaşiler, İsmaililer gibi Bâtınilerin kaynaklarını inceler, bunlar münasebetiyle Nusayri taifesine değinir).

Bircan Kalaycı Durdu, "Hatay Alevilerinde (Nusayrilerde) Ölümle İlgili Gelenek ve İnanışlar", **Türk Halk Kültürü Araştırmaları 2001**, Kültür Bak. Yay., Ankara 2006, s. 155-172.

Bülent Nakib, **Antakya Ağzı -Dilbilgisi ve Sözlük-**, Hatay Folklor Araştırma Derneği Yay., Antakya 2004.

C. Defremery, "Nouvelles Recherches sur les Ismaéliens ou Bathiniens de Syrie, I.", **Journal Asiatique**, Janv.-Juin. 1854, s. 373-421.

C. Defremery, "Nouvelles Recherches sur les Ismaéliens ou Bathiniens de Syrie, II.", **Journal Asiatique**, Janv.-Juin. 1855, s. 5-76.

C. François Volney, **Voyage en Syrie et en Egypte, pendant les Annees 1783, 1784 et 1785, I**, Paris 1787 (Antakya ve çevresi için en çok başvuru alan seyahatnamelerden biri budur. Seyahatin ikinci cildine bk. **Voyage en Syrie et en Egypte, pendant les Annees 1783, 1784 et 1785, suits de Considerations sur la Guerre des Russes et des Turks, publiees en 1788 et 1789, II**, Paris 1822. Halep'ten itibaren Antakya, İskenderun, Belen ve Adana'ya kadarki sahanın hemen her yönüne değinen Volney, bölgede Osmanlı Türklerinin ağırlıkta yaşadığını kaydeder. Bölgede bilhassa Türkmenler etkindir. İnançlara değinirken Nusayrilere dair de bilgi verir).

Captain Newbold, "On the Lake Phiala-the Jordan and its Sources", **The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland**, vol. sixteenth, London 1856, s. 8-31 (Bugünkü Suriye'nin aşağı kısmı olan Lübnan'ın anlatıldığı bu tanıtımda, Nusayrilere ve yaşadıkları bölgelere dair de bilgiler vardır).

Carl Ritter, **Die Erdkunde von Asien, Band IX, Klein Asien**, Theil II, Berlin 1859.

Carl Ritter, **Die Erdkunde von Asien, Band VIII/2, Die Sinai-Halbinsel, Palastina und Syrien**, Theil II, Berlin 1855.

Carsten Niebuhr, “Über den Aufenthalt und die Religion der Johannisjünger und Nassairier”, **Deutsches Museum**, Leipzig 1784, cilt 1, s. 539-543.

Carsten Niebuhr, **Reisebeschreibung nach Arabien und Andern Umliegenden Landern**, Kopenhag 1778; İkinci baskısı, Hamburg 1837 (Üç ciltlik seyahatin özellikle 2. Cildinde, 1766 yılının Haziran ayında Antakya'ya uğramış, hem yörenin haritasını hem de şehrin planını çizerek, şehrin kapılarını yazmıştır. Antakya'da arapça yerine halkın çoğunun türkçe konuştuğunu, buna da şaşırdığını yazar. C. Niebuhr'un arapça kaynaklardan yaptığı Arap harfli orijinal aktarmalar, bölgedeki günlük hayat bakımından ayrıca önemlidir. Ayrıca Nusayrilere dair önemli bilgiler verir).

Celal Öney, **19. Yüzyılının İkinci Yarısından Günümüze Suriye, Filistin ve Lübnan Üçgeninde Protestan Misyonların Nüfuz Mücadelesi**, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016, 423 s.

Cengiz Kaçar, **Arap Alevi-Nusayrilerin Dini ve Sosyal Hayatı (Tarsus Örneği)**, Dicle Üniv. Sosyal Bilimler Enst., Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2003, 193 sayfa.

Charles Leonard Irby-James Mangles, **Travels in Egypt and Nubia, Syria and Asia Minor; during the years 1817 and 1818**, London 1823.

Chesney (General, Francis Rawdon), **Narrative of The Euphrates Expedition, Carried on by Order of The British Government during the years 1835, 1836, and 1837**, London 1868.

Chesney, (Colonel, Francis Rawdon), “A General Statement of the Labours and Proceedings of the Expedition on the Euphrates, under the Command of Colonel Chesney, Royal Artillery, F. R. S.”, **The Journal of the Asiatic Society of Bengal**, (edt. James Prinsep), nu. 58, October 1836, Calcutta 1836, s. 675-682.

Chesney, (Colonel, Francis Rawdon), “On the Bay of Antioch, and the Ruins of Seleucia Pieria”, **Journal of the Royal Geographical Society of London**, 8, 1838, s. 228-234. (Antakya'nın iskelesi olan Süveydiye hakkında gözlemlere dayanan bu yazının Fransızcasına bk. “La Baie D'Antioche et les Ruines de Seleucie de Pierie”, **Nouvelles Annales des Voyages**, Avril-Mai-Juin 1839, Paris 1839, s. 42-57).

Chesney, (Colonel, Francis Rawdon), “Reports on the Navigation of the Euphrates”, **Journal of the Royal Geographical Society of London** III/1833, 1834, s. 231-243.

Chesney, (Colonel, Francis Rawdon), "Reports on the Navigation of the Euphrates", **Journal of the Royal Geographical Society of London**, 4, 1834, s. 374-375.

Chesney, (Colonel, Francis Rawdon), "Reports on the Navigation of the Euphrates", **Journal of the Royal Geographical Society of London**, III/1833, 1834, s. 231-243.

Chesney, (Colonel, Francis Rawdon), "Reports on the Navigation of the Euphrates", **Journal of the Royal Geographical Society of London** 4, 1834, s. 374-375.

Chesney, (Colonel, Francis Rawdon), "Steam Expedition on the Euphrates" (Colonel Chesney's Expedition), **The British and Foreign Review; or, European Quarterly Journal** VI, January-April 1838, London 1838, s. 235-268.

Chesney, (Colonel, Francis Rawdon)-William (Francis) Ainsworth, "A General Statement of the Labours and Proceedings of the Expedition on the Euphrates, under the Command of Colonel Chesney, Royal Artillery, F. R. S.", **Journal of the Royal Geographical Society of London** 7, 1837, s. 411-439.

Claude Cahen, **Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı**, çev. Mustafa Daş, Yeditepe Yay., İstanbul 2010.

Claude Cahen, **La Syrie du Nord, A L'Epoque des Croisades et La Principatu Franque D'Antioche**, Paris 1940 (Antakya'da kurulan Haçlı Kontluğu üzerine yapılmış en kapsamlı araştırmadır).

Clement Huart, "La poésie religieuse des Nosairis," **Journal Asiatique**, 7. seri, 14, 1879, s. 190-261.

Daniel Pipes, "The Alawi Capture of Power in Syria", **Middle Eastern Studies**, 25/4, Oct., 1989, s. 429-450 (Alevilerin, yani Nusayrilerin Suriye yönetimine nasıl geldiklerine dairdir, bu bakımdan "Ba's /Diriliş/ Partisi"nin kurucusu olan Arsuzlu Zeki el-Arsuzî mühimdir).

Djaffar Mahomed-Sahnoun, **Les Chi'ites: Contribution a l'étude de l'histoire du Chi'isme des origines a l'époque contemporaine**, Paris 2005, içinde heterodoks unsurlardaki ilk başlık: "Le secte des Nusayris", s. 220-233.

Doğan Gün, "XVIII. Yüzyılda Antakya'da Şeyhlerin Köylerdeki İdarecilik Fonksiyonları", **Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, XXIV/37, Ankara 2005, s. 277-288.

Doğan Gün, **XVIII. Yüzyılda Antakya'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1708-1777)**, (Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi), Ankara 2006.

Dominique Sourdel, "Rûhin, lieu de pèlerinage musulman de la Syrie du Nord au XIIIe siècle", **Syria** 30/1-2, 1953, s. 89-107 (Nusayrîler ile ilgili notlar vardır).

Dr. Anton Friedrich Büsching, **Erdbeschreibung (Unterschiedene Lander von Asia)**, Hamburg 1792. (Osmanlı Devletinin Anadolu Vilayetleri arasında Halep Vilayetine de yer verir. Halep Paşalığı /Der Paschalik Haleb/ başlığı altında; Antakya, Süveydiye, Arsuz, İskenderun, Payas, Belen, Bagras ve Antakya Denizi başlıklarında bilgi vardır. Antakya Denizi başlığında, aslında Türklerin "Ağgi Dengiz /Ağca Dengiz, Akdeniz/ Weisse See" dedikleri Amıkgöl anlatılır, s. 293-300).

Dr. Arthur Rupin, **Syria: An Economic Survey**, çev. Nellie Straus, The Provisional Zionist Committee, New York 1918.

Dr. Edip Kızıldağı, **Halk Hazineleri (İnançlarımız): Antakya Kapılarında**, İstanbul 1964.

E. H. C. Rosenmüller (Ernst Heinrich Carl/Karl), **The Biblical Geography of Central Asia**, Almancadan çeviren ve notlayan: N. Morren, Edinburgh 1837, I-II (Aslı Almanca olan bu eserin ikinci cildinde, "Suriye" başlığı altında Antakya ve yöresinin de tarihi coğrafyası incelenmiştir. C. Rosenmüller'in bölgemizi de alakadar eden bir başka makalesine bk. C. Rosenmüller, "Syrien", Georg Ludwig Kriegk, **Belehrende Darstellungen für das Höhere Jugendalter**, Frankfurt 1831, içinde s. 417-445).

Ebu Abdullah Hasibî, **Dîvânü'l-Hasibî**, edt. S. Habib, Beirut 2001.

Ebu Abdullah Hasibî, **el-Hidâyetü'l-Kübrâ**, Beyrut 1986.

Ebu Mûsâ Harîrî, **el-'Aleviyyûn el-Nusayriyyûn: Bahsi fi'l-'akide ve't-tarik**, Beirut 1984.

Eduard Sachau, **Reise in Syrien und Mesopotamien**, Leipzig 1883 (1879 yılına ait notlardır ve Halep-Antakya çevresine dair bilgiler verir).

Edward E. Salisbury (notlayarak çev.), "Translation of an Unpublished Arabic Risâle", **Journal of the American Oriental Society**, 3, 1853, s. 165-193 (Esas olarak bu risale Khâlid Ibn Zeid El-Ju'fy'nindir. İsmaili kaynağı olduğu için, Nusayrîlerle alakalı kısımlar vardır).

Edward E. Salisbury, "The Book of Sulaimân's First Ripe Fruit, Disclosing the Mysteries of the Nusairian Religion", **Journal of the American Oriental**

Society, 8 (1866), s. 227-308 (Hicri 1250/Miladi 1834-35 yılında Antakya'da doğup buradan Adana'ya giden ve bu sebeple de "Adanalı" anlamında "el-Adenî" nisbesini kullanan Süleyman Efendi, Nusayrilerin inançlarını bizzat bilen ve öğreten Nusayrî asıllı birisidir. Nusayrilerin inançlarını anlattığı bu eser, esas olarak onların el kitabıdır. "Kitâbü'l-Mecmû" denilen sûreler, Adanalı Süleyman Efendi tarafından hazırlanmış ve 1863 yılında Beyrut'ta bastırılmıştır. E. Salisbury, bu metni arapça aslı ve ingilizce tercümesiyle yayımlamıştır. Bu eserin Türkçe yayımına bk. Ahmet Turan, "Kitâbü'l-Mecmu'nun Tercümesi", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** 8, Samsun 1996, s. 5-18).

Edward E. Salisbury, "Translation of Two Unpublished Arabic Documents, Relating to the Doctrines of the Ismâ'ilis and the Other Bâtinian Sects", **Journal of the American Oriental Society**, 2, 1851, s. 257-277 (Bâtıniyye, Gâliyye, Nusayriyye, İshâkiyye, Bâkiriyye ve Caferiyye ile alakalı arapça iki risalenin çevirisidir).

Edward E. Salisbury, "Translation", **Journal of the American Oriental Society**, 2, 1851, s. 279-324 (İsmaililere/Karmatilere dair arapçadan bir çeviri olup, Nusayrilerle alakalıdır).

Edward Herbert Maxwell, **Griffin Ahoy! A Yacht Cruise to The Levant, and Wanderings in Egypt, Syria, The Holy Land, Greece and Italy, in 1881, I**, London 1882 (Antakya, İskenderun, Süveydiye, Belen, Defne ve bölgeye ait 1881 yılı gözlemleri vardır).

Emmanuel Guillaume Rey, "Die Ansarier in Syrien", **Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zur Berlin**, Berlin 1866, I. Band, s. 450-451 (Kısa bir tanıtım yazısı olup, Suriye'deki Nusayrilerin yerleşim yerleri ile nüfusları verilmiştir).

Emmanuel Guillaume Rey, "Essai Géographique sur le Nord de la Syrie", **Bulletin de la Société de Géographie de Paris**, XV, 1873, s. 337-348.

Emmanuel Guillaume Rey, "Exploration de la Montagne des Ansariés en Syrie", **Bulletin de la Société de Géographie de Paris**, X, 1865, s. 50-52.

Emmanuel Guillaume Rey, "Le Dignitaires de la Principauté d'Antioche", **Revue de l'Orient Latin**, VIII, Paris 1900-1901.

Emmanuel Guillaume Rey, "Reconnaissance de la Montagne des Ansariés", **Bulletin de la Société de Géographie de Paris**, XI, 1866, s. 433-469 (Rey'in

esaslı seyahat notlarıdır. Nusayrilerin yaşadığı yerlerle birlikte nüfusları, sosyal durumları ve dini inançları hakkında geniş bilgi verilmektedir).

Emmanuel Guillaume Rey, **Les Colonies Franques de Syrie**, Paris 1883.

Erdal Aksoy, “Nusayrilerin Sosyal Yapıları ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye’de Yaşayan Bu Topluluğa Devletin Yaklaşımı”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 54, 2010, s. 199-212.

Erdinç Kineşçi, **Nusayri Kimliğinin Oluşumunda Siyasal Katılım, Tercihlerin Etkisi ve Partilerin Rolü: Hatay Örneği**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010, 164 s.

Erdinç Kineşçi, **Nusayri Kimliğinin Oluşumunda Siyasal Katılımın ve Siyasi Partilerin Rolü: Hatay Örneği**, Gece Kitaplığı, Ankara 2017.

Ergin Sertel, **Dini ve Etnik Kimlikleriyle Nusayriler (Arap Alevileri)**, Ütopya Yay., Ankara 2005, 190 sayfa.

Ernest Will, “Antioche sur l’Oronte, métropole de l’Asie”, **Syria** 74, 1997, s. 99-113 (“Asya’nın Metropolü” diye tanıtılan Antakya şehrine dair nadir biyografik etütlerden biridir, şehrin epey teferruatlı plan ve krokileri eklenmiştir).

Erol Seyfeli, **Hatay’da Milli Mücadele (Hatay’ın Kurtuluş Mücadelesi ve Çeteler Dönemi) (1918-1921)**, Kırşehir 1996.

Esed Rüstem, **el-Usûlî’l-‘Arabiyye li-Târîhi Sûriye fi-‘Ahdi Muhammed Ali Başa I-V**, Beyrut 1933-1934 (Mısırlı Mehmet Ali Paşa zamanına dair Mısır’da bulunan resmi evrakın arapça yayımıdır).

eş-Şeyh ‘Abdullah Ni’met, **el-Edilleti’l-Celile fi Şerhi’l-Fusûli’n-Nusayriyye**, Beyrut 1986.

Ethem Ruhi Fıglalı, **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri**, Selçuk Yay., Ankara 1993 (s. 180-192 arasında Nusayriler vardır).

Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi III**, (haz. Seyit A. Kahraman - Yücel Dağlı), Yapı-Kredi Yay., İstanbul 1999; **VIII**, (haz. S. Ali Kahraman-Y. Dağlı-R. Dankoff), İstanbul 2003; **IX**, İstanbul 2005; **X**, İstanbul 2007.

Eyyup Coşkun, İbrahim Özen, “Hatay’da Bir Kanaat Önderi: Hasan Ay”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 54, 2010, s. 315-322.

F. W. Bussell. "The Persistence of Primitive Beliefs in Theology: A Study in Syrian Syncretism; 'Ali, Elyun, El, Helios and Elijah'", **Folklore**, 28/3, Sep. 30, 1917, s. 279-294 (Nusayrilerdeki "ayn" remizi ve bunun diğer bölge inançlarıyla olan alakasına dairdir).

Farhad Daftary, **Ismaili Literature: A Bibliography of Sources and Studies**, London and New York 2004.

Farhad Daftary, **Muhallif İslam'ın 1400 Yılı-İsmaililer, Tarih ve Ku-ram**, (çev. E. Özkaya), Rastlantı Yay., Ankara 2001.

Fatma Ahsen Turan, "Nusayrilerde Gadir Hum, Fıraş ve Mubahale Bayramları", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 54, 2010, s. 291-298.

Félix Dupont, "Mémoire sur les moeurs et les cérémonies religieuses des Nesserié, connus en Europe sous le nom d'Ansari", **Journal Asiatique**, Septembre 1824, s. 129-139 (Nusayrilerin anlatıldığı bu hatıraların ingilizce tercümesine bk. "Account of the Nesseries, A People Inhabiting the Mountains near Aleppo", **The Oriental Herald**, London 1827, s. 639-643).

Firdevs Kılıç, **Hatay Nusayrilerinde Haydarilik**, Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enst., (Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2002, 146 sayfa.

Fred Arthur Neale (Captain), **Eight Years in Syria, Palestine, and Asia Minor, from 1842 to 1850 I-II**, London 1851. (Bu eserin ikinci cildinde Defne, Antakya, Süveydiye, İskenderun, Belen, Ayas ve Payas'tan ve bölgedeki Türkmenlerden uzunca bahis vardır. Bundan ayrı yazarın 1854 yılında **Antakya'da Akşamlar /Evenings at Antioch/** adlı romantik bir kitabı daha yayımlanmıştır. F. Neale, Antakya'da sekiz ay gibi uzun bir süre kalmıştır. 1848 yılındaki "kolera" dan sonra şehrin toplam nüfusunu yaklaşık 17.000 olarak yazar. Bunun 14.000'i Türk, 1.500'ü Nusayri ve 1.500'ü de Hristiyan'dır. Onun notlarına göre şehirde 15 cami ve sadece bir kilise vardır. Bu notlarda Yahudi nüfusa dair rakam verilmemesi Antakya'da Yahudi olmadığı anlamına gelmez. Çünkü, yine F. Neale, "Antakya'da Akşamlar" adlı romantik eserinin girişinde şehirdeki Yahudiler ile de birlikte olduğunu yazar).

Frederick Walpole, **The Ansayrii, and the Assassins, with Travels in the Further East, in 1850-51, Including A Visit Nineveh I**, London 1851; **The Ansayrii (or Assassins), with Travels in the Further East, in 1850-51, Including A Visit Nineveh II**, London 1851; **The Ansayrii (or Assassins), with Travels in the Further East, in 1850-51, Including A Visit**

Nineveh III, London 1851 (Üç cildlik bu eser, bölgede yaşayan Nusayrilerle alakalıdır. Sadece ikinci cildinde bölgemiz yer almaz. Eserin birinci cildinde; Tarsus ve etrafındaki Nusayriler ile İskenderun ve çevresine dair bilgiler ve Nusayri notları vardır, s. 26-47. Üçüncü cilt, Halep-Antakya arasındaki saha ve buradaki Nusayriler bakımından bilhassa önemlidir. Halep-Antakya yolu üzerindeki Hammam ile Antakya arasındaki ovada Türkmenler yaşar, bunları idare eden Ahmet Bey'dir. Cisir-i Hadid (Demirköprü) üzerinden Bab-ı Bulus yoluyla Antakya'ya gider. Antakya'da nehirden "naura" ile su çekilir, s. 248-249. Modern Antakya, Süveyde, Defne, Beytül-Mâ, Düveyr hakkında bilgi verir. Aynel-Kadmus ve Karye adlı köyleri gezer, buralardaki Nusayrilere dair bilgiler verir. "Belias" yazsa da doğrusu Bityas olan Ermeni köyünde Barker'ın yazlık evini (sommer house) ve onun verdiği malumatı aktarır, s. 250-275. Süveydiye'de, ahalinin "mina" dediği limanı ve etraftaki köylerden Kesb Köyünü anlatır. Köyün temsilcisi ve yöneticisi olan "Şeyh" ve bunun yetkileri hakkında bilgi verir. Cebel-i Kuseyr'e değinir ve Türkmenlerin yazın buranın yaylalarına çıktığını kaydeder. Keza bölgedeki Şeyhlerden birisiyle, "Şeyhlik" in konumu ve yetkileri üzerine konuşarak bilgi verir, s. 277-284. Nusayrilerle alakalı aralarda verdiği bilgilerin mühim bir kısmını sona saklar. "*Umumiyetle Fellahin diye adlandırılan Nusayriler (The Ansayrii; or, as they are generally called, Fellahin)*" diye başladığı bölüm, Lazkiye ve çevresindeki Cebel-i Nusayr'da (Ansayrii Mountains) yaşayan Nusayri topluluğuyla ilgilidir, bu arada Nusayrilerin nelere nasıl inandığını anlatır, s. 334-362. Sonunda Sayda Paşalığı ve buradaki duruma değinir, hangi kazada hangi din veya mezhepte insanların yaşadığını yazıp; idarecilerini "Türk", "Nusayri" diye ayrı ayrı gösterir. Mesela; Kal'atül-Kadmus'un yöneticileri Emir Esed ve Muhammed'dir, ahalisi İsmaili ve Nusayridir. Kal'atül-Markab'ı idare eden Ahmed Ağa el-Muhammed bir Türktür, burada yaşayan ahali Müslüman, Hristiyan ve Nusayrilerden oluşur, s. 363-368. Eserin muhtelif yerlerinde "Tanzimat"ın bunlarla alakalı tatbikatına da temas eder).

Fulya Doğruel, **İnsanîyetleri Benzer: Hatay'da Çoketnili Ortak Yaşam Kültürü**, İletişim Yay., İstanbul 2005.

Fulya Doğruel, **The Dynamics of living together and abstaining from conflict: A case study of Nusayri Alawite, Arab Christian and Armenian communities in Hatay (Beraber Yaşamının ve Çatışmadan Kaçınmanın Dinamikleri: Hatay'da Yaşayan Nusayri Alevi, Arap Hristiyan ve**

Ermeni Toplulukları Üzerine Bir Saha Çalışması), Orta Doğu Teknik Üniv. Sosyal Bilimler Enst., (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2002.

G. N. Wright (rev), **A New and Comprehensive Gazetteer; Being A Delineation of the Present State of the World**, (Dictionary of Geography), London 1834 (içinde "Aleppo" (Halep Paşalığı) s. 100; "Aleppo" (Halep şehri) s. 100-101; "Antioch" (Antakya şehri) s. 200).

George Robinson, **Three Years in the East: Bring the Substance of a Journal written during A Tour and Residence in Greece, Egypt, Paletsine, Syria, and Turkey in 1829-1830, 1831 and 1832**, London-Paris 1837 (George Robinson'un aynı notlarına ayrıca bk. **Travels in Palestine and Syria**, I-II, Paris-London 1837. Bu eserin bazı notlar ilavesiyle yazar tarafından yapılan fiiransızca çevirisine bk. G. Robinson, **Voyage en Palestine et en Syrie**, Paris 1837, bölüm XXIX ve XXX, s. 355-408).

Gertrude Lowthian Bell, **Syria: The Desert and The Sown**, 2. baskı, London 1919.

Gottard Jaschke, "Alexandrette und Hatay", **Die Welt Des Islams**, 22, 1940, s. 149-154.

Gökben Över, **Nusayrilerde Kadın**, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011, 59 sayfa.

Gökçen Çatlı Özen, "Nusayrilerin Kültürel Etkileşim İncelemeleri", **Journal of Analytic Divinity**, 1/1, 2017, s. 150-165.

Gregor Woss, **'Alawîya oder Nusairîya? Schiitische Machtelite und sunnitische Opposition in der Syrischen Arabischen Republik**, Hamburg 1987.

Gülşen Balıkçı, "Hatay Alevlerinde Evlenme Gelenekleri", **Türk Halk Kültüründen Derlemeler 2000**, Kültür Bak. Yay., Ankara 2004, s. 39-68.

H(einz) Halm, "Nusayriyya", **The Encyclopaedia of Islam, New Edition**, Leiden 1995, s. 145-148.

Hakan Metcan, **Türk Modern Devletinin Oluşum ve Gelişim Sürecinde Siyasal İktidar Karşısındaki Konumları ve Kimlik Sorunsalı Bağlamında Nusayriler**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012, 403 sayfa.

Halil İnrahim Bulut, "Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrilik", **Ortadoğu Yıllığı**, 2011, s. 579-614.

Hamdi Selçuk, **Bütün Yönleriyle Hatay'ın O Günleri**, İstanbul 1972, 2. baskı.

Hammer (J. de.), **Histoire de l'Ordre des Assassins**, çev. J. H. Hellert-P. A. de la Nourais, Paris 1833 (Esas olarak Hasan Sabbah ve takipçilerine ayrılan bu eser Haşhaşileri anlatsa da, temelde Bâtîni olan bunlardan dolayı Nusayrîleri de alakadar eder).

Hanna Batatu, "Some Observations on the Social Roots of Syria's Ruling, Military Group and the Causes for Its Dominance", **Middle East Journal** 35/3, (Summer, 1981), s. 331-344.

Hasan Reşit Tankut, **Nusayrîler ve Nusayrîlik Hakkında**, Ankara, Ulus Basımevi, 1938 (Bunun arapçasına bk. **En-Nusayriyyûn ve'n-Nusayriyye**, Devlet Matb., 1938, 62 s.).

Hâşim Osmân, **el-'Alviyyûn Beyne'l-Ustûra ve'l-Hakika**, Beyrut 1980.

Hatay Vilayeti Mektupçuluğu, **Hatay Vilayeti İdare Taksimatı 1940**, Antakya, Yenigün Basımevi (Yerleşme adları için).

Hatice Arslan, **Nusayri Geleneğinde İnkarnasyon Öğretisi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015, 150 s.

Heinz Halm, "Das 'Buch der Schatten': Die Mufaddal-Tradition der Gulât und die Ursprünge des Nusairiertums," **Der Islam** 55, 1978, s. 219-66; 58, 1981, s. 15-86.

Heinz Halm, **Die Islamische Gnosis: Die extreme Schia und die 'Alawiten**, Zurich ve Munich 1982.

Helen Davenport Gibbons, **The Red Rugs of Tarsus, A Woman's Record of the Armenian Massacre of 1909**, New York 1917 (türkçesi: **Tarsus'un Kırmızı Kilimleri, Bir Kadının 1909 Ermeni Katliamı Tanıklığı**, çev. Attila Tuygan, Pencere Yay., İstanbul 2009 (Fellah denen Nusayrîlere dair bazı gözlemler vardır)).

Henri Lammens, "Les Nosairis furent-ils chrétiens? A propos d'un livre récent," **Revue de l'Orient Chrétien** 6, 1901, s. 33-50.

Henry Harris Jessup, **Fifty-Three Years in Syria I-II**, London, Edinburgh, New York, Toronto, 1910.

Henry Harris Jessup, **The Women of The Arabs**, New York 1873 (Eserin özellikle s. 35-44. sahifaları arasındaki "Nusayrîler" ile ilgili kısım).

Henry Swainson Cowper, **Through Turkish Arabia: A Journey from The Mediterranean to Bombay by The Euphrates and Tigris Valleys and The Persian Gulf**, London 1894.

Henry Teonge, **The Diary of Henry Teonge, Chaplain on Board his Majesty's Ships Assistance, Bristol, and Royal Oak, anno 1675 to 1679**, London 1825 (Kendisinden sonraki seyyahların sık başvurduğu bu seyahat 1675-1676 yıllarındadır).

Henry W. Jessup, "The Future of the Ottoman Empire", **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, 84, Jul., 1919, s. 6-29 (Suriye'yi bilhassa anlatır, çünkü ailece bu bölgede çalışmışlardır).

Hilmi Bayraktar, **XIX. Yüzyılda Halep Eyaleti'nin İktisadî Vaziyeti**, Fırat Üniv. Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Yay, Elazığ 2004.

Hugh Kennedy, "Antakya: Byzantium'dan İslam'a ve Dönüş", **Geç Antik Çağda Kent**, (edt. John Rich, çev. S. Güven-E. Güven), Homer Kit., İstanbul 1999, s. 276-293. (Bu makalenin ingilizce aslına bk. "Antioch: From Byzantium to Islam and back again", **The City in Late Antiquity**, edt. John Rich, London-New York 1996, s. 181-198).

Hulki Öcal, **Hatay Savaşı**, Desen Matb., 1953.

Hüseyin Kürşat Türkan, **Hatay Yöresi Arap Alevileri Folkloru**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015, 684 s.

Hüseyin Türk, "Nusayrilerde Hızır İnancı", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 54, 2010, s. 225-242.

Hüseyin Türk, "Nusayrilik: İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri", **Folklor / Edebiyat Üç Aylık Kültür Dergisi** 7/28, 2001, s. 127-144.

Hüseyin Türk, **Anadolu'nun Gizli İnancı Nusayrilik: İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri**, Kaknüs Yay., İstanbul 2005.

Hüseyin Türk, **Nusayrilik (Arap Aleviliği) ve Nusayrilerde Hızır İnancı**, Ütopya Yay., Ankara 2002.

İlber Ortaylı, "19. Yüzyılda Heterodoks Dini Gruplar ve Osmanlı İdaresi", **İlam Araştırma Dergisi**, I/1, Ocak-Haziran 1996, s. 63-68.

İlber Ortaylı, "Alevilik, Nusayrilik ve Bâb-ı Âli", **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler**, İSAV. Yay., İstanbul 1999, s. 35-46.

İlker Kiremit, **XIX. Yüzyılda Nusayriler: Arap Alevileri**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012, 231 s.

İlyas Üzüm, “Nusayrılık”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi XXXIII**, s. 270-274.

İlyas Üzüm, “Türkiye’de Alevî/Nusayrî Önderlerinin Eserlerinde İnanç Konularına Yaklaşım”, **İslam Araştırmaları Dergisi**, 4, İstanbul 2000, s. 173-187.

İnan Keser, **Kentsel Dinamikler ve Kamusal Alan Farklılaşması: Adana Nusayrileri**, Ankara Üniv. Doktora Tezi, Ankara 2006 (Kitaplaştırılmış haline bk. **Kent Cemaat Etnisite: Adana ve Adana Nusayrileri Örneğinde Kamusalılık**, Ütopya Yay., Ankara 2008, 293 sayfa).

İnan Keser, **Nusayriler/Arap Aleviliği**, Çiviyazıları Yay., İstanbul 2002.

İnan Keser, **Nusayrılık/Arap Aleviliği**, Karahan Yay., Adana 2005.

İrfan Abdülhamid Fettah, “Nusayriyye”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, IX, çev. Avni İlhan, İzmir 1995, s. 329-361.

İrşad Sami Yuca, “Tek Parti Dönemi Ulusçu Politikalarına Bir Örnek: Çukurova Bölgesi Hars Komiteleri (1937-1939)”, **Route Educational and Social Science Journal**, 2/3, July 2015, s. 36-57.

İsmail Kaygusuz, “Nusayrılık ve Nusayriler Üzerinde Kısa Değınmeler”, (<http://www.aleviakademisi.de/site/content/view/121/>, Temmuz 2009).

İsmail Onarlı, **Arap Aleviliği (Nusayriler)**, Etik Yay., İstanbul 2006, 287 sayfa.

Jacques Weulersse, “Antioche: Essai de géographie urbaine”, **Bulletin d’études Orientales** 4, 1934, s. 27-79 (Antakya şehrinin şehırsel ve sosyal bakımdan en önemli etütlerinden biridir).

Jacques Weulersse, **L’Oronte, étude de fleuve**, Arrault 1940, 88 sayfa, 20 plan ve 35 foto.

Jacques Weulersse, **Le pays des Alaouites**, I-II, Tours 1940.

James L. Barton, **Türkiye’de Gündoğumu (Amerikan Misyoner Heyeti Sekreterinin Anıları)**, çev. Zekeriya Başkal, Yeditepe Yay., İstanbul 2010.

James Minahan, “Alawites; Alawis; Nusariyah; Namiriyah; Ansariyah; Nusayris; Nusseiris”, **Encyclopedia of the Statelees Nations: S-Z**, vol. IV, Green Publishing Group, 2002, s. 79-84.

James S. Buckingham, **Travels Among the Arab Tribes Inhabiting the Countries East of Syria and Paletsine, Including A Journey from Nazareth to the Mountains Beyond the Dead Sea, and from Thence Through the Plains of the Hauran to Bozra, Damascus, Tripoly, Lebanon, Baalbeck and by the Valley of the Orontes to Seleucia, Antioch and Aleppo**, London 1825 (1816 yılındaki bu seyahatin birkaç alt başlığı vardır ve sonki alt başlıkta Antakya ve Süveyde seyahatlerini anlatır. Nusayrilere dair de bilgi verir).

Jan Karl Tanenbaum, "France and the Arab Middle East, 1914-1920", **Transactions of the American Philosophical Society, New Series**, 68/7, 1978, s. 1-50.

Jere L. Bacharach, "Al-Ihşid, the Hamdânids and the Caliphate: The Numismatic Evidence", **Journal of the American Oriental Society**, 94/3, Jul.-Sep. 1974, s. 360-370.

Johann Gottfried Sommer, **Taschebuch zur Verbreitung Geographischer Kenntnisse, Eine Übersicht des Neuesten und Wissenswürdigsten im Gebiete der Gesammten Lander und Völkerkunde**, Prag 1840.

Johann Wilhelm von Archenholz, **Minevra, Ein Journal Historischen und Politischen Inhalts**, Band IV, Leipzig 1812 (Eserin bir kısmı İsmaililer ile alakalı olup, bundan sonra Nusayriler ele alınmıştır, s. 126-142).

Johannes Heyman, **Reizen Door Een Gedeelte van Europa, Klein Asien, verschide Eilanden van de Archipel, Syrien, Palestina of het H. Land, Egypten, den Berg Sinai**, Leiden 1758 (Bu seyahatnamenin ingilizce çevirisine bk. John/Johannes/ Heyman, **Travels throught part of Europe, Asia Minor, the Islands of the Archipelago, Syria, Palestine, Egypt, Mount Sinai II**, London 1759. Eserde Halep, Antakya, Karamut, İskenderun, Belen ve Payas arasındaki sahaya dair epey gözlem ve bazı İslam öncesi kitabelere yer verilmiştir).

John Barker (İngiltere'nin Halep Konsolosu), "Extracts of Letters from John Barker, Esq. Consul in Syria, to the Levant Company, on the Subject of Cholera Morbus", **Evils of Quarantine Laws, and Non-Existence of Pestilential Contagion, ... Cholera Morbus of Asia**, London 1824, by. Charles Maclean, içinde s. 427-444.

John H. Pryor, **Akdeniz’de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş: Araplar, Bizanslılar, Batılılar ve Türkler**, (çev. Füsun Tayanç-Tunç Tayanç), Kitap Yay., İstanbul 2004.

John Lewis Burckhardt, **Travels in Syria and The Holy Land**, London 1822.

John Macdonald Kinneir, **Journey through Asia Minor, Armenia, and Koordistan, in the years 1813 and 1814; with remarks on the Marches of Alexander, and retreat of The Ten Thousand**, London 1818 (Bu eserin fi ransızca çevirisine bk. **Voyage dans l’Asie Mineure, l’Arménie et le Kourdistan, dans les années 1813 et 1814**, tom. I, (çev. N. Perin), Paris 1818, s. 171-250 arasında).

John Pinkerton, **A General Collection of the Voyages and Travels, in All Parts of the World, X**, London 1811 (Seyahat eserleri serisinin bu cildinde 1737-1739 yılları arasında bölgeye seyahat eden Dr. Richard Pokocke’un ayrıntılı notları vardır).

John Taylor (Mayor), “Travels from England to India, in the Year 1789, by the Way of the Tyrol, Venice, Scandaroon, Aleppo, and over the Great Desart to Bussora”, **The Critical Review**, vol. Twenty-Ninth, London 1800, s. 59-66 (John Taylor’ın 1789 yılındaki seyahatinin özet kısmı verilmiştir).

John William Norie, **New Piloting Directions for the Mediterranean Sea, the Adriatic, or Gulf of Venice, the Black Sea, Grecian Archipelago, and the Seas of Marmara and Azof**, London 1831, içinde “The Coasts of Syria, Palestine, and Egypt, from the Gulf of Iskenderoon to Alexandria”, s. 322-325 arasında (İskenderun körfezi ve buranın ticari yeri ile Antakya ve Antakya’nın limanı olan Süveyde hakkındadır).

Josef Çernik (Mühendis), **Ingenieur Josef Çernik’s Technische Studien-Expedition Durch die Gebiete des Euphrat und Tigris Nebst Ein- und Ausgangs-Routen Durch Nord-Syrien**, Gotha 1875; **Ingenieur Josef Çernik’s Technische Studien-Expedition Durch die Gebiete des Euphrat und Tigris Nebst Ein- und Ausgangs-Routen Durch Nord-Syrien**, Gotha 1876 (Bilhassa yerleşme ve yer adları için).

Joseph Catafago, “Die drei Messen der Nussairier,” **Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft**, 2, 1848, s. 388-394.

Joseph Catafago, “Notice sur les Ansériens,” **Journal Asiatique**, 4th series, 11, 1848, s. 149-168 (J. Catafago’nun, 6 Temmuz 1847 tarihinde Beyrut’tan

yolladığı bu mektup, esasında Purusya'nın Suriye Umumi Konsülü M. De Wildenbruch'a aittir ve Nusayrîlerin bazı inanışları, kutsal günleri ve dualarına dairdir. Ebu Said Meymun ibn el-Kasım et-Taberani'den aktarılan bu metinlerden bazıları şunlar: "Ramazan Ayının Gelişi, Ramazan Duası, Fatır Bayramı ('İydül-Fatır), Fatır Bayramı Hutbesi (Hutbe-i İydül-Fatır), Fatır Bayramı Duası (Dua-yı İydül-Fatır), Gadir ve Şerefe Günü, Seyyid Ebu Abdullah Hasibi'nin Gadir Kasidesi, Gadir Günü Hutbesi, Gadir Günü'nün İkinci Hutbesi, Lam Harfinin Tecellisinin Zikri, Fıraş Bayramı, Fıraş Bayramı Şiiri, Fıraş Bayramı Duası, Aşure Günü Bayramı, Ebu Abdullah el-Hasibi'nin Kerbela Kasidesi, Şaban Ayının Ortasındaki Nusayrî (Hasibiyye) Yılı, Nakib Muhammed ibn Sinan Hakkında, İlk Nümeysiye (Nemiriye) Ziyareti, İkinci Nümeysiye Ziyareti, Üçüncü Nümeysiye Ziyareti, Şaban Ayının Ortasındaki Gecenin Duası, Şaban Ayının Ortasındaki Gece Hakkında, Mesih'in Doğum Günü, Milad Gecesi Duası, Farsların Yılbaşı Olan Nevruz Hakkında, Mihrican ve Nevruz'a Dair, Güneş (Şems) Duası, Nevruz Duası, Nevruz Hutbesi, Mihrican Duası, İkinci Mihrican Duası).

Joseph F. Michuad ve (Baptistin) Poujoulat, **Correspondance D'Orient 1830-1834, VII**, Paris 1835 (1831 yılına ait notlardan B. Poujoulat'nın bölgeye dair seyahati ayrıca basılmıştır, bk. Baptistin Poujoulat, **Recits et Souvenirs d'un Voyage en Orient**, Tours 1859).

Joseph Russeger, **Reisen in Europa, Asien und Afrika. Mit Besonderer Rücksicht auf die Naturwissenschaftlichen Verhältnisse der Betreffenden Lander, Unternommen in den Jahren 1835 bis 1841**, Stuttgart 1841 (Başta bölgenin florası olmak üzere; tarihi coğrafya bakımından oldukça mühim bir eserdir. Bölgedeki Türkmen aşiretleri, etkili kimseler ve Küçük Alioğulları hakkındaki iyi kaynaklardan biridir. Mısırlı İbrahim Paşa'nın bölgeyi işgali zamanına rastladığı için o dönem siyasi olaylarına dair de teferruatlı bilgi vardır. Halep-Amanus Dağları arasındaki Antakya şehri ve çevresi, Defne /Beytül-Mâ/, Süveydiye, İskenderun, Belen ve Payas hakkında da ayrıntılı bilgiler bırakmıştır. İbrahim Paşa, Antakya'da bir "saray" inşa ettirmiştir. Yazarın Antakya Denizi dediği Amıkgöl, "buhayre" veya Türklerce "Ağ Dengiz" denen (See von Antiochia genannt el Bochaire oder türkisch Dengiz Aga) göldür. Birçok yer, yerleşme, akarsu ve dağ adı bakımından başlı bir kaynaktır).

Joseph Wolff, **Researches and Missionary Labours, among The Jews, Mohammedans and other Sects**, Philadelphia 1837.

Josiah Conder, **A Popular Description, Geographical, Historical and Topographical of Syria and Asia Minor I**, Boston 1830 (Halep Paşalığının anlatıldığı kısımda; Antakya, Defne /Beytül-Mâ/, Süveydiye, İskenderun, Belen, Karamurt Hanı ve Payas arasından uzunca bahseder ve burada yaşayan Nusayrîlere de ara ara değinir s. 251-252, 254-316).

Karl Baedeker, **Palestine and Syria: With the Chief Routes Through Mesopotamia and Babylonia (Handboock for Travellers)**, IV. Edisyon, Leipzig 1906 (Seyyahlar için hazırlanan bu el kitabında; Nusayrîlerin bulunduğu Lazkiye, Cebele, Antakya, Süveydiye, İskenderun, Adana ve Mersin hattı da yer almaktadır. Buralardan özellikle Lazkiye ve Cebele’de yaşayan Nusayrîlere temas etmektedir, s. 356-388).

Keith D. Watenpaugh, “Creating Phantoms: Zaki Al-Arsuzi, The Alexandretta Crisis, and the Formation of Modern Arab Nationalism in Syria”, **International Journal of Middle East Studies**, 28/3, Aug. 1996, s. 363-389 (Ba’s /Diriliş/ Partisini kuran Arsuzlu Zeki’nin faaliyetleri, özellikle Arapçılık içinde ele alınmıştır).

Kemal Yakut, “Arap Dünyasının Hatay Devleti’nin Kuruluşuna Karşı Tavrı ve Türk-Arap Muhadeneti (Dostluk) Cemiyeti”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 21/62, Temmuz 2005, s. 775-820.

Kitâbu Ta’limu Diyâneti’n-Nusayriyye, yazma, Bibliotheque Nationale Arabe, nu. 6182.

Kitâbü’l-Usûs: Kitâbu Ma’rifeti Hikmeti Süleymân bin Dâvûd, yazma, Bibliotheque Nationale Arabe, nu. 1449.

Leon Dominian, “The Peoples of Northern and Central Asiatic Turkey”, **Bulletin of the American Geographical Society**, 47/11, 1915, s. 832-871 (Antakya ve çevresinde yaşayan Suriyeliler ile Nusayrîlere dair kısa notlardır ve Nusayrîlerin Müslüman adı taşıdıkları halde Hristiyan ve Sabii öğretilere sahip olduklarını yazar).

Leon Goldsmith, “Syria’s Alawites and the Politics of Sectarian Insecurity: A Khladunian Perpektive”, **Ortadoğu Etütleri**, 3/1, July 2011, s. 33-60.

Levent Duman, **Vatan’ın Son Parçası Hatay’daki Uluslaştırma Politikaları**, İletişim Yay., İstanbul 2016.

Louis François Ferrieres-Sauveboeuf, **Memoires Historiques, Politiques et Geographiques des Voyages du Comite de Ferrieres-Sauveboeuf, faits en Turquie, en Perse et en Arabie, depuis 1782, jusqu’en 1789**, II, Paris 1790.

Louis Massignon, "Esquisse d'une bibliographie Nusayrie," **Mélanges Syriens offerts à Monsieur René Dussaud**, I-II, Paris 1939, ikinci ciltte s. 913-922.

Louis Massignon, "Nusayriler", **MEB. İslam Ansiklopedisi LX**, s. 365-370.

M. Balkır, **Hatay ed-Devletil-Müstakille**, Antakya, İktisad Matbaası, 1938.

M. Derviş Kılınçkaya, **Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2008.

M. Hanefi Palabıyık, "Dini İnançları ve Özellikleri Bakımından Nusayriler", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 54, 2010, s. 19-48.

M. Raşit Batur, **Nusayriliğin Teşekkülü ve İnanç Sistemi**, Marmara Üniv., (Yüksek Lisan Tezi), İstanbul 2002.

M. Rousseau, "Notice sur la Carte Générale des Paschaliks de Baghdad, Orfa et Haleb, et sur le Plan D'Haleb", **Recueil de Voyages et de Mémoires**, tome. Deuxième, Paris 1825 içinde, s. 194-217 (Fransa'nın Bağdat Konsolosu M. Rousseau'nun 1822 yılına ait bu notlarının sonuna, arap harflerinin nasıl okunacağı tarif edilerek bazı Arapça ve Türkçe kelime ve deyimlerin Fransızca anlamları yazılmıştır. Nihayet alfabetik olarak Halep, Bağdat ve Urfa'daki yerleşme, aşiret, dağ ve su isimleri sözlüğü eklenmiş ve "Nusayriler" de Arap aşireti olarak gösterilmiştir. Nusayrilerin "aşiret" değil bir inanç topluluğudur, ancak kendi aralarında aşiretleri vardır. Listede, Nusayriler hakkındaki açıklamada "dinsiz, puta tapan (idolatre)" nitelemesi yapılmıştır ki bu doğru değildir s. 204-217).

Mahmud A. Faksh, "The Alawi Community of Syria: A New Dominant Political Force", **Middle Eastern Studies**, 20/2, Apr. 1984, s. 133-153.

Mahmut Nedim Turhaner, **Allah'ın Mezheplerle Mücadelesi**, baskı yeri yok, 1997.

Mahmut Reyhani, **Gölgesiz Işıklar I-IV**, I. Cilt: **Alevilik ve Öncesi**, Can Yay., İstanbul 1994; II. Cilt: **Tarihte Aleviler**, Can Yay., İstanbul 1995; III. Cilt: **Mezhepte Aleviler**, Can Yay., İstanbul 1997; IV. Cilt: **Haksızlık ve Haklılık**, Can Yay., İstanbul 2000.

Malta Protestant College (yay.), "The Ansairiyah", **Journal of A Deputation Sent to The East by The Committee of Malta Protestant College**,

in 1849, part II, London 1854, s. 514-516 (Şark'taki bütün kavim, din ve mezhep mensuplarının etüt edildiği bu çalışmada, Nusayriler de vardır).

Martin Hartmann, "Das Liwa el-Ladkiye und die Nahiye Urdu", **Zeitschrift des Deutschen Palaestina-Vereins**, XIV, 1882, s. 151-255.

Martin Hartmann, "Das Liwa Haleb (Aleppo) und ein Teil des Liwa Dschebel Bereket", **Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft**, XXIX, 1894, s. 142-188 ve 475-550.

Matti Moosa, **Extremist Shi'ites: The Ghulat Sects, Contemporary issues in the Middle East**, Syracuse University Press 1988, 580 sayfa (Eserde aşırı /gulât/ Şii fırkaları incelenirken, Nusayrilere ve bunların temel inanışlarına dair de bilgiler verilir).

Max Ludwig Paul Blanckenhorn, **Grundzüge der Geologie und Physikalischen Geographie von Nord-Syrien**, 1891 (Suriye'nin kuzeyinin fiziki coğrafyası üzerine gözlemlere dayanan bir çalışma olup; özellikle yer, yerleşme, dağ, su, han, köprü vs. adları bakımından önemlidir. Almanya'nın Antakya Konsolosluğunu yapan Misakyan'ın verdiği bilgiye göre; Antakya şehrinde 4.000 hane /haus/ vardır ve şehirde 18.000 kişi yaşamaktadır. Bunun 2.000 hanesi Türklere, 1.000 hanesi Fellahlar ile Suriyeli Müslümanlara, 600 hanesi Katoliklere, 100 hanesi Ermenilere, 80 hanesi Yahudilere, 25 hanesi Fırıklara ve kalan 195 hanesi de Greklere /Ortodoks/ aittir. Bu bilgileri veren Misakyan, Almanya konsolosluğunun muvakkat memuruydu ve uzun yıllar bu işi yapmıştı, *Salnâme-i Vilâyet-i Haleb*, Haleb 1320, s. 268, "Almanya Devleti Konsolatosu" başlığı altında, "konsolos memur-i muvakkatı Mösyö Mardiros Misakyan" yazılıdır).

Mehmed Ali Aynî, **Hatıralar**, haz. İsmail Dervişoğlu, Yeditepe Yay., İstanbul 2009 (1945 yılında Türkiye Yayınevinin Canlı Tarihler dizisinden çıkan hatıraların gözden geçirilerek yapılmış yeni neşridir. Ünlü müellif ve bilim adamı M. Ali Aynî'nin Lazkiye Mutasarrıflığı zamanında yaşadığı olaylar sırasında, Nusayrilere dair de mühim bilgiler verir).

Mehmet Dalkılıç, "Nusayriyah: An Esoteric Living Religious Sect in The Secular Milieu of Turkish Republic", **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 17, 2008, s. 49-68.

Mehmet Dönmez, "Hatay Aleviliğinde İnanç Önderlerinin İbadeti İdrak Ediş Tarzları", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 54, 2010, s. 213-224.

Mehmet Dönmez, “Sosyal Değişim Sürecinde Hatay Aleviliği”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 14/44, Ekim-Kasım-Aralık 2007, s. 141-154.

Mehmet Mullaoglu, **Aleviliğin Gerçeği**, Antakya 1996.

Mehmet Mullaoglu, **İnsan Kitaptır Ali Kur’ân’dır**, Antakya 1997.

Mehmet Mullaoglu, **Kutsal Kitaplarda Beşlerin Sırları ve Ehl-i Beyt**, Antakya 1999.

Mehmet Mullaoglu, **Nusayrilik Hakkında İddia, İsnad ve İftiralar ile Cevapları**, Antakya 1998.

Mehmet Mursaloğlu, **İskenderun Sancağı ve Türk Ordusu**, İskenderun Belediyesi Yay., İskenderun 2000.

Mehmet Temizkan, “Alevi-Bektaşî Edebiyatında Nusayrilik”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 54, 2010, s. 243-252.

Mehmet Tevfik Özezen, **Basında Diyanet Olayı ve Alevilik**, Adana 1992.

Meir Michael Bar-Asher ve Aryeh Kofsky, “A Tenth-Century Nusayrî Treatise on the Duty to Know the Mystery of Divinity”, **Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London**, 58/2, 1995, s. 243-250 (Nusayriler hakkındaki ender çalışmalardan biridir).

Meir Michael Bar-Asher ve Aryeh Kofsky, **The Nusayrî-‘Alawî Religion: An Enquiry into its Theology and Liturgy**, Leiden-Boston-Köln 2002.

Meir Michael Bar-Asher, “Nosayris”, (**Encyclopedia Iranica**, 14 January 2004).

Meir Michael Bar-Asher, “Sur les éléments chrétiens de la religion Nusayrite-‘Alawite”, **Journal Asiatique** 289, 2001, s. 185-216.

Meir Michael Bar-Asher, “The Iranian Component of the Nusayrî Religion”, **Iran**, 41, 2003, s. 217-227.

Meryem Koncak, **İnsan Mekân Perspektifinde Mersin Nusayrileri**, Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırma Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017, 93 s.

Mesud Fânî Bilgili (Hatay Lisesi Felsefe Öğretmeni), **Manda İdaresinde Hatay Kültür Hayatı**, İktisad Basımevi, Antakya 1939 (Yüzelliliklerden olan Mesut Fânî Bilgili, şahit olduğu Fıransız Manda Komiseri P. Bazantay’ın Antakya’daki çalışmalarını da anlatır).

Michael Brett, "The Mim, the 'Ayn, and the Making of Ismâ'ilism", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London**, 57/1, 1994, s. 25-39 (Nusayriler bakımından çok özel bir anlamı olan "mim" ve "ayn" remizlerine ayrılmış hususi bir çalışmadır).

Mufaddal b. 'Ömer Cu'fî, **Kitâbü'l-Heft ve'l-Edille**, editörler: Ârif Tâmir- E. Abduh Halife, Beirut 1960.

Muhammed Ebu Zehra, **İslam'da Siyasî ve İtikadî Mezhepler Tarihi**, I, çev. Hasan Karakaya-Kerim Aytekin, Hisar Yay., İstanbul 1983 (Nusayriler s. 68-70'de); **İslamda Fıkhi Mezhepler Tarihi**, II, çev. Abdülkadir Şener (s. 539'da, İbn Teymiye'nin yazdıklarından ötürü, Nusayrilere "Cebeliye" dendiği kayıtlıdır, bu da yaşadıkları bölgenin dağlık olmasından dolayıdır).

Muhammed Emin Gâlib et-Tavil, **Târîhi'l-'Aliviyyîn**, Beyrut 1924 (Türkçesine bk. **Nusayriler, Arap Alevilerin Tarihi**, çev. İsmail Özdemir, Çiviyazıları Yay., İstanbul 2000. Muhammed Tavis, esasında Osmanlı vatandaş idi, sonra "Manda İdaresi" zamanında Suriye'de yaşadı ve bazı resmi görevlerde bulundu. Eserinin aslı "türkçe" olup el yazmasıdır, ancak ulaşılamamıştır. Manda'nın bazı uygulamalarına itiraz ederek görevini bıraktı).

Muharrem Erdem, **Secrets and Revelations: An Ethnographic Study of the Nusayri Community in the Karaduvar District of Mersin**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010, 198 s.

Mustafa Bekir Sonay, **Alevilik Hakkında**, baskı yeri ve tarihi yok.

Mustafa Öz, "el-Bâkûretü's-Süleymâniyye", **Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, IV, s. 548-550 (Antakya'da doğup Adana'da büyüyen Süleyman el-Adeni'nin Nusayri inançlarını ele alan eserinin tanıtımıdır).

Münîr el-Şerîf, **el-Müslimûn, el-'Aleviyyûn. Minhûm ve Eynehûm**, Şam 1946.

Naim Ürkmez, Aydın Efe, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler Hakkında Genel Bilgiler", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 54, 2010, s. 127-134.

Nasreddin Eskiocak, **İlk Alevî Kimdir?**, Can Yay., İstanbul 1996.

Nasreddin Eskiocak, **Yaratıcının Azameti ve Kur'ân'daki Reenkarnasyon**, İstanbul 1997.

Necati Alkan, "Fighting for the Nusayrî Soul: State, Protestant Missionaries and the 'Alawis in the Late Ottoman Empire", **Die Welt des Islams**, 52, 2012, s. 23-50.

Necmettin Alkan, "Alman Kaynaklarına Göre Osmanlı Nusayrileri", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 54, 2010, s. 135-148.

Neşet Çağatay-İbrahim Ağâh Çubukçu, **İslam Mezhepleri Tarihi**, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yay., Ankara 1983 (s. 65-66' da "Gâliye" başlığı altında Gulât; s. 67-75 arasında Nusayriler yer almaktadır).

Nihad Yenmiş, "Arap Aleviliğinde Kutsal Günler ve Bayramlar", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 54, 2010, s. 299-314.

Nuri Aydın Konuralp, **Hatay Kurtuluş ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi**, yay. haz. Abdurrahman Konuralp, Hatay Postası Gazete ve Basımevi, İskenderun 1970 (Antakya-İskenderun çevresinin Fransız işgaline düşmesinden Türkiye'ye iltihakına kadarki hadiseleri bizzat yaşayarak yazan Nuri Bey'in hatıralarında ve özellikle son kısmında Alevi dediği Nusayrilere ayırdığı bölüm mühimdir).

Otto Friedrichs von Richter, **Wallfahrten im Morgenlande**, Berlin 1822 (Seyahatin 267 ile 298. sayfaları arasında Kal'atü's-Sem'an, Antakya ve Lazkiye vardır ve burada yaşayan Nusayriler hakkında bilgiler verilir).

Oya Gürcüoğlu, **An Analysis of Hatay Arab Alevis' Accounts of Their Relations With Syrian Refugees in Hatay after Syrian Crisis in 2012**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, 120 s.

Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)**, Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Enstitüsü Yay., Elazığ 2003.

Ömer Uluçay, **Arap Aleviliği: Nusayrilik**, Gözde Yay., Adana 1996.

Ömer Uluçay, **Tarihte Nusayrilik**, Gözde Yay., Adana 2001.

Ömer Uluçay, **Nusayrilik, İnanç Esasları ve Tenasuh (Reenkarnasyon)**, Karahan Yay, Adana 2003.

Özcan Güngör, "Alevilik Üst Kimliği Kullanımının Aleviler-Nusayriler Bağlamında Dış Kimlik-İç Kimlik Yansımaları" **Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 12/2, 2017, s. 75-90

Özcan Güngör, "Değişim ile Takiye Arasında Nusayriler/Arap Aleviler", **İnsan ve Toplum**, 5(9), 2015, s. 75-102.

Paul Chammas, **Alexanrette**, İskenderun 1931.

Paul Du Véou, **Le Désastre d'Alexandrette 1934-1938**, Paris 1938.

Paul Jacquot, **Antioche, centre de tourisme, I-II-III, Comité de Tourisme**, Antakya 1931 (Manda İdaresi zamanında Antakya ve çevresi hakkında yazılmış en başlı eserdir. Ahalinin hepsi ve bu sırada Nusayrilere dair ciddi bilgiler vardır. Eklenmiş olan harita ve diğer çizimler yöre bakımından çok önemlidir).

Paul Masson, **Elements d'Une Bibliographie Française de la Syrie (Géographie, Ethnographie, Histoire, Archéologie, Langues, Littératures, Religions)**, Paris 1919.

Paul Nwyia, "Makzûn al-Sinjârî, poète mystique Alaouite", **Studia Islamica**, 40, 1974, s. 87-113.

Peter Willey, **Eagle's Nest: Ismaili Castles in Iran and Syria**, London 2006.

Philipp Wolff (Dr.), "Auszüge aus dem Katechismus der Nosairier," **Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft**, 3, 1849, s. 302-309.

Philipp Wolff (Dr.), **Die Drusen und ihre Vorläufer**, Leipzig 1845 (Esas olarak Dürüzilere ayrılmış bulunan bu kitabın, bir bölümünde de Nusayrîler ele alınmaktadır, s. 214-233).

Pierre Bazantay, "Contribution a l'étude géographique de la Syrie: Un petit pays Alaoutie, le plateau de Daphné", **Bulletin de l'enseignement II**, 1933-1934, s. 335-366.

Pierre Bazantay, **Enquete sur l'artisanat a Antioche**, Beyrut, Imprimerie Catholique, 1936.

Pierre Bazantay, **La Penetration de l'Enseignement dans le Sandjak d'Alexandrette**, Beirut: Imprimerie Catholique, 1935.

Piri Er, "Sözlü Gelenekten Derlemelerle Hatay Alevileri (Nusayriler) ve İnanç Esasları", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 54, 2010, s. 277-290.

Remzi Siliöz, **Hatay İli ve Milli Mücadele Yılları**, Bursa 1937.

René Dussaud, **Histoire et religion des Nosairis**, Paris 1900 (Yazarın bölge tarihine ilişkin diğer çalışmalarının yanısıra Nusayrîler hakkındaki

bu eseri önemli olup; eserin sonunda arapça haliyle Süleyman el-Adenî'nin *Kitâbü'l-Mecmû'* adlı eseri de vardır).

René Dussaud, **Topographie Historique de la Syrie Antique et Médiévale**, Paris 1927.

Resul Bağ, **Hatay İli Harbiye ve Şenköy Beldeleri Müzik Kültürü**, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007, 171 s.

Resul Bağ, Songül Karahasanoğlu, "Türkiye'de Yaşayan Arap Alevileri (Nusayriler)'in Etnik ve Müzikal Kimliği", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 14/53, Bahar 2015, s. 48-61.

Resul Bağ, **Türkiye'de Yaşayan Arap Alevilerinin Etnik ve Müzikal Kimliği**, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014, 354 s.

Richard Edwards, **La Syrie (1840-1862)**, Paris 1862.

Richard Förster, "Antiochia am Orontes", **Jahrbuch des Kaiserlichen Deutschen Archaeologischen Instituts**, 12, 1897, s. 103-149.

Richard Robert Madden, **The Turkish Empire in its Relations with Christianity and Civilization**, II, London 1862.

Rifat Türkel, **İnanç Esasları Açısından Nusayrîlik-Alevilik Muka-yesesi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.

Robert B. Satloff, "Prelude to Conflict: Communal Interdependence in the Sanjak of Alexandretta 1920-1936", **Middle Eastern Studies** 22/2, Apr., 1986, s. 147-180.

Robert B. Satloff, "Prelude to Conflict: Communal Interdependence in the Sanjak of Alexandretta 1920-1936", **Middle Eastern Studies**, 22/2, 1986, s. 147-180

Robert Walpole (edt.), **Travels in Various Countries of The East; Being a Continuation of Memories, Relating to European and Asiatic Turkey**, London 1820.

Rudolf Strothmann, "Die Nusairi nach Ms. arab. Berlin 4291," **Documenta Islamica Inedita**, Berlin 1952, içinde s. 173-187.

Rudolf Strothmann, "Die Nusayri im heutigen Syrien," **Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen**, Göttingen, 1950, içinde s. 29-64.

Rudolf Strothmann, "Seelenwanderung bei den Nusairi", **Oriens** 12/1-2, Dec., 1959, s. 89-114 (Nusayrilerin tarihi ve inanışlarına dair verdiği arapça kaynak metinlerle mühim bir çalışmadır. Özellikle "tenasuh (ruh göçü)" hakkında bazı metinler vardır).

Sabahattin Sonay, **Kur'an Işığında İslam ve Gerçek Alevilik**, baskı yeri yok, 1991.

Sabrina Mervin, "Quelques jalons pour une histoire du rasrochements (*taqrīb*) des Alaouites vers le chiisme," **Islamstudien ohne Ende: Festschrift für Werner Ende zum 65. Geburtstag**, edt. Rainer Brunner vd., Würzburg 2002, içinde s. 281-88.

Sacit Uğuz, "Cumhuriyet Döneminde Bir Milli Devlet Politikası; Hars Komitelerinin Eğitim ve Türkçe Öğretme Faaliyetleri", **Uluslar arası Dil ve Edebiyat Konferansı (28-29 Ekim 2015)**, Tiran 2016, s. 102-121 (Adana, Mersin ve Tarsus'ta yaşayan Nusayriler ve bunların çocuklarının eğitimi üzerinedir).

Sadrüddin eş-Şirazi, **fi'l-Cevâb 'ani'l-Es'ileti'n-Nusayriyye**, tahkik ve takdim: Said el-Gânimî, Köln 2005.

Samuel Lyde, **The Ansyrech and Ismaaleeh, a visit to the secret sects of Northern Syria**, London 1853 (Bölgede 1850-1851 yıllarında yaptığı seyahat sonucu gözlemlerini aktaran Lyde, bilhassa Nusayrî ve İsmaili zümrelere değinir. Halep ve çevresi, Lazkiye, Antakya, özellikle Süveyde/Samandağ, Arsuz, İskenderun ve Tarsus Nusayrileri başlıca bilgi verdiği yerlerdir).

Samuel Lyde, **The Asian Mystery Illustrated in the History, Religion and Present State of The Ansairech or Nusairis of Syria**, London 1860 (Nusayriler hakkında yapılmış başlı araştırmalardan biridir. Bölge hakkında da ayrıca malumat verir. Bu eser Batı Dünyasında epeyce yaygın olup, birçok geniş ve özet yayım ve tanıtımları yapılmıştır, mesela bk. "The Asian Mystery Illustrated in the History, Religion and Present State of The Ansairech or Nusairis of Syria", **The North American Review**, vol. XCIII, Boston 1861, s. 342-366; "The Asian Mystery Illustrated in the History, Religion and Present State of The Ansairech or Nusairis of Syria", **The Ecclesiastic and Theologian**, vol. XXIII, London 1861, s. 37-43).

Satoru Yamazaki, "Research Survey on Arab Alevis in Contemporary Turkey", **Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies**, 9, 2016, s. 293-308.

Sayın Dalkıran, "Târih-i Cevdet'te İslâm Mezhepleri II (Dürzilik ve Nusayrılık)", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 21, Erzurum 2003, 201-217 (Önemsiz olmakla birlikte alındı).

Sehir Mehmed Ali el-Fil, **en-Nusayriyye**, Kahire 1990.

Selahattin Tozlu, "Antakya (Hatay) Tarihi Bibliyografyası", **Hatay Araştırmaları-I**, ed. Ahmet Gündüz-Selim Kaya, Antakya Belediyesi Yay., Ankara 2010, s. 279-316 (Bu yayın, **Antakya (Hatay) Tarihi Bibliyografyası** adlı eserin yalnız "kaynakça" kısmıdır).

Selahattin Tozlu, "Nusayriler ve Nusayrılık Bibliyografyası" (Nusairis and Bibliography About Them)", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 54, 2010, s. 323-350.

Selahattin Tozlu, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Antakya ve İskenderun Nusayrileri (19. Yüzyıl)", "(The Nusairis of Antioch and Alexandretta in Ottoman Archive Documents (19th Century))", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 54, 2010, s. 79-110.

Selahattin Tozlu, **Antakya (Hatay) Tarihi Bibliyografyası**, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yay., Elazığ 2009.

Selim Çelenk, **Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları**, (yay. haz. Günay Çelenk), Antakya Gazeteciler Cemiyeti Yay., Antakya 1997.

Selim Deringil, "The Invention of Tradition as Public Image in the Late Ottoman Empire, 1808 to 1908", **Comparative Studies in Society and History**, 35/1, Jan. 1993, s. 3-29.

Selim Sönmez, **Alevilik Nedir?**, Antakya 1993.

Seninç Çitil, **Ortadoğu'da Devlet-Mezhep Pragmatizmi Doğrultusunda Oluşturulan Politikalar: Suriye'de Yönetimi Şekillendiren Nusayriler**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013, 137 sayfa.

Serhan Ada, **Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2005.

Serkan Kuzu, **Risale-i Dâmıgu'n-Nusayriye: Transkripsiyon ve Değerlendirme**, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012, 156 (Mustafa bin Ebubekir el-Kayseri'ye ait olan bu yazma eser, tıpkıbasımı ve yorumları ile tez yapılmıştır. Süleyman'ın Kitabül-Mecmu ve

Kitabül-Bâkûre'sinden çeviriler ve tenkitler yer alan, türkçe bir elyazmasıdır. Başlıktaki "*Dâmuğ*" sözcüğü "*Dâmiğ*" olmalıdır.

Silvestre de Sacy, "Codéx Nasareus", *Journal des Savans*, Janvier 1819, Paris 1819, s. 343-353.

Silvestre de Sacy, **Expose de la Religion des Druzes, tiré des livres religieux de cette secte I-II**, Paris 1838 (Temelde Dürüzileri inceleyen yazar, eserin ikinci cildinde Nusayrî inançları ve bunların kaynak eserlerden aktarımını da yapmıştır, s. 559-586).

Sönmez Alvanoglu, **Anadolu Aleviliği ve Arap Aleviliği (Nusaynılığın) Siyasal Tutum Açısından Karşılaştırılması: Hatay ve Tunceli Örnekleri**, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014, 184 s.

Stanislas Guyard, "Le Fetwa d'Ibn Taymiyah sur les Nosairis," *Journal Asiatique* 8, 1871, s. 162-78 (İbn Teymiye'nin Nusayriler hakkında verdiği fetva olup, birçok makale ve kitapta sık atıfta bulunmaktadır).

Stefan H. Winter, "The Nusayris before the Tanzimat in the eyes of Ottoman Provincial Administrators, 1804-1834", **From the Syrian Land to the States of Syria and Lebanon**, Ed: T. Philipp, C. Schumann, Beyrouth 2004, s. 97-112.

Stefan Winter, "The Alawis in the Ottoman Period", **The Alawis War, Faith and Politics in the Levant of Syria**, Ed: Michael Kerr, Craig Larkin, 2015, s. 49-62.

Streck, M., "Antakya", **M.E.B. İslâm Ansiklopedisi I**, 456-459.

Surin Saraydaryan, **Livâü'l-İskenderûn: İstiskâ' Kânûnî lil-Sırâ'**, Halep 1999, basılmış doktora tezi.

Suzan Batuman, **Adana Nusayrileri Dini İnanışlar: Törenler, Halk Kültürü**, Çukurova Üniv. SBE., (Yüksek Lisans Tezi), Adana 2003.

Süleymân el-Adenî, **Bâkûretü's-Süleymâniyye fî Keşfi Esrârî'd-Diyâneti'n-Nusayriyye**, (galiba Beyrut'ta 1863 yılında basılan ilk nüshadır).

Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-i Türkî**, Dersaadet 1317, "Nusayrî" maddesi (*Nusayriyye*, başlıca Antakya cihetinde bulunan ve bir mezheb ve itikâd-ı mahsûsa tâbi olan bir cemaat efrâdı, s. 1462).

Şemsettin Çelik, "Hatay Alevileri (Nusayrileri) Hakkında Bazı Notlar (1938-1950)", **Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, 11, Köln-Almanya 2015, s.65-98.

Şerafettin Serin (Şeyh), **Allah ve Ehlibeyt'in Tanıtımı Aleviler, Nusayriler ve Şiiler Kimlerdir?**, Koza Yay. Adana 1995.

Şerafettin Serin (Şeyh), **Allah'ın Dini İslam Peygamberinin ve Ehl-i Beyt'in Dinidir, Halife ve Mezheplerin Getirdikleri Değişiklikler**, Adana 1995.

Şerafettin Serin (Şeyh), **Ehl-i Beyt İzinde Alevi Nusayriler**, Adana 1999.

Şerafettin Serin (Şeyh), **Ehl-i Beyt**, Adana 2000.

Şerafettin Serin (Şeyh), **İslam Dininin İç Yüzünde Alevi Nusayriler**, Koza Yay., Adana 1988.

Şerafettin Serin (Şeyh), **Kur'ân-ı Kerim'den İlmihal Açıklama**, Adana 1997.

Şerefeddin Mağmûmî, **Anadolu ve Suriye'de Seyyâhat Hâtıraları**, Mısru'l-Kâhire, 1327/1909 (1897 yılında bölgede "doktor" olarak görev yapan Mağmumi, "Asya büyük kolera salgınında" birçok insanın ölümüne şahit olmuştu. Hastalığın ve ölümlerin Tarsus'ta yayınlaşmasının bir nedeni olarak da Nusayrileri gösterir: "*Nusayri taifesi ölümlerin gasl ve tedfininde muamelat-ı tebhiriye icrasına son derece mümanaatta bulunuyor, kendilerinin esrâengiz merasim-i mezhebiyelerini biz yabancılara göstermemek için cenazelerini geceleri gizlice kaçırıp gömüyorlardı*").

Şerife Yorulmaz, "Fıransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)'nın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi**, 6/22, Kasım 1998, s. 231-259.

Şule Can, **Nusayrilik: Sır ve Direniş**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

Şükrü Balcı (Yenigün Gazetesi Sahibi), **Suriye Eski Devlet ve Meclis Reisi Suphi Berekât'ın İsteddiği Şehadet**, yazılışı: Antakya 1949, basım yeri: Adana, Türksözü Basımevi.

Tarık Özbek, **Nusayri Etnik Kimliğinin Simgesel Oluşumu**, Mustafa Kemal Üniv. Sosyal Bilimler Enst., (Yüksek Lisans Tezi), Antakya 2006.

Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, TTK. Yay., Ankara 1992, 2. baskı.

Tazegül Demir, Nazife Özdemir, "Avrasya Televizyonu'nda Yayımlanan "48 Perşembe" Adlı Programda Nusayrilerle Yapılan Söyleşi", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 54, 2010, s. 267-276.

Tekin Önal, "Ulus-Devlet İnşasında Nusayrî Politikaları ve Hars Komiteleri", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 78, 2016, s. 113-138.

Theodore Besterman, "The Belief in Rebirth of the Druses and Other Syrian Sects", **Folklore**, 39/2, Jun. 30, 1928, s. 133-148 (Bölgedeki Dürüzileri anlatmakla birlikte, Nusayrîler ve diğer topluluklara da değinir).

Tord Olsson, "The Gnosis of Mountaineers and Townspeople: The Religion of the Syrian Alawites, or the Nusayris", **Alevi Identity: Cultural Religious and Social Perspectives**, İstanbul 1998, eds: Tord Olsson, Elizabeth Özdalga ve Catherina Raudvere, içinde s. 167-83 (Bu makalenin türkçesine bk. "Dağlıların ve Şehirlilerin 'İrfan': Suriyeli Alevilerin Ya da Nusayrîlerin Mezhebi", **Alevi Kimliği**, çev. Bilge Kurt Torun-Hayati Torun, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1999, s. 215-237).

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, **Türkiye'de Meskûn Yerler Kılavuzu I-II**, Ankara 1946 (Bu resmi eserde yerleşim bulunan köy, mezra ve belediyeler yazılmış olup; Hatay, Türkiye'ye katıldıktan sonra yerleşmeleri ilk defa bu eserde resmen yayımlanmıştır).

Türkiye Cumhuriyeti Köy İşleri Bakanlığı, **Köy Envanter Etüdlerine Göre Hatay**, Başkent Mat., Ankara 1965.

Uğur Akbulut, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Lazkiye Nusayrîleri (19. Yüzyıl)", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 54, 2010, s. 111-126.

Uğur Akbulut, "Sultan II. Abdülhamid Döneminde Nusayrîleri Sünileştirme Çabaları", **Sultan II. Abdülhamid Sempozyumu (20-21 Şubat 2014, Selanik, İç ve Dış Siyaset, Bildiriler)**, I, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2014, s. 95-110.

Uğur Akbulut, **Hindistan Yolu ve İngilizler: Fırat Nehrinde İlk İngiliz Vapurları**, Çizgi Yay., Konya 2016.

Ümit Fırat Açıkgöz, **A Case in French Colonial Politics of Architecture and Urbanism: Antioch and Alexandretta During the Mandate**, (Ortadoğu Teknik Univ., YLT.), Ankara 2008.

Vere Monro, **A Summer Ramble in Syria, with A Tartar trip from Aleppo to Stambul**, II, London 1835.

Veysel Kuşçu, **Samandağ'ın (Hatay) Beşeri ve İktisadi Coğrafyası**, Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Enst., (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2008.

Victor Langlois, **Voyage dans le Cilicie, et dans les Montagnes du Taurus, exécute pendant les années 1852-1853**, Paris 1861. (Tarsus, Mersin, Sis, Misis, Anazarba ve Adana civarlarını incelemiş olmakla birlikte; Ayas, Payas, Üzeyr /esasî Türkmenlerin Özer/ Sancağı, Ulaş ve Bulanık /Bahçe/ kazaları, İskenderun ve Antakya arasına ve bölgedeki hemen her hususa değinir. Bölgedeki ahaliyi anlatırken, Nusayrilere değinerek onların “ayn, mim, sin” remizlerini arap harfleriyle yazar. Ahali kısmında ise, “Fellah Nusayrî”ler ile “Çingeneler”i /bunlar eski Osmanlı kayıtlarında “gurbet” olarak yazılıdır/ ayırır. Bu seyahatin bir kısmı şurada ingilizce yayımlanmıştır: “Voyage dans le Cilicie, et dans les Montagnes du Taurus, exécute pendant les années 1852-1853”, *The North American Review*, vol. XCIV, Boston 1862, s. 309-338).

Vital Cuinet, **La Turquie D’Asie, Geographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de L’Asie-Mineure**, II, Paris 1892. (Adana Vilayeti kısmında Nusayrilere dair bilgi vardır, s. 3-108 arasında Adana Vilayetinin tamamı; s. 99-108 arasında Cebel-i Bereket Sancağı vardır. Dini belli olmayanlar (religions indéfinies) başlığı altında; Bohem Çingeneler, Fellahlar, Ensariler ve Tahtacı da denilen Nusayrileri kaydeder).

Walter Keating Kelly, **Syria and the Holy Land, their scenery and their people**, London 1844 (Antakya, Belen ve Defne’ye ait gravürlerin yanısıra; Lazkiye’den itibaren bölgede yaşayan Nusayriler hakkında da bilgi verir, özellikle s. 299-300).

William Allen (Captain), “On the Antiquities of the Island Ruad, the Ancient Aradus, and on the Ancient Harbour of Seleucia in Pieria”, **Report of the Twentieth-Second Meeting of the British Association for the Advancement of Science; Held at Belfast in September 1852**, London 1853 (Eserde s. 98-100, Antakya şehri, Süveyde ve İskenderun limanları ile 1822 yılında meydana gelen depremi anlatır. Ancak, W. Allen’in asıl seyahat notları ve Antakya çevresine dair ayrıntılı gözlemleri şu eserdedir: **The Dead Sea, A New Route to India: With Other Fragments and Gleanings in The East II**, London 1855, bölüm VI-VIII. W. Allen, Antakya şehrinde 20.000 Türk/Müslüman, 600 Hıristiyan ve 400 Yahudi yaşadığını kaydeder. Ancak bu bilginin A. F. Neale’nin verdiği bilgi ile uyuşmadığını yazar ve onun verdiği nüfusu aktarır: Neale’nin 1848 yılındaki “kolera” vakasından sonra verdiği rakamlar 14.000 Türk, 1.500 Nusayrî ve 1.500 Hıristiyan’dır. Fakat bu rakamların kesin olmadığını, çünkü “resmî memurların bile böyle bir bilgiyi tam olarak bilmediğini” bilhassa yazar).

William Allen (Captain), **The Dead Sea, A New Route to India: With Other Fragments and Gleanings in The East II**, London 1855.

William Burckhardt Barker, **Lares and Penates; or, Cilicia and its Governors; A Short Historical Account of that Province from the Earliest Times to the Present Day**, (edt. William Francis Ainsworth), London 1853. (Konsolos Burkart'ın bu kitabındaki bazı notları şurdadır: "Lares and Penates; or, Cilicia and its Governors", **The Gentleman's Magazine**, (edt. W. F. Ainsworth), XXXIX, London 1853, s. 355-360. Barker ailesi uzun süre Süveydiye yakınındaki Bityas Köyünde yaşamıştı).

William Francis Ainsworth, "Daphne of Antioch", **Ainsworth's Magazine: A Miscellany of Romance**, V, London 1844, s. 51-55.

William Francis Ainsworth, **A Personal Narrative of The Euphrates Expedition**, I-II, London 1888 (Eserin birinci cildinde Süveyde limanı, Antakya, İskenderun, Belen, Ayas ve Payas arası anlatılır, bölgedeki Türkmen kütlelerinin yanısıra Nusayriler ayrı bir başlıkta ele alınır s. 43-49).

William Francis Ainsworth, **Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia**, II, London 1842.

William George Browne, **Travels in Africa, Egypt, and Syria, from the year 1792 to 1798**, London 1799 (Nusayrilere dair bahis vardır, s. 382-383).

William Goodell, **Forty Years in the Turkish Empire; or, Memoirs of Rev. William Goodell**, New York 1883.

William Jowett (rev.), **Christian Researches in Syria and The Holy Land, in 1823-1824**, London-Boston 1826 (Bölgedeki her türlü din ve mezhep mensupları ve inanışlarına ilişkin erütlerdir. Nusayriler hakkındaki kısım "Ansari" başlığı altında 49-53. sayfalardadır. Aynı notlar aynı başlıkla London 1826, s. 50-55 arasındadır. Bunun ayrı bir yayımına bk. **The Christian Library**, vol. VII, New York 1836, s. 16-18).

William M. Thomson, "Travels in Northern Syria: Description of Se-leucia, Antioch, Aleppo, etc.", **Biblioteca Sacra and Theological Review**, vol. V, New York-London 1848 (Seyahat 1846 yılındadır).

Wm. K. Prentice, "Die Bauinschriften des Heiligthums auf dem Djebel Shékh Berekât", **Hermes**, 37/1, 1902, s. 91-120 (Şeyh Berekât Dağındaki / Cebel-i Şeyh Berekât/ tarihi malzemeyi 1898 yılında toplayıp yayımlayan yazar, bugün bile olmayan önemli bir tarihi coğrafya eseri bırakmıştır).

Yaron Friedman, "al-Husayn ibn Hamdân al-Khasibî: A Historical Biography of the Founder of the Nusayrî-'Alawite Sect", **Studia Islamica**, 93, 2001, s. 91-112 (Nusayrîliğin gerçek anlamda kurucusu sayılan Hamdan el-Hasibî'nin hayatına ayrılmış nadir çalışmalardan biridir).

Yaron Friedman, "İbn Taymiyya's Fatâwâ Against the Nusayrî-'Alawî Sect", **Der Islam**, 82/2, 2005, s. 349-363.

Yaron Friedman, "Kasibi Husayn b. Hamdan al-Jumbulani, Abu Abdallah", **Encyclopedia Iranica**, 28 July 2008.

Yaron Friedman, **The Nusayrî-'Alawîs, An Intoduction to the Religion, History and Identity of the Leading Minority in Syria**, Leiden-Boston, 2010.

Yazarı yok, "Syria", **The Penny Cyclopedia**, vol. XXIII, London 1842, s. 460-478 (Bu maddenin Kuzey Suriye /North Syria/ alt başlığında, Nusayrîlere /Anzeyry/ dair bilgiler verilmiştir).

Yunus Tümkaya, **Farklılığa Rağmen Bir Olmak: Nusayri Alevi Dünyasında Bir Gezi**, Can Yay., İstanbul 2004.

Yvette Talhamy, "American Protestant Missionary Activity Among the Nusayris (Alawis) in Syria in the Nineteenth Century", **Middle Eastern Studies**, 47/2, March 2011, s. 215-236.

Yvette Talhamy, "Conscription among the Nusayris ('Alawis) in the Nineteenth Century", **British Journal of Middle Eastern Studies**, 38/1, 2011, s. 23-40.

Yvette Talhamy, "The Fatwas and the Nusayri/Alawi of Syria", **Middle Eastern Studies**, 46/2, March 2010, s. 175-194.

Yvette Talhamy, "The Nusayri and Druze Minorities in Syria in the Nineteenth Century: The Revolt against the Egyptian Occupation as a Case Study", **Middle Eastern Studies**, 48/6, November 2012, s. 973-995.

Yvette Talhamy, "The Nusayri Leader İsmâ'il Khayr Bey and the Ottomans (1854-58)", **Middle Eastern Studies**, 44/6, November 2008, s. 895-908.

Zekiye Çağımalar, "Adana'da Çocuğa Bağlı İnançlar ile Bunlara Bağlı Pratiklere Genel Bir Bakış", 16 sayfa (Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi internet sitesinde makale).

Bu çalışmanın esasını oluşturan “metinler”, 1918 yılında tamamlanmış ve basılmış bir esere dayanmaktadır. Birinci Büyük Harp devam ederken, Beyrut Valisi Azmi Bey tarafından görevlendirilen Mehmet Behçet (Yazar) ve Mehmet Refik et-Temimi, vilayetin güney ve kuzey kısımlarına ait iki ciltten oluşan bir eser kaleme almışlardı. Bu eserin “şimal (kuzey)” kısmında, Nusayriler ve onların yaşadığı yerleşmeler hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiş kitaba eklenmiş idi.

2010 yılında, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırmaları Merkezi yayını olarak yayımladığımız “Osmanlı Dönemi Nusayri Belgeleri” ile çıkardığımız “Nusayriler ve Nusayrilik Özel Sayısı” zamanında, bu metinlerden haberdar değil idik. Sonradan ulaşılan söz konusu son derece kıymetli bilgileri şimdi yayımlamak mümkün oldu.

Öte yandan eserin başına, özellikle “yabancıların Nusayriler hakkında yaptıkları çalışmalara ilişkin” bazı notlar eklendi. Bunun nedeni ise, yabancıların bu türlü “merkez ile pek de anlaşılamayan unsurları” nasıl her daim öne çıkardığına işaret etmektir.

Ayrıca kitabın sonuna eklenen “Nusayriler ve Nusayrilik Bibliyografyası”, tam da bu kitabın konusudur. Yine 2010 yılında yayımlanan bu kaynakça, doğal olarak güncellendi. Şüphesiz görülmemiş yayınlar olabilir, bunlar da bu konuyu ayrıntılı araştıraraklar tarafından ikmal edilecektir.

www.kitabeviyayinlari.com

ISBN 978-605-9506-41-0

9 786059 506410

20 ₺

KİTABEVİ

